

KONFIDENT

HÉLÈNE GRÉMILLON

PRINZA

ALFA

O knjizi

Među pismima s izrazima sućuti koje Camille prima u povodu majčine smrti nalazi se i jedno duže od ostalih. Pošiljatelj je nepoznat, a pisma nastavljaju stizati svakog utorka i pripovijedaju priču koja je započela 1939. godine. Camille ubrzo shvaća da se u tome krije nešto dublje... Na pozadini bombardiranja, zbjegova i okupacije Pariza plete se vrlo složena i nepredvidiva drama nemogućih ljubavi, uništenih sudbina i nepomirljivih težnji, u uvjetima kad je *„psihološka manipulacija oružje kao i svako drugo, ni više ni manje neprecizno, u svakom slučaju jedino koje omogućuje savršeni zločin“*.

Roman *Konfident* nagrađen je nagradom za prvi roman; nagradom Emmanuel Roblès i nagradom Knez Petar od Monaka.

Julienu

Prošlost odjene
željezni oklop
i začepi uši
vatom vjetra.
Nikad ne ćemo iz nje iščupati
tajnu.

Predosjećaj
Federico Garcia Lorca

Pariz, 1975.

Jednoga sam dana primila dugo, nepotpisano pismo. To je bio pravi događaj jer u životu nikad nisam primala mnogo pošte. Moj se poštanski sandučić ograničavao na to da mi objavi more-je-toplo ili snijeg-je-dobar i nisam ga često otvarala. Jednom tjedno, dvaput za tmurnih tjedana, kad sam od njega, kao od telefona, kao od vožnje metroom ili zatvaranja očiju do deset pa ponovna otvaranja, očekivala da mi potrese život.

A onda mi je umrla majka. Dakle, to me ispunilo. Da bi se potresao život, teško se može zamisliti nešto bolje od smrti majke.

Nikad nisam čitala pisma s izrazima sućuti. Kad je umro otac, majka me poštediteljela toga tužnog štiva. Samo mi je pokazala poziv na dodjelu medalje. Još se sjećam te govornice ceremonije, tri dana prije bila sam navršila trinaest godina: neki visoki tip stiže mi ruku, smiješi mi se ali umjesto toga dobivam cerek, njuška mu je ukrivo i kad govori još je gore.

– Beskrajno je žalosno što je smrt bila ishod takva junaštva. Vaš je otac, gospođice, bio hrabar čovjek.

– Govorite tu rečenicu svoj siročadi vašega rata? Mislite da će osjećaj ponosa raspršiti njihovu tugu. Vrlo milosrdno od vas, ali pustite, nisam tužna. Usto, moj otac nije bio hrabar čovjek. Čak ni velika količina alkohola koju je svaki dan gutao nije mu pomagala. Zato recimo da ste se zabunili za čovjeka i ne govorimo više o tome.

– Uz opasnost da vas začudim, gospođice Werner, ostajem pri tomu da doista govorim o naredniku Werneru – vašem ocu. Javio se kao dobrovoljac da otvori put, polje je bilo minirano i on je to znao. Htjeli vi to ili ne, vaš se otac istaknuo i morate preuzeti ovu medalju.

– Moj se otac nije "istaknuo", glupa velika iskrivljena njuško, on se ubio i morate to reći mojoj majci. Ne želim biti jedina koja to zna, želim moći o tome govoriti s njom i s Pierreom. Samoubojstvo oca ne može biti tajna.

Često izmišljam razgovore kako bih rekla ono što mislim, prekasno je, ali mi je od toga lakše. Zapravo nisam otišla na tu ceremoniju u spomen na vojnike iz rata u Indokini i zapravo sam, osim u svojoj glavi, samo jednom rekla da se otac ubio, i to majci, u kuhinji, jedne subote.

Subota je bila dan prženih krumpirića i pomagala sam majci guliti krumpire. Prije joj je tata pomagao. Volio je guliti, a ja sam ga voljela

gledati kako to radi. Nije govorio više dok je gulio nego kad nije gulio, ali barem je neki zvuk dolazio od njega i to je bilo dobro. Camille, znaš da te volim. Uvijek sam stavljala iste riječi uz svaki potez noža: Camille, znaš da te volim.

No te sam subote uz svoje poteze nožem stavila druge riječi: "Tata se ubio, znaš to, je l' da, mama? Da se tata ubio." Friteza je pala razbivši pločice na podu i ulje se prolilo između skamenjenih nogu moje majke. Uzalud sam grozničavo čistila, naša su se stopala lijepila nekoliko dana i od toga nam je moja rečenica škripila u ušima: "Tata se ubio, znaš to, je l' da, mama, da se tata ubio?" Kako je više ne bismo čuli, Pierre i ja govorili smo glasnije, možda i zato da prekrijemo maminu šutnju jer ona od te subote gotovo više nije govorila.

Danas su pločice u kuhinji još uvijek razbijene, podsjetila sam se na to prošloga tjedna dok sam pokazivala maminu kuću jednomu zainteresiranu paru. Svaki put kad pogleda veliku pukotinu na podu taj će se zainteresirani par, pretvori li se u par kupaca, žaliti zbog nebrige prijašnjih vlasnika i pločice će biti njihova prva etapa u obnovi i bit će vrlo zadovoljni da se toga prihvate pa će moje užasno priznanje barem tomu poslužiti. Apsolutno moraju kupiti kuću, oni ili netko drugi baš me briga, ali netko je mora kupiti. Ne želim je, a ni Pierre, mjesto na kojem i najmanja uspomena podsjeća na mrtve nije mjesto za život.

Kad se vratila s ceremonije za tatu, mama mi je pokazala medalju. Rekla mi je da je tip koji ju joj je uručio imao njušku ukrivo i pokušavala ga je oponašati nastojeći se smijati. Od tatine smrti jedino je to i znala – nastojati. A onda mi je dala medalju snažno mi stisnuvši ruke, govoreći mi da mi pripada i stala je plakati, to joj je dobro išlo. Suze su joj padale na moje ruke i grubo sam ih istrgnula, bilo mi je nepodnošljivo osjećati majčinu bol na svojem tijelu.

Kad sam otvorila prva pisma s izrazima sućuti vlastite su me suze na mojim rukama podsjetile na mamine i pustila sam ih da kližu ne bih li vidjela kuda su tekle suze one koju sam toliko voljela. Znala sam što će mi ta pisma reći: da je mama bila izvanredna žena, da je gubitak dragoga bića nešto strašno, da ništa nije silnije od te žalosti, i tako dalje, i tako dalje, nisam ih trebala čitati. Stoga sam svake večeri dijelila omotnice u dvije hrpice: desno one s imenom

pošiljatelja, lijevo one bez, i dovoljno mi je bilo otvarati lijevu hrpicu i pogledati samo potpis da vidim tko mi je pisao i komu bih trebala zahvaliti. Naposljetku mnogima nisam zahvalila i nitko mi nije zamjerio. Smrt prihvaća sve odmake od pristojnosti.

Prvo pismo koje sam primila od Louisa pripadalo je lijevoj hrpici. Omotnica mi je privukla pozornost prije no što sam je otvorila, bila je mnogo deblja i teža od ostalih. Nije odgovarala formatu za kratke izraze sućuti.

Bilo je to rukom pisano pismo od više stranica, bez potpisa.

Annie je uvijek bila dio mogega života, imao sam dvije godine kad se rodila, dvije godine manje nekoliko dana. Živjeli smo u istom selu – N. – i susretao sam je a da je nisam tražio, u školi, na šetnjama, na misi.

Misa, taj strašni sat kad su se događale uvijek iste stvari koje sam stalno morao podnositi, stisnut između oca i majke. Mjesta koja smo imali u crkvi bila su znak naše naravi: bratsko okruženje za najmirnije, roditeljsko za najjogunastije. U tomu rasporedu za misu koji je bespogovorno prihvatilo cijelo selo, Annie je bila iznimka, jadnica, bila je jedinica, kažem “jadnica” jer se neprekidno zbog toga žalila. Roditelji joj bijahu već stari kad je došla na svijet i njezino je rođenje za njih bilo takvo čudo da ne bi prošao ni dan a da oni ne kažu “svi troje”, tako, u najmanjoj prigodi, dok je Annie žalila što ne čuje “svi četvero”, “svi petero”, “svi šestero”... Svaka misa činila je tu činjenicu mukotrpnijom: sama na svojoj klupi.

Što se pak mene tiče, premda danas smatram da je dosada najplodnije tlo za maštu, u ono sam vrijeme zaključio da je najplodnije tlo za dosadu misa. Nikad ne bih pomislio da mi se išta može dogoditi. Do te nedjelje.

Obuhvatila me duboka nelagoda već od uvodnoga pjevanja. Sve mi se činilo poremećeno, oltar, orgulje, Krist na križu.

– Prestani toliko uzdisati, Louis, samo se tebe čuje!

Ta majčina opomena, uz mučninu koja nije popuštala, probudila je u meni duboko skrivenu rečenicu, rečenicu koju joj je otac jedne večeri promrmljao: “Otac Fantin je izdahnuo.”

Moj je otac bio liječnik i znao je sve izraze kojima se objavljuje nečija smrt. Redom ih je koristio, šapćući majci na uho. No, kao sva djeca, imao sam dar razabrati što su odrasli mrmljali i sve sam ih čuo: “sklopiti oči”, “umrijeti na nogama”, “ispustiti dušu”, “umrijeti od starosti”. No taj sam najviše volio, zamišljao sam da najmanje boli.

A što ako umirem?

Naposljetku, nikad se ne zna kako je to umrijeti dok se zapravo ne umre.

A što ako je moj sljedeći izdah posljednji? Prestravljen, zaustavio sam disanje i okrenuo se prema kipu svetoga Roka preklinjući ga. Ozdravio je gubave, mogao je spasiti i mene.

Sljedeće nedjelje nije dolazilo u obzir da se vratim na misu, ovaj me put smrt ne će mimoći, bio sam siguran. No kad sam se našao na klupi na kojoj sam svake nedjelje sjedio s obitelji, mučnina koje sam se bojao nije se pojavila. Naprotiv, obuzela me neka milina, sa zadovoljstvom sam prepoznao miris drva tako svojstven toj crkvi i sve je bilo na svojem mjestu. Moj je pogled pronašao svoj oslonac, zaustavio se na Annie, na njezinoj kosi koja je sakrivala lice. Odjednom sam shvatio, njezin me nedolazak prošloga tjedna bacio u tu strašnu muku. Zacijelo je ležala kod kuće, s oblogom na čelu da joj smiri bol, ili je crtala, zaštićena od prenaglih pokreta. Annie je patila od snažnih napadaja astme na kojima smo joj svi zavidjeli jer su je oslobađali neugodnih stvari. Njezin još pomalo kašljucavi lik vratio je punoću i smislenost svemu što me okruživalo. Zapjevala je, nije bila prirodno radosna i uvijek sam se čudio kad bih vidio kako joj poprsje oživi čim odjeknu orgulje. Još nisam znao da je pjevanje isto što i smijeh i da se u nj sve može unijeti, čak i čemer.

Većina ljudi zaljubi se u neku osobu kad je vidi, a mene je ljubav izdajnički zaskočila. Annie nije bila tu kad se smjestila u moj život. Bijaše to one godine kad mi je bilo dvanaest, Annie je imala dvije manje od mene, dvije godine manje nekoliko mjeseci.

Počeo sam je voljeti kao dijete, to jest u nazočnosti drugih. Pomisao na neki susret nasamo nije me ni okrnula, nisam bio u dobi za razgovor. Volio sam da volim, a ne da budem voljen. Samo to što bih prošao ispred Annie bilo mi je dovoljno za radost. Krao bih joj vrpce zato da trči za mnom i nabusito mi ih trga iz ruku, prije no što će se nabusito okrenuti na peti. Nema ničega nabusitijeg od uvrijeđene djevojčice. Zbog tih komadića tkanine koje je nespretno namještala u kosi prvi sam put pomislio na lutke u trgovini.

Moja je majka držala trgovinu šivaćim priborom u selu. Poslije škole oboje smo odlazili onamo, ja da idem k majci, Annie da ide k svojoj koja je tu provodila polovicu života, onu polovicu koju nije provodila šivajući. Jednoga dana, kad je Annie prolazila ispod police s lutkama, sličnost me odjednom zapanjila. Osim vrpce, imala je istu izrazito bijelu i krhku put. Moje me mladenačko razmišljanje tada zanjelo i zamijetio sam kako nikad nisam vidio više njezine puti no što su pokazivali vrat, lice, stopala i šake. U-pra-vo kao i porculanske lutke! Kad bih prolazio čekaonicom u ordinaciji svojega oca,

dogođalo se kadšto da je Annie tu. Dolazila je uvijek sama na pregled, sjedila je sitna u crnom sjedalu. Nikad im nije više nalikovala nego kad joj je astma izjedala lice, s tim rumenilom na obrazima od napadaja kašlja.

Svaka je sličnost bila uzajamna, porculanske su me lutke podsjećale na Annie pa sam ih krao. No čim bih se sklonio u svoju sobu neizostavno bi me iznenadila njihova previše kovrčava ili previše ravna kosa, previše okrugle oči, previše zelene, i nikad one dugačke trepavice koje bi Annie podizala kažiprstom kad bi razmišljala. Kao i sve ostale, te lutke nisu bile napravljene da ikomu sliče, ali ja sam se na njih ljutio. Zato sam odlazio do jezera, vezao im kamen za noge i gledao ih kako bez muke tonu, misleći na novu koju ću prisvojiti, jednu koja će joj više nalikovati, nadao sam se.

Jezero je bilo duboko, tek se na rijetkim mjestima moglo kupati bez opasnosti.

Te godine u središtu svijeta bili smo ja i Annie. Oko nas događalo se mnogo toga za što me uopće nije bilo briga. U Njemačkoj je Hitler postao kancelar *Reicha*, a nacistička partija jedina stranka. Brecht i Einstein pobjegli su dok se gradio Dachau. Naivne li pretenzije djetinjstva da vjeruje kako je zaštićeno od povijesti.

Pročitala sam pismo krajičkom oka, morala sam se vraćati, ponovno čitati čitave rečenice. Od mamine smrti nisam se više mogla usredotočiti na ono što čitam, za rukopis koji bih završila u jednoj noći sad mi je trebalo više dana.

To je sigurno bila grješka, nisam poznavala nikakva Louisa ni Annie. Okrenula sam omotnicu, doista su bili moje ime i moja adresa. Sigurno imenjakinja. Dotični Louis shvatit će da je pogriješio. Nisam više razmišljala o tom i završila sam otvaranje drugih pisama, ovaj put doista s izrazima sućuti.

Kao dobra pazikuću, gospođu Merleau nije prevario taj val pošte i gurnula mi je pisamce: ako mi nešto zatreba, ne smijem se ustručavati, ona je tu.

Nedostajat će mi gospođa Merleau, više nego stan. Sljedeći će biti veći, a pazikuća ne može biti ljubazniji. Više nisam željela selidbu. Ne micati se, ostati u krevetu, u garsonijeri koju prije samo tjedan dana više nisam podnosila. Nisam znala gdje ću pronaći snage da preselim svoj život sve do tamo, ali nisam više imala izbora, sad mi je trebala dodatna soba, u svakom slučaju papiri su bili potpisani i predujam poslan, za tri mjeseca netko drugi bit će tu umjesto mene, a ja ću biti tamo, umjesto nekoga drugog, tko će pak biti umjesto... I tako dalje. Na telefonu mi je čovjek koji se bavi selidbama rekao da je to dokazano: kad bi se slijedilo sve karike toga lanca nepogrješivo bismo se opet našli sa sobom. Spustila sam slušalicu. Boljela me briga hoću li se naći sa sobom, jedino što sam željela bilo je opet se naći s majkom. Mama bi bila sretna da zna kako se selim, nije voljela ovaj stan, došla je samo jednom. Nikad nisam shvatila zašto, ali bila je takva, ponekad pretjerana.

Ipak sam trebala obavijestiti gospođu Merleau o odlasku i zahvaliti joj za pisamce.

– Molim vas, to je najmanje što mogu učiniti.

Ništa se ne događa a da pazikuća to već ne zna. Bila je iskreno ožalošćena i pozvala me da na trenutak uđem, ako sam poželjela razgovarati. Nisam poželjela, ali sam ipak ušla, na trenutak. Obično smo uvijek razgovarale kroz staklo portirnice, nikad u pazikućinu stanu. Da već nisam znala kako je trenutak ozbiljan, taj bi mi običan poziv bio dovoljan da shvatim. Pošto je za nama navukla zavjesu, ugasila je televizor ispričavajući se.

– Čim otvorim to prokleta staklo, ljudi gledaju unutra. To je jače od njih. Ne vjerujem da je riječ o pravoj znatiželji, ali neugodno je. No dok je televizor upaljen, jedva da me pogledaju. Srećom, slika je dovoljna da ih omete. Ne bih podnijela slušati cijeli dan kako mi se dere u uši.

Posramila sam se, a ona je to shvatila.

– Oprostite, nisam to rekla zbog vas. Vi mi ne smetate.

Uf! Izmaknula sam općoj slabosti.

– S vama nije isto. Vi ste kratkovidni.

Zabezeknuta sam se.

– Kako znate?

– Znam jer je pogled kratkovidnih poseban. Kratkovidni vas uvijek gledaju upornije. Jer im ništa drugo ne ometa pogled.

Bila sam iznenađena. Imala sam dojam da sam hendikepirana osoba na koju svi pokazuju prstom. Zar se to toliko vidi? Gospođa Merleau prasnula je u smijeh.

– Ma ne, šalim se. Vi ste mi rekli. Sjećate se, onoga dana kad sam vam ispričala za svoje prste, rekli ste da je to pomalo kao s vašim očima. "Živjeti znači ovisiti o hirovima svojega tijela", to su vaše riječi. Vaše mi se objašnjenje učinilo strašnim i, kao sve što mi je strašno, zapamtila sam ga. Uvijek se treba sjećati onoga što kažemo i kom, inače se jednoga dana može okrenuti protiv vas...

Nagnula se prema meni da mi posluži kavu, no u tom su joj trenutku snažni drhtaji potresli ruku i vruća se tekućina prolila po mojem ramenu. Puhala sam na opekotinu ne bi li se smirila, ali najviše zato da ne gledam gospođu Merleau, toliko mi je bilo neugodno što sam svjedok njezine slabosti.

Prije nego što je postala pazikuća, gospođa Merleau bila je stanovnica zgrade. Došla je malo poslije mene, dva ili tri mjeseca, mislim. Njezin je glasovir odzvanjao od kata do kata, ali nitko se nije bunio, učenici su joj bili napredni i sati se nikad nisu pretvarali u mučenje. Naprotiv, taj je neprekidni koncert prije bio ugodan. No, kako su tjedni odmicali, glasovir je sve manje odzvanjao, pomislila sam da se njezini učenici žene, oženjeni ljudi ne uzimaju sate. A onda glasovir više uopće nije odjeknuo i jednoga mi je dana gospođa Merleau otvorila staklo portirnice. Radilo se o teškome reumatizmu zglobova. Liječnici su joj potvrdili da je preuranjen, ali katkada se

događalo, posebice profesionalnim glazbenicima. Kad ih se potiče, zglobovi se brže umaraju. Nisu znali točno kad, ali na kraju će izgubiti kontrolu i pokretljivost prstiju, nije se trebala uznemirivati, uvijek će se moći služiti rukama u svakodnevnomu životu, jesti, prati se, češljati se, pospremati, ali ne će se njima moći služiti u svojem poslu, barem ne više u svim suptilnostima za koje je dosad bila sposobna. U nekoliko tjedana izgubit će dragocjenu vještinu za koju je njezinim rukama trebalo toliko godina da je steknu.

Ta ju je vijest potpuno shrvala. Kako će živjeti? Novac od sati bio joj je jedini prihod, nije imala uštede ni ikoga na koga je mogla računati, čak ni samo dok se snađe. Ni rođaka, ni djeteta.

Kad je saznala da pazikuća odlazi već su joj više tjedana posvuda bili ponavljali da nema ni godine ni znanja za traženi profil. Tada je odlučila zatražiti posao kod vlasnika zgrade, na što je on pristao. Odvojila se od svojega glasovira. Smatrala je da strast koju se teško proživljava opterećuje i da je treba znati napustiti kako bi se neka druga strast mogla roditi. Uostalom, zašto ne astrologija? To bi se dobro slagalo s njezinim novim zanimanjem pazikuće, s crtom dobro obaviještene torokuše. Usto bi joj omogućilo preduhitriti pretjeranu nespretnost. Da je znala da će danas proiliti kavu, ne bi mi je poslužila. Smiješila mi se.

– Ne možete otići na posao s puloverom u takvu stanju. Vratite se uzeti drugi. Ja ću ovaj odnijeti u čistionicu, bit će gotov večeras. Zbilja mi je žao.

– Ne brinite se, bit će dobro i ovako.

– Inzistiram.

Ja nisam insistirala i vratila sam se u stan. Nije mogla znati da nemam više ni jedan čist pulover u ormaru, da mi je sva odjeća na podu i da sam ravnodušno po njoj hodala. "Kao tata", ponavljala sam, čim bih osjetila komad tkanine pod nogama: "Pokupi je, pokupi je, molim te, uvijek si skupljala tatinu odjeću, pokupi moju!" Ali mama je nije skupljala. Dohvatila sam sako koji je smrdio samo na cigarete, sad zbilja trebam prestati pušiti.

Gospođa Merleau mahnula mi je na pozdrav iza stakla. Gledajući zastor kako leluja pomislila sam da posljednji preživjeli iz neke obitelji nikad nije predmet pisama sućuti. Uza sve to, zaboravila sam

joj reći da se selim, ali barem nismo govorile o mami. Čini se da gospođi Merleau tužaljke ne idu ništa bolje nego meni, sva sreća.

Navečer, kad sam se vratila, začudila sam se što u mojem sandučiću nema pisama, gotovo je s izrazima sućuti. Slab ulov, mama. Nakon što sam otvorila vrata stana, zapahnuo me miris čistoće, sve je bilo pospremljeno, suđe koje više dana nisam imala hrabrosti oprati, rublje oprano i izglačano, krevetnina promijenjena. Kroz sobna je vrata u bljeskovima dopiralo svjetlo. Možda će mi se bijeli mamin duh nasmiješiti čim uđem u prostoriju.

Televizor je radio, bez zvuka. Gospođa Merleau. Moj pulover bio je vidljivo obješen na ručici ormara, a poštu je odložila na stol. Preplavila me mješavina razočaranja i zahvalnosti i suze bi zasigurno prevladale da moju pozornost nije privuklo pismo, veće i deblje od ostalih. Otvorila sam ga, bilo je ono što sam i mislila. Opet on. Nastavljao je svoju priču ondje gdje je stala.

Annie i ja pohađali smo istu školu. Naša se ustanova sastojala od samo jednoga bloka, no iza te prividne popustljivosti čast je bila sačuvana i podjela je prema pravilima strogo poštovana. Donji kat bio je za djevojčice, gornji za dječake. Kao posljedica toga čednog stanja stvari, dani su se mogli vući a da ne zamijetim Annie, jednostavno sveden na to da je zamišljam kako revnim kažiprstom uvija trepavice, da nastojim pogoditi njezin korak kad učenici idu pred ploču, odjednom sretan kad prepoznam njezin kašalj.

Mrzio sam te katove. Mrzio sam ih to više što podjela nije uvijek bila takva. Prije su djevojčice bile gore. Moj bratić George još ih je viđao, male gaćice koje su četiri po četiri silazile niz stubište, bijele, ružičaste, plave, zavrtjele su mu glavom tako da je prolazio ispod pukotina stepenica kako bi se divio toj dugi koja se čudom stvara po svakom vremenu. No eto, kao što često biva, moj je naraštaj žrtvovan zbog gluposti prethodnoga. Njihovo nepristojno virenje nije promaknulo gospođici E. – ravnateljici – pa su dječaci naposljetku prizemljili gore, mi, bez cipela koje smo morali izuti da ne bučimo, mi, koje su sad djevojčice vrebale pri silasku niz stepenice, rugajući se rupama koje su nam se otvarale na čarapama dok smo se divljački gurali da prvi iziđemo. Jer tko je prvi stigao van bio je pobjednik, dakako, ništa nije dobivao, ali u toj dobi izazov je dovoljan... Pogotovo kad djevojčice gledaju. Broj modrica i padova koji su uslijedili trebao je zabrinuti gospođicu E., ali ona nikad nije povukla svoju odluku i ćudoređe je i dalje prevladavalo nad sigurnošću.

Sve do blaženoga dana kad je ta omražena razdraženost naposljetku zaigrala meni u korist. Nije bilo razloga, no i ja sam htio biti prvi. Ta žarka želja slomila mi je tibiju i imobilizirala me više tjedana. No nisam sve izgubio, Annie se pojavila sutradan navečer na vratima moje sobe. Pozivajući se na to da se gotovo svake večeri nalazi s majkom u trgovini šivaćim priborom, Annie se dobrovoljno javila da mi donosi zadaće. Ustala je, suočivši se sa sarkazmom koji se uzdizao iz učionice, s glupim dobacivanjima koja su je obilježavala kao onu za koju bih toliko volio da bude: "moja draga". Svakoga dana mi je ostavljala gradivo. Nikad je nisam toliko viđao i samo sam stajao, obezumljen, s umrtvljenom nogom i ostalim. Trebao sam je zadržati više od onih nekoliko minuta koje je provodila

ne znajući gdje će sjesti, dok ja nisam znao gdje je pogledati. Oboje smo dorasli do dobi tijela, ona da ga pokazuje, a ja da o njemu sanjam.

Bojao sam se da se ne umori od toga besciljnog zadatka i da ne pošalje nekoga drugog. Zato sam pod izlikom nekakve zadaće zatražio od majke da iz knjižnice posudi knjige o slikarstvu i u nestrpljivu očekivanju da se Annie pojavi – sveudilj se bojeći da to ne bude netko drugi – uranjao sam u čitanje tih djela. Govoreći joj o njezinoj strasti nadao sam se da ću joj i ja postati strast.

Tako slikarice postadoše moje nove porculanske lutke, moj novi posrednik u toj ljubavnoj priči za koju još uvijek ne nalazih riječi. Pripovijedao sam joj njihove živote do najmanjih pojedinosti, Annie me pažljivo slušala a da se nikad nije začudila što sve to znam, uspio sam, naše minute razgovora pretvoriše se u sate.

Nije moguće, pogriješka se nastavljala. Moram naći toga tipa i reći mu da se zabunio za primatelja. No nisam imala nikakva načina da doprem do njega, nisam mu mogla vratiti pisma, nije zabilježio adresu na omotnici. Čak nije bilo ni potpisa. Govorio je o nekome "Louisu", u redu, ali "Louis" i kako još?

A zapravo, jesu li to uopće bila pisma? Jedva da su na to nalikovala, bez "Gospođice" ili "Draga Camille" na početku. U zaglavlju nisu bili navedeni ni mjesto ni nadnevak. A kao kruna svega, činilo se da se taj Louis ne obraća nikomu. Odjednom me stresla zvonjava telefona. Tko me mogao zvati usred noći?

Bio je to Pierre.

Jedva sam prepoznala brata iza slabašna glasa koji me pitao shvaćam li da smo siročad. Ta je riječ pomela sve na svojem putu. On nije mogao spavati, ja sam mogla. Mogu li mu kupiti kutiju cigareta. Dakako.

Nije bio trenutak da mu držim lekcije. Usto, i meni se pušilo, a jutros sam bacila kutiju koja mi je trebala biti posljednja.

Najgora razočaranja ne nameću nam drugi, nego sraz između stvarnosti i zanosa naše mašte.

Annie i ja uvijek smo zajedno išli iz škole do trgovine šivaćim priborom. Nismo kretali istodobno, ali razdaljina koja nas je dijelila putem smanjivala se. Korak onoga tko je bio ispred osjetno je usporavao, dok je onaj tko je bio iza isto tako osjetno ubrzavao, sve dok jedan ne bi pristigao drugoga.

No godinama kasnije, na dan ponovnoga susreta – 4. listopada 1943. u Parizu – Annie se smijala primijetivši da sam uvijek ja imao obje uloge, bilo da sam je dostizao, bilo puštao da me dostigne, u svakom slučaju ona nikad nije mijenjala korak, klela se. Nisam se pokušao braniti, istina je da ni za što na svijetu ne bih propustio taj put koji sam u sebi nazivao “šetnjom zaljubljenih” – riječi često služe da namjeste prirodu stvari. Istina je da sam dugo gajio nadu o nama, no dobro, stvari su se odvijale drugačije, sad je sigurno udata, to je normalno s dvadeset godina – namjerno sam je malo postarao, da je malo povrijedim. Vidio sam joj vjenčani prsten na prstu. Pretvarao sam se. Glumio sam čovjeka koji ne trči za njom, koji se više ne nada. Čovjeka kojega se ne treba bojati. Kao dijete nikad nisam pribjegavao nikakvoj lukavosti da bih je privezao uza se, ali onda, toga 4. listopada 1943., pogleda prikovana za tlo da izbjegnem njezin, čuo sam sebe kako govorim upravo suprotno od onoga što sam mislio. Dobrohotno sam joj otvorio put da mi objavi što god želi, bez ikakva obzira prema prošlosti. Što je s njom danas? Je li sretna?

Začudo, Annie mi je odgovorila priznanjem.

– Moram ti reći, Louis, ti si uvijek bio prvi. Prvi koji me poljubio, prvi koji mi je pomilovao obraz, grudi, prvi koji je znao da pod suknjom koji put ne nosim ništa.

Annie me podsjetila na svaki taj prvi put, sjećala se svega bolje od mene.

– Zašto mi to nikad nisi rekla?

Podigla je pogled prema meni.

– Zašto reći muškarcu da je prvi? Govorimo li dvanaestomu da je dvanaesti? Ili posljednjemu da je posljednji?

Nisam imao što odgovoriti.

Je li se nadala, istresavši sve te uspomene, da ću joj oprostiti sve što se nikad nije dogodilo među nama? Zapravo, počela se mijenjati kad je stala viđati gospođu M.

Annie je naglo ustala, kao da ju je naša blizina odjednom zasmetala. Ponudila mi je kavu od cikorije, ispričavala se, zbog restrikcija više nije imala kave, a ni šećera. Bila je nervozna, otvarala je sve ormare kao da zapravo ne zna što radi. Stan joj je bio posve malen. Gledao sam joj bosa stopala kako se kreću u tih nekoliko četvornih metara za stanovanje. Kuhinja – slivnik i grijalo – bila je tik do kreveta, srećom, jer da je samo prešla u drugu prostoriju, posumnjao bih u njezinu nazočnost. Tri godine a da je nisam vidio, tri godine bez ikakve vijesti o njoj. Ni u jednom trenutku nisam pomislio da stanuje u Parizu, kao i ja. Gledao sam joj nokte s oljuštenim crvenim lakom, u selu ga nije stavljala. Ponovni susret izgledao mi je previše lijep da bi bio istinit. Vani se smračilo. Odjednom sam je strašno poželio. Pružila mi je vruću šalicu.

– Onda, sjećaš se M.-ovih?

Kako me Annie mogla to pitati?

Sutradan ujutro nazvala sam Poštu. Pečat je pokazivao da su tri pisma poslana iz XV. arondismana. Možda je, nekim kodom koji mi je promaknuo, pokazivao točno iz kojega poštanskog sandučića. Mogla bih zalijepiti letak u kojem tražim da mi se famozni Louis javi.

No odgovor je bio jasan: nema načina da se to sazna. Pa ne ću oblijepiti sve poštanske sandučice u XV., baš nemam drugoga posla, ne računajući debile koji će me zvati zbog svega, samo ne zbog toga.

Pisma su zasigurno nekomu bila važna, negdje u Parizu morala je postojati neka druga Camille Werner koja ih je čekala. Nju sam trebala naći. Uvjereni da sam napokon pronašla pravo rješenje, bacila sam se u veliki lov na imenjakinje, ali drek! Nisam mislila da ima toliko Wenera u Parizu. Zbilja trebam prestati tako psovati ni za što, Pierre je u pravu, to nije baš ženstveno, ne ćeš tako vratiti Nicolasa. Šuti, Pierre! Ne govori mi o njemu! Ja se ne bavim djevojkama s kojima ti spavaš.

Nazvala sam sve Wernere iz imenika da ih pitam: 1) ima li neka Camille u njihovoj obitelji, 2) poznaju li, slučajno, neku Annie. Otrpjela sam nekoliko pristojnih i suzdržanih "ne". No drugi su odgovori došli u prilično iznenađujućim oblicima. Jedna mi je spustila slušalicu, prestravljena glasom koji ne poznaje. Jedna nije poznavala nikakvu Annie, ali znala je jednu Annu, jesam li sigurna da ne želim govoriti o Anni? I ona koja mi nije stigla odgovoriti, već joj je muž bio za leđima i urlao da spusti slušalicu, to su lopovi, uvijek tako rade u vrijeme praznika da vide ima li koga kod kuće.

No nikakve druge Camille Werner na obzoru!

To gore po Louisa, i dalje će pisati ni za što.

Već sljedećega utorka čekala me nova omotnica, opet jednako debela, ali ovoga puta sama u poštanskom sandučiću. Isti papir za pisma, vrlo fin i gladak, isti rukopis – uvijek to veliko "R" veličine maloga slova koje bi bez nagurivanja uklizalo usred riječi – i uvijek taj zadimljeni vonj, miris koji me podsjećao na nešto ili nekoga, ali nisam se mogla sjetiti na što.

M.-ovi bijahu vrlo dobrostojeći mladi par. Njihovi su roditelji bez grješke ispunili svoju ulogu revnih predaka umrijevši iznimno rano i iznimno bogati. Oporuke su vrvjele nekretninama, no oni su odabrali smjestiti se u Escalier, na našu najveću nesreću.

Escalier je bilo ime koje je dobilo lijepo zdanje što se uzdizalo usred našega malog sela, jednako neočekivano kao labud među čvorcima. Ukleti zamak za djecu, romantičan dvorac za mlade ili ulog podlih obiteljskih svađa za one koji su dosegli dob kad se još samo nedaćom može razonoditi. Escalier je više pripadao kolektivnomu podsvjesnom nego bilo kojem vlasniku. Kad se par M. uselio, bilo je to poput nasilja, svi su se osjetili orobljenima upadom tih stranaca. Svi osim Annie koja se veselila prigodi da slika nova platna. Već je bila naslikala kuću pod svim kutovima koje je dopuštao visoki kameni zid. Iako se mjestimično urušavao, ipak je, poput najstarijih pasa čuvara, odvrćao nametljivce.

Jednoga rujanskog jutra 1938. dvoje služinčadi – muškarac i žena – stigoše s golemom količinom prtljage i pokućstva. Suvišak je bio sastavni dio putovanja, bila je to prava selidba. Sagovi, slike, lusteri i svakovrsni predmeti izvirali su iz sanduka.

– Čiste kuću od vrha do dna, sve su složili u dvorištu, dođi vidjeti, zbilja je lijepa slika.

Slijedio sam Annie do brijesta ispod kojega se običavala smjestiti. Voljela mi je pokazivati svoja platna i čuti što mislim. Slika je uglavnom uspjela. Savršeno je prenijela sve tragove nove uznemirenosti, kapci su se otvarali, prašina letjela s prozora, raskršeni je perivoj ponovno poprimio izgled perivoja. Annie je bila dosta zadovoljna, osim u pogledu muškarca.

– Nije mi uspio, šepa, a to se ne vidi. Ionako mi je teško prenijeti pokret, a boležljivo kretanje postizem još teže.

Primijetio sam da se sigurno useljava obitelj. Pitala me zašto to kažem. Pokazah joj na slici kolijevku i kolica. Začudo, premda ih je naslikala, nije ih vidjela. Osjeća li ljudsko biće opasnost do te mjere da je niječe? Annie je utonula u sanjalačku tišinu. Naslutio sam to, njezin je kist već jurio oko djeteta koje se zaplelo u majčine skute.

Kad tražim razloge te drame, uvijek dolazim do istoga zaključka. Da Annie nije imala želju za slikanjem, ništa se od toga ne bi dogodilo.

Siguran sam u to kao što drugi tvrde kako bi, da je Hitler odbijen na prijemnome za likovnu akademiju, svijet samo bio bolji. Gospođu M. privukla je djevojka koja je slikala, zato ju je pozvala da uđe, na trenutak, samo na čaj. Bez toga se nikad ne bi bile susrele, ostale bi jedna drugoj strankinje koje je dijelilo sve, od rođenja. "Gospođa M. dosađuje se sama," govorili su jedni, "a još je tako mlada", nastavljali su drugi. Cijelo je selo nastojalo pronaći razloge za to protuprirodno prijateljstvo između buržujke iz visoke obitelji i njihove male Annie. Odbacivši kao previše ponižavajuće da "bogatiji vole siromašne kad su lijepi", i da "bogatiji vole umjetnike", narodni je zdrav razum naposljetku prihvatio to objašnjenje i mislim da je bio u pravu.

Svi su se navikli na to druženje i čak bili donekle ponosni na njega. Svi osim mene. Loše sam gledao na to prijateljstvo. Činilo se da je Annie, divlje naravi, u toj mladoj ženi našla osobu koju se sreće samo jednom u životu: onu koja može nadomjestiti sve ostale. Naviknuvši se na šalicu čaja kod gospođe M., Annie je izgubila sve druge navike, a među njima i mene. Udaljila se od mog života ili me prije udaljila iz svojega. I to bez ikakve poteškoće, ne dajući mi nikakvo objašnjenje za svoje odvajanje. Nije me ignorirala, činila je nešto još gore, uvijek me pozdravljala užasnim malim pokretom ruke koji je potvrđivao da me vidjela, ali nikad više onim koji me pozivao da joj se pridružim. Ljubav ima tajanstveni zakon, neljubav još više, uspijemo doznati zašto volimo, ali nikad uistinu zašto ne volimo.

Stvari su se mogle zaustaviti na tome, ja bih zasigurno bio suzdržao svoju slijepu razdraženost, svoju ljubomornu kivanost, ali dolazak M.-ovih u Escalier prometnut će se u nepovratnu tragediju.

Stoga, sjećam li ih se? Annie me isto tako mogla pitati sjećam li se da smo izgubili rat.

Očito grozničava, nije prestajala okretati žličicu u šalici. "Nemoj uspoređivati ono što se ne uspoređuje." Annie je polako povukla vestu na ramena. Oči su mi bile prikovane na nju, a njezine na nešto uokolo. Nije mi htjela govoriti samo o našim "prvim putovima". Naprosto me na to podsjetila kako bi stekla pravo da mi ispriča ono što joj je uistinu bilo važno, kao što se prisiljavamo pristojno se raspitati o novostima prije nego što se zaputimo u monolog u kojem se govori samo o sebi.

– Moram ti nešto priznati. Moram ti ispričati što se zapravo dogodilo kod M.-ovih. Jedino tebi mogu reći.

Pismo se tu prekidalo, morat ću pričekati da doznam nastavak. Upravo mi je ta napetost stavila bubu u uho i potaknula me pročitati ga još jednom, drugim očima, očima urednice ovaj put. Bilo je nečega literarnog u njemu, a sad kad sam to primijetila, i u prethodnim pismima. Kakva sam budala što se nisam prije sjetila! Zbilja me majčina smrt pomela. Pisma su doista bila namijenjena meni, naprosto mi je neki autor ovim putem slao svoj rukopis. Primala sam ih previše da bih ih sve čitala, gomilali su mi se na radnome stolu i autori su to znali, pogotovo oni koji nisu nikad objavljeni. Eto zašto ta pisma nisu zapravo bila u tradicionalnu obliku, bili su to komadići knjige koju sam primala tjedan za tjednom. Smiona ideja, ali ne i glupa. Dokaz: čitala sam ih.

Vrebala sam svoje autore, nastojala ih uhvatiti u zamku prikrivenih misli, nadajući se da će se jedan od njih izdati, sigurno su me smatrali ludom u to vrijeme. Ispitivala sam im rukopis, tražeći veliko "R" usred malih slova. Njušila sam ih izbliza, iščekujući miris drva koji su pisma ispuštala. Razmatrala sam sve mogućnosti. Untel? Bilo bi mu nalik da piše nešto o svojem djetinjstvu, sve se češće pisalo o sebi, ako je tako bacit ću mu u lice, očekujem od tebe roman, i to pravi. Gađat ću mu naočale, bilo bi dobro da padnu, uvijek sam se pitala kako bi izgledao bez naočala.

Bila sam sigurna da će se pošiljalatelj pisama pojaviti u mojem uredu. Neki će neznanac zatražiti da me vidi i donijeti mi kraj svojega rukopisa ispričavajući se što me prešao, no dobro, već pedeset godina nije prešao nikoga i pedeset godina nitko se nije zanimao za njega, zato je odlučio promijeniti metodu!

A ako je riječ o maloj pripravnici koja je tu od rujna? Melanie. "Je li se već događalo da pripravnica kod vas postane autor?" Ako je mislila da ne očekujem kako će doći s tim pitanjima... Ne, nemoguće, bila je premlada, pisma su bila djelo starije osobe, to se moglo osjetiti, a usto je bila previše zgodna da tako piše.

Upravo me Melanie otrgnula od misli, s jednom rukom na mikrofону telefonske slušalice, kako me Nicolas na drugom kraju linije ne bi čuo:

- Vaš prijatelj uporno želi govoriti s vama.
- Recite mu da sam na sastanku.

– Rekla sam mu, ali zove već peti put od jutros, kaže mi da zna da niste na sastanku.

– Ako ne će da budem na sastanku, recite mu da ne želim s njim razgovarati. Ljudi su uporni kad im se laže, a ne kad im se kaže istina.

A kad bih mu priznala cijelu istinu, mogu vam reći da bi bio još manje uporan, gospodin bi čak pobjegao glavom bez obzira.

Nisam mogla nastaviti nekadašnjim ritmom, to bi značilo izlagati se opasnosti. Odlučila sam vratiti se ranije kući, to više što sam bila sigurna da ću zateći pismo u sandučiću. Bio je utorak, a pisma su uvijek stizala utorkom, primijetila sam to, moj je korespondent imao maniju serijskoga ubojice.

U to sam vrijeme još smatrala da su pisma zabavna, gotovo prijateljska, malo tajnovitosti u svijetu posve lišenu tajni nije mi bilo mrsko. A usto, željela sam dognati nastavak, što se, dakle, tako strašno dogodilo kod M.-ovih?

Ni na trenutak nisam pomislila što me čeka. Nezamislivo postoji, ja sam dokaz.

Bila sam kod njih gotovo svakoga dana. Slikala sam, gospođa M. je čitala, naglas. Bilo je zabavno, glumila je sve likove. Osjećala sam se ugodno u njezinu društvu. Čak se nisam osjećala obveznom govoriti, to mi se nikada ni s kim nije dogodilo. Bila je tako velikodušna sa mnom.

Stavila mi je na raspolaganje čitavu jednu prostoriju. "Soba bez zidova", tako ju je zvala jer su zidovi nestajali pod golemim zrcalom i pod teškim crvenim draperijama. Bilo je prelijepo da postane atelje, ali ona nije htjela ništa čuti. "Draga Annie, ali kad vam kažem da mi to pričinja zadovoljstvo..." Tako je bilo i s ostalim. Nisam od nje ništa tražila, ona mi je davala sve što mi je trebalo. Kad bih iskoristila platno, pojavljivalo se drugo, kao čarolijom. Mislila je na sve. Čak je zatražila od svoga prijatelja Alberta, sjajnoga slikara i sjajnoga kipara, da mi daje sate. Dolazio je svakoga četvrtka iz Pariza. Bila je tako ljubazna.

Jasno sam primjećivala da nije sretna, ali nisam uspijevala dokučiti zašto. Po mojem mišljenju imala je sve najbolje što život može pružiti.

U početku sam mislila da je bolesna. Njihova služavka Sophie stavila mi je tu misao u glavu. Jednoga jutra nisam se usudila ući u Escalier, auto je bio parkiran u aleji i pomislila sam da je to možda njezin "novi hir". Tata mi je neprekidno ponavljao da ne smijem gajiti iluzije, da ona i ja ne pripadamo istomu svijetu, da će me ona brzo zamijeniti i da je to dobro. Okrenula sam se i vratila kući. No dva sata poslije Sophie je kucala na vrata da vidi što je sa mnom, gospođa M. se bojala da sam bolesna. Objasnila sam Sophie za auto, odgovorila mi je da sam bedasta, da sam uvijek dobrodošla u Escalier, da je, otkad me poznaje, gospođi M. sve bolje i bolje. Ta me rečenica uznemirila. Zato sam je upitala je li gospođa M. bolesna. Pomogla mi je navući kaput, ne, samo je htjela reći da je gospođi M. drago što me ima uza se, s autom parkiranim u aleji ili bez njega. Bilo mi je jasno da mi ne govori istinu.

Otprilike dva tjedna kasnije dobila sam još jedan dokaz da nešto nije kako valja. Toga je puta u aleji bio auto njezina muža. Obično bi već bio otišao kad sam dolazila. Nisam baš imala želju susresti ga, ali nisam se mogla okrenuti natrag, gospođa M. bi moju pristojnost

smatrala glupošću. Morala sam joj obećati da više nikada ne ću oklijevati da uđem. Zato sam ušla, ali ubrzo sam požalila, upravo su se svađali.

– To ne može više ovako! Pristao sam doći ovamo zato da ti bude bolje, a ne da se žališ zbog svoje sudbine!

– Ne žalim se zbog svoje sudbine!

– Više te ne prepoznajem. Ne ćeš riješiti svoj problem tako da se povučеш od ostatka svijeta.

– Podsjećam te da je to i tvoj problem.

– Nije. Ja imam samo jedan problem, taj da se moram vratiti svake večeri i naći ženu koja više ne brine ni za što, osim jesam li joj kupio platno, ugljen za crtanje, akrilne boje... Zapanjen sam jer čak ne znaš ni što se dogodilo! Postaješ gora od onih od kojih bježiš.

– Ne bježim ni od koga.

– Nema svrhe raspravljati s tobom, a sad još i kasnim...

– Tako je! Odlazi! Vrati se u svoj predivni svijet u kojem svi sve znaju... Idi objasniti svojim dragim čitateljima kamo ide svijet i nikako se nemoj truditi meni objasniti kamo će otići naš sa svime što nam se događa.

Njezin je muž izišao iz salona ne odgovorivši. Izgledao je uznemireno, čak je prošao pokraj mene zamijenivši me sa Sophie: "A vi nemate ništa drugo raditi u ovoj kući?" Gospođa M. je pojurila za njim. Gledala ga je kako odlazi mrmljajući nešto što nisam uspjela čuti. Kad se okrenula, našle smo se licem u lice. "Što to radiš, prisluškuješ na vratima?" Nikad mi se nije tako obratila. Nisam se htjela braniti, otišla sam. No dotrčala je za mnom. Bila je očajna, nije se smjela tako zanijeti, ja nisam bila ni za što kriva, nije htjela da odem. Smilila mi se i prihvatila sam njezine isprike. Nisam smjela.

Kao što to biva s nekim svađama, ova nas je zbližila. Poslije smo više razgovarale. Gospođa M. više nije čitala romane, sigurno zbog muževih prigovora. "U ovim nemirnim vremenima nema mjesta za fikciju, uroniti u knjigu znači okrenuti leđa neprijatelju", oponašala je mužev glas. Tražila sam da nastavi glasno čitati, makar samo novine. Tako smo počele razgovarati, raspravljale smo o člancima. Bile smo začuđene, dobro smo se slagale. Među nama je bilo gotovo deset godina razlike, ali to nas uistinu nije razdvajalo. Ona se nikada nije družila s nekim tako mladim poput mene. Govorila je da ju je

bogatstvo udaljilo od njezine generacije. U Parizu su joj sve prijateljice bile starije od nje. Naučila je poznavati me i bilo me je ugodno voljeti, u svakom slučaju tako je govorila.

Uvijek smo završavale pismima čitateljica. Te su nas priče zabavljale iako nije bilo smiješno. Nismo razumjele kako žene mogu pričati svoje probleme nekome koga ne poznaju. Tako smo naišle na nevolje jadne Geneviève.

“Muž me vara, nikad ne večera sa mnom i vraća se kasno. Što da radim?”

Na što je novinarka odgovorila:

“Geneviève, vaša je sudbina na žalost ista kao i sudbina mnogih žena. Ako volite muža, dočekujte ga i dalje kao što to činite, ne gubeći svoj mir. Vaši bi ga prigovori samo udaljili od doma, zato tražim da još uvijek budete supruga u punom značenju te riječi. Vaš će se muž umoriti od svojega lošeg ponašanja i sigurno će vam se vratiti.

Toga se odgovora sjećam zbog reakcije gospođe M.

– Što ta novinarka umišlja, tko je ona? Što treba ili ne treba činiti, što treba misliti, osjećati... Izvan njihovih normi nema spasa! Ne podnosim takve razgovore!

Zahvatio ju je mračan bijes, tek tako, posve neobjašnjivo. Bila sam iznenađena, ta su nas pisma obično nasmijavala.

Pomislila sam na Sophieinu rečenicu “Otkad te poznaje, gospoda M. je sve bolje”, i na “Pristao sam doći ovamo zato da ti bude bolje” njezina muža.

Ta žena nije bila nesretna po prirodi nego zbog nečega određenog. Zašto se došla skloniti u Escalier? Od koga je “bježala”?, kako je rekao njezin muž. Pretpostavljala sam da postaviti joj ta pitanja ne bi vodilo ničemu. Ne sada. Taj napad bijesa nije bio samo bijes, ni početak objašnjenja i, kako zapravo nisam znala što reći došla sam na pomalo glupavu zamisao. Predložila sam joj da napiše pismo toj “Mariji Magdaleni” i da joj kaže sve loše što misli o njezinim savjetima. Tako je ta novinarka sebe nazivala.

Predlažući da napiše pismo pomalo sam se nadala da će mi to ukazati na ono što se dogodilo gospođi M., ali nije, smirila se jednako brzo kao što se uzrujala. Naprotiv, pisma “Pokvarenoj Lajavici” postala su nam navika. Nikad ih nismo slale. Sâm nas je čin pisanja zabavljao.

Gospođa M. možda mi nikada ne bi ništa ispričala da nisam jednoga jutra došla u Escalier u panici, usred napadaja astme. “Umrijet ću, umrijet ću, krvarim, tu, krvarim.” Odmah je shvatila o čemu je riječ. Nasmiješila mi se, ni ona se nije usudila ništa reći svojim roditeljima onoga dana kad joj se to dogodilo. Rekla je Sophie da mi priredi toplu kupku ne bi li ublažila bol. Ne znam kako dugo sam ostala u kadi gledajući svoj trbuh, zatečena onim što se unutra događalo. Ima li još mnogo takvih tajni za koje će se život pobrinuti da mi ih otkrije? Zazvonilo je zvonce za doručak, gospođa M. donijela mi je kućnu haljinu. Kad sam ustala, krv mi je ponovno snažno potekla niz noge. Gledala sam kako se mrlja širi u vodi misleći kako bi to bilo lijepo platno. I oči gospođe M. bile su prikovane na crvene lokvice koje su se borile da se rastvore. Čudno me gledala. Kad sam izašla iz kade preda mnom je svukla haljinu i donje rublje prije nego što će se opružiti u mojoj zaprljanoj kupki, uvijek ću se toga sjećati, toliko mi je bilo neugodno. U tom trenutku znala sam da će mi sve ispričovijedati.

Sve je počelo neposredno nakon njihova vjenčanja, njoj je bilo devetnaest, a njezinu mužu dvadeset godina. Surova smrt njihovih roditelja smlavila ih je. Bili su nesretni i pritisnuti teškim odgovornostima. Njezin muž nije želio preuzeti obiteljske poslove. Odlučio je sve prodati, imanja, zemljišta, poduzeća. Već tada mislio je samo na novinarstvo. Proveli su duge mjesece dok su sve sredili, nemajući vremena ni za što drugo. A onda se probudio njihov nagon nasljednika, čemu služi bogatstvo ako ga nemaju komu ostaviti?

U prvo vrijeme nije se uistinu brinula. Sve žene iz okruženja govorile su joj kako naprosto treba čekati da priroda bude spremna, kako je to samo pitanje mjeseci. A tu je i surova smrt njihovih roditelja, ne treba podcijeniti šok.

No protekle su dvije godine, a još se uvijek činilo da priroda nije spremna. Parovi koji su se vjenčali kad i oni imali su već dijete, neki su čak čekali drugo. Gospođa M. bila je očajna. Podvrgavala se

užasnu režimu. Uzimala je lijekove koje je sama pripravljala, no nije pomagalo. Izgubljena, naposljetku je sebi nametala prava mučenja. No uzalud je sve pokušavala, nikad nije zatrudnjela. To što mi je ispričala bilo je užasno. Zato je došla stanovati u Escalier. Da se udalji od tih groznih uspomena.

Kad je prestala govoriti, usne su joj bile modre, a voda hladna. Sophie je lupala na vrata. Objed je također bio hladan. Gospođa M. je ustala, nisam se mogla spriječiti da ne pogledam njezino tijelo. Na koži su joj bili ožiljci, od stražnjice do koljena. Zacjeljivali su. Ali vidjela sam tragove udaraca koje si je zadavala. "Da bi probudili uspavane organe," knjige su savjetovale "bičevati do krvi donji dio leđa i unutarnju stranu bedara". Nisam uspijevala shvatiti kako se mogla tomu podvrći. Njezin je odgovor bio leden. "Jer su to jedini savjeti koji postoje za neplodne žene". Nikad me nije tako gledala. Sjećam se da sam u tom trenutku pomislila kako uopće više ne misli da "je ugodno voljeti me", kao što je govorila.

Sjele smo za stol. Ni ona ni ja nismo bile gladne, ali smo se prisiljavale da ne bismo morale govoriti. Imala sam dojam da je razumijem. Na određeni način brat ili sestra koje nikad nisam imala nedostajali su mi koliko i dijete koje nije uspijevala dobiti. Htjela sam je umiriti govoreći joj da bi jednoga dana moglo uspjeti, da su i moji roditelji dugo čekali prije nego što su me dobili. Nije mi odgovorila. I dalje je jela u tišini.

Najprije moji roditelji pa gospođa M., pomislila sam da je to čudna slučajnost, svi ti ljudi oko mene kojima nedostaju djeca. A, kako nikad nisam shvatila čemu ja služim u životu, toga sam dana, pred svojim komadom buta, povjerovala da je moja uloga u životu borba protiv neplodnosti. Odjednom mi se to učinilo posve jasnim. Soba bez zidova, platna, slike, Alberto, napokon sam pronašla način da joj zahvalim za sve što je za mene činila. Nisam znala kako joj reći. Pisma čitateljica bila su mi pred očima. Uzela sam list i olovku i pisala sam, naglas.

"Draga Pokvarena Lajavice, jedna žena koju volim svim srcem ne može imati djece. Ja ih pak ne želim. U mojem životu važno je jedino slikarstvo. Zato bih voljela nositi njezino. Tako bih joj ja, sa svoje strane, mogla dati ono što joj nedostaje."

Gospođa M. nije podigla glavu, vidjela sam kako joj suze teku u tanjur, nastavila je jesti ne gledajući me, potresana strašnim jecajima. Na kraju je uspjela izustiti da je djevojka koja je napisala to pismo nevjerojatno mila, ali da ne zna što govori i da će je Pokvarena Lajavica zasigurno prizvati stvarnosti. A onda je ustala i napustila blagovaonicu. Više nismo govorile o tome.

Kad mi je dva mjeseca kasnije rekla da se slaže, isprva nisam razumjela. Onda je promrmljala kako treba jako paziti da nitko ne dozna. Odjednom nisam znala što odgovoriti. Predložila sam joj to u žaru razgovora jer mi se sve bilo pomiješalo u glavi. Misao o mojoj posve novoj plodnosti. O njezinoj neplodnosti. Njezinoj mucu. Mojoj zahvalnosti. Sad mi se zamisao činila pomalo ludom. No brzo sam se smirila: njezin muž nikada ne će pristati.

– Uspjela sam uvjeriti muža, napraviti ćete to samo jednom, ako ide, ide, ako ne ide, ne ide. Bog će odlučiti.

Nije više zatražila moje mišljenje. Objasnila mi je do u najsitnije pojedinosti kako će se sve odvijati. Ne ću ništa morati raditi, ne će dugo trajati, obećala je. Sve je sredila. Muž će joj se vratiti za jedan sat i mislila je da je dobro to iskoristiti.

Nisam mogla doći k sebi kad je pristao.

– Pričekajmo do sutra.

To je sve što sam uspjela reći. Slutila sam da jurim u dramu, ali imala sam hrabrosti samo za odgodu. “Pričekajmo do sutra.” Nisam htjela da se to dogodi u ovim okolnostima. Ne s čovjekom kojega nisam poznavala. Ne prvi put.

Gospođa M. sigurno je mislila da nastojim umaknuti, ali nije bilo to. Samo sam trebala malo vremena. Održat ću obećanje. Nisam se više mogla povući i nikada je nisam vidjela tako sretnu.

U svakomu slučaju, čak se nisam ni bojala. Uza sva ta objašnjenja imala sam dojam da imam sastanak kod doktora. Ni više, ni manje. A na to sam bila navikla.

Ostati sama. Ispred platna. Ne da razmišljam, samo da više ne mislim. Činilo se da je gospođi M. nelagodno. Kad sam ušla u sobu bez zidova, shvatila sam zašto. Tijekom noći pojavio se krevet. A zrcalo je nestalo iza draperije, još crvenije od drugih i novije. Nisam mogla ostati u toj prostoriji. Vraćajući se alejom mimoišla sam se s njezinim mužem. Nisam se usudila pogledati ga.

No sutradan sam došla na sastanak. I sve se dogodilo kao što se ona nadala. Zatrudnjela sam “učinkovitošću djevice”.

Otputovali smo tri mjeseca poslije. Prije nego što nas moje tijelo izda kroz odjeću. Sve je predvidjela. Napustit ćemo selo za vrijeme moje trudnoće i vratiti se nakon poroda. I život će se nastaviti kao prije. Kao da se ništa nije dogodilo, osim što će ona napokon njihati dijete koje joj je toliko nedostajalo. Kako sam mogla misliti da stvari mogu biti tako jednostavne?

Dok je pripovijedala, Annie je hodala gore-dolje sobom, sa šalicom cikorije u rukama. Kao da je odjednom postala svjesna da je drži, odložila ju je na stol i sjela pokraj mene.

– Ti si prva osoba kojoj pričam tu priču. Napisala sam je u jednom pismu roditeljima, ali nisu ga nikad primili. A Sophie mi je obećala da će ga poslati. Nikada joj ne ću oprostiti.

Annie je sigurno očekivala da ću je ispitivati. “Što se dogodilo?” “Gdje je tvoje dijete?” Ali ja, ljubomorni bijednik, nisam našao ništa bolje nego da je napadnem.

– Fini gospodin M. nije imao više sreće nego ja. Očito s tobom svi dobivamo samo jednom!

Lice joj se zgrčilo, u očima su joj bile suze. No barem me jednom nije bilo briga za nju, za ono što joj se događalo, za njezinu nesreću, mislio sam samo na sebe i htio sam da mi plati ono za što sam, unatoč godinama, još uvijek mislio da mi duguje: moje ljubavno razočaranje.

Vrijeđao me pogled na njezin vjenčani prsten. Sigurno nije znala kako mi reći da je udana.

S crkve je zazvonilo sedam puta, Annie je naglo stavila ruku u džep veste. Zaboravila je ostaviti ključeve kolegici koja je trebala zatvoriti trgovinu u kojoj su radile, jako joj je žao, mora se vratiti, nije mogla dopustiti da je otpuste. Zatražila je da je čekam, imala mi je toliko toga reći, preklinjala me da joj oprostim ako me povrijedila, nije to htjela. Bila je smetena. Na brzinu je navukla cipele i izišla dok su se vezice vukle za njom. Slušao sam njezin korak kako se udaljuje stepenicama, nisam izgubio navike školarca.

Taj me ponovni susret uznemirio, gotovo tri godine mislio sam da je udana, izgubljena, možda mrtva, a sad je uskrsnula u mojem životu bez upozorenja. I sve mi je pripovijedala. Zsigurno nisam reagirao kako je očekivala. No njezinu sam priču već znao.

Ono što ona nije znala bilo je da je Sophie doista održala obećanje i da je njezina majka doista primila pismo.

U mislima ponovno vidim staru ženu, zabrinutu i mokru, pod trijemom moje kuće, kako uza se stišće veliki kišobran. Toga je dana kišilo kao iz kabla. Pružila mi je pismo. Odmah sam prepoznao Anniein rukopis. U omotnici je bilo više gusto ispisanih stranica, s

obje strane, kao da se bojala da će joj ponestati papira. Proteklo je već više mjeseci otkad je otišla s gospođom M.

Eugénie je izgledala shrvano.

– Zabrinjava me tako dugačko pismo, sigurno se nešto dogodilo!

– Predugo ili prekratko, za majku je to uvijek loš znak – odgovorio sam joj namjerno vedrim tonom. No i mene je čudila takva duljina pisma. Dotad joj je Annie slala samo vrlo lakonske razglednice. Mora da mi se izraz promijenio.

– Što se događa? Louis, reci mi što se događa?

Dok sam podigao pogled s pisma, susreo njezin, već je bilo gotovo, lagao sam.

– Ništa. Sve je u redu. Ali oprostite, kasnim. Vratite se kući, doći ću vam ga pročitati večeras.

Pojurio sam u svoju sobu, s pismom u ruci. Da ga ponovno čitam, sâm. Da shvatim kako se sve to moglo dogoditi.

... Sutradan sam došla na sastanak. I sve se dogodilo kao što se ona nadala. Zatrudnjela sam "učinkovitošću djevice". Rodit ću za nekoliko dana. Ako bude dječak, zvat će se Louis, ako bude djevojčica, Louise. Bojim se, bojim se da ne umrem i da vas više ne vidim. Volim vas. Nadam se da ćete mi oprostiti.

To su otprilike bile jedine rečenice koje je Annie napisala svojim roditeljima, a koje mi nije ponovila u svojoj priči.

Pošto sam tih nekoliko listova prepisao u bilježnicu, da im sačuvam trag, sjeo sam pod strehu i gledao kako se uvijaju na kiši. Odlučio sam ih ne pročitati Eugénie, bili su pregrubi, a ona previše krhka. Annie trudna s djetetom neke druge, ona to ne bi podnijela. Čak ni ja nisam shvaćao kako je to moguće, kako je mogla zatrudnjeti s tim tipom?

Gledajući kako kapi razmekšavaju papir, nastojao sam se utješiti ponavljajući u sebi kako često požalimo što smo se zbog straha povjerali i kako bi Annie laknulo da zna što činim. Usto, nisam uništavao istinu, mijenjao sam je. Ako po povratku u selo još uvijek bude željela da njezina majka dozna što se dogodilo, onda će joj reći. U tom trenutku iskreno sam mislio da radim na dobrobit svih.

Pismo je bilo nečistljivo. Tinta se na listu širila u velikim mrljama. Deset puta ispričao sam se Eugénie, ostavio sam pismo na pisaćem stolu, nisam vidio da je prozor otvoren, strašno mi je žao.

Morao sam izmisliti neki drugi sadržaj, rat što je upravo planuo, zbrku na bojišnici, sve za što sam se uostalom čudio da Annie ne spominje u pismu. No mislio sam da uza sve što joj se događa misli o drugim stvarima, a, osim toga, na jugu se napetost možda manje osjećala nego ovdje.

Eugénie nije propustila primijetiti da je moja priča vrlo kratka u odnosu na duljinu pisma. Odgovorio sam joj da sve uvijek izgleda kraće kad se govori nego kad se piše. Sramio sam se što se služim njezinom slabošću, ali znao sam da ne će ništa odgovoriti. Bio sam u pravu, skromno je kimnula ne usuđujući se postaviti dodatno pitanje. Prihvatila je moje lažno pravilo kao zlatno i samo je zadovoljno primijetila da je njezina djevojčica povratila nešto svoje govornosti.

Nikada nisam pitao Eugénie zašto je odabrala da joj ja čitam kćerina pisma. Je li osjetila da je mladoga zaljubljenika lako uhvatiti? Je li se nadala da ću ih čitati naglas? Ili da ću joj o njima govoriti, predajući joj tako dragocjeni sadržaj?

– Ne znam čitati.

Ravnodušnije ne bi upitala koliko je sati, ali skvrčena na stolčicu u hodniku naposljetku je promrmljala ono što je bilo prava muka. Zaludu je provodila sate gledajući Annieina slova, ništa nije shvaćala, uvečer je lijegala nadajući se čudu, ali ujutro je sve bilo isto, bila je glupa pred tom hrpom papira. Nikada nije nikomu rekla. Ni mužu. Ni Annie. Uvijek bi se snašla da ne otkriju.

Annie sjedi sama u čekaonici mojega oca, usred svojega crnog sjedala, s astmom kao jedinim društvom. Sad sam shvaćao razlog te čudne samoće.

Eugénie je plakala, brišući nos kratkim trzajima. Čak i onoga dana kad se Annie vratila iz škole plačući jer je gospođica E. rekla kako sve majke koje vole svoju djecu čitaju priče, čak se i toga dana uspjela izvuci.

– Ja ti ne čitam priče... Istina... Ali to nema veze s ljubavlju... Ljubav je... To je nešto tajnovitije... Draga, u ljubavi ne treba ništa zahtijevati, ništa moljakati. Ne traži nikad da te ljudi vole onako kako bi ti htjela da te vole, prava ljubav nije takva. Treba prihvatiti da te ljudi vole na svoj način, a moj način nije da ti čitam priče nego možda da ti sašijem sve haljine koje mogu, sve kapute, suknje,

šalove koji ti se sviđaju. Zar nismo sretne tako? Ne bi htjela neku drugu mamu? Reci, Annie, ti ne bi htjela neku drugu mamu?

Nakon toga dana Annie joj više nikada nije ništa prigovorila. Eugénie je mislila da se zauvijek otarasila te brige. Nije se zabrinula čak ni kad im je Annie najavila da želi oputovati na nekoliko mjeseci s gospođom M. Njezin muž uzalud je govorio da više ne želi čuti o kćeri koja ih napušta zbog buržujke, znala je da će on čitati njezina pisma i da će joj pisati, previše je volio Annie da bi proveo svoje prijetnje. No, kad je stigla prva razglednica, našla se u zamci, muž joj je upravo bio uhićen, nije više imala nikoga na koga je mogla računati. Trebalo je stići više razglednica prije no što se odlučila priznati mi da ne zna čitati. Je li se na to odlučila ponavljajući sebi da sam jednako dostojan povjerenja kao i stotine metara tkanine koje je kupila kod moje majke?

Imala je pravo. Nikad nisam izdao njezinu tajnu.

Uvijek sam mislio da tajne moraju umrijeti s onima koji su ih čuvali. Sigurno smatrate kako izdajem vlastita uvjerenja jer vam govorim o tome, ali vama moram sve reći.

Uvijek sam mislio da tajne moraju umrijeti s onima koji su ih čuvali. Sigurno smatrate kako izdajem vlastita uvjerenja jer vam govorim o tome, ali vama moram sve reći.

Obuzeo me neugodan dojam. Dakle, autor pisama doista se nekome obraćao. U naletu bijesa koji me iznenadio zamahnula sam i listovi su odlepršali na drugi kraj sobe.

Bila sam blijeda pred zrcalom, vidjela sam se kako zatvaram oči i čula kako sebi govorim: "Ne uznemiruj se, daj, sve je to samo roman." No smirivši se, shvatila sam da se bojim.

Zašto sam želio promijeniti tijek stvari? Hodao sam uzduž i poprijeko u Annieinoj sobi, osjećao sam se strašno krivim. Sve je bilo moja grješka. Zašto nisam pročitao pismo Eugénie? No u toj sobi, premalenoj za moje grizodušje, nisam to mogao priznati Annie. Tek što sam je ponovno našao, ne bih podnio da je opet izgubim, ni da se na mene ljuti.

Čak sam se i zbog njezine odsutnosti od nekoliko sati radi priče s ključevima osjećao bolesnim.

Usto, morao bih odati tajnu njezine majke, Annie bi me sasvim sigurno pitala zašto sam joj ja čitao njezina pisma.

Vrtio sam se u krug.

Sjećam se da sam oprao šalice i pladanj, pogledao ono nekoliko knjiga na polici i ispravio raspelo iznad kreveta. "Sveti Frane, nesta u polju hrane", bila je narodna izreka za taj 4. listopada 1943. Rastreseno sam listao kalendar da vidim što nam spremaju sljedeći dani.

Sve to zato da izbjegnem učiniti ono što sam naposljetku učinio: otvoriti komodu. Muška odjeća, odjeća njezina lijepog vojnika. I njezina. Tri haljine, dvije veste pretanke za ovo godišnje doba, smotane čarape i rublje, i to ružno. Toliko sam imao potrebu osjetiti njezin miris da sam tražio prljavo rublje. Skaredno. No, zato što sam počeo voljeti Annie čedno, nisam se nimalo ustezao voljeti je pohotno, leđima prislonjen o vrata da me ne iznenade. Njezine pune grudi nagnute prema tlu. Ta me slika opsjedala od dana kad me zamolila da joj pomognem premjestiti klupu radi pripreme kazališne predstave. Nagnula se prva, bluza joj je bila otvorena. Ništa nije primijetila, ni pomak tkanine, ni pomak mojih očiju. Dugo sam sanjao o njezinim grudima pod tim kutom, nagnutima prema tlu, nagnutima i okruglim, njezinim grudima među kojima bih volio... Svršio sam.

Pričekajmo do sutra. Nisam htjela da se to dogodi u ovim okolnostima. Ne s čovjekom kojega nisam poznavala. Ne prvi put.

Odjednom sam shvatio na što je Annie aludirala u svojoj pripovijesti i to mi je sjećanje presjeklo dah.

Bio je travanj 1939. godine.

Već više mjeseci druženje s gospođom M. udaljivalo ju je od mene. Uopće nisam očekivao da me potraži kod kuće. Odvukla me prema

jezeru zaobilazeći put za vuču lađa, imao sam dojam da mi želi nešto reći. Nakon nekoga vremena zaustavila se.

– Dođi, popnimo se.

Klonuo sam na obali, zapanjen. “Dođi, popnimo se.” Već sam negdje čuo tu rečenicu. Druga žena, drugo mjesto. Tamo se strašno osjećala vlaga. Vonjalo je na plijesan, ništa čudno, svi su prozori bili zakovani, a vrata te “kuće” u gradu otvarala su se i zatvarala najbrže moguće. Violette mi se približila ne skidajući pogleda s mene.

– Dođi, popnimo se.

Unatoč tjeskobi, nasmiješio sam se. Zapravo je trebalo sići, sobe su bile dolje. No takva se lozinka ne napušta... Violette je sišla i slijedio sam je s muškim dojmom da prelazim korak više u svojoj priči s Annie. Rijetke su žene koje vole da ih uzme netko tko nije nikada uzeo.

“Dođi, popnimo se.”

Ovoga je puta uobičajena formula poštovala raspored mjesta. Pošto sam se pribrao, naposljetku sam uhvatio uže da privučem barku do obale.

Annie se popela, ja sam je slijedio.

Barka je bila šira nego dublja. Ispružili smo se da nas ne vide. Činilo se da je Annie zabrinuta. Imao sam dojam da mi želi nešto reći, ali nije mi rekla ništa. Nebo često služi kao isprika nespretnim ljubavnicima, mi nismo bili te sreće, tada nije bilo zvijezda. A ja, očiju uperenih u ništavilo neba, bijah izgubljen. Ovoga puta bio sam posve sam. Nije bilo Violette da me vodi. Uzalud sam tražio, više nisam znao kako je to s njom počelo. Nisam više znao na koji pokret, na koje milovanje se osloniti. Violette se sama razodjenula, nije u to unijela ni žara ni posebne smjelosti, tek sporost pokreta osobe s migrenom i ravnodušnost navike. Nespretno sam otkopčao Annieinu bluzu, kopčicu za kopčicom. Violette je imala kožu žena koje ne vode brigu o svojem tijelu, znajući da će ga se koristiti u svakom slučaju. Annieina koža bila je nježna i glatka. Da je Annie držala oči otvorene – kao Violette – vidjela bi kako gledam njezine raskošne grudi na nježnom poprsju. Ne, ne bi vidjela, jer da su joj oči bile otvorene, ja se ne bih usudio gledati njezine grudi. I šake su joj bile stisnute. Violette i ja bili smo goli. Annie i ja ostali smo što je moguće više odjeveni. Violette je privukla moju ruku k sebi. Pod prstima sam

otkrio hrapavost, a uvijek sam mislio da je to glatko. “Kad je ovako vlažno, dobro je”, rekla mi je tiho, poput opaske, poput lekcije. Pustila mi je ruku i osjetio sam njezinu kako se nježno smješta ondje gdje je bilo usredotočeno cijelo moje tijelo, na moj ud, a onda je njezino tijelo zamijenilo ruku. Kad je ovako vlažno, dobro je, pokušavao sam se umiriti, s rukom između Annieinih bedara. Ništa na Violetteinu tijelu nije mi odvrćalo pozornost. Sve na Annieinu uznemirivalo me. Violetteino se lice odjednom opustilo kad se Annieino zgrčilo. Nisam to mogao podnijeti, a još manje njezino tijelo koje se savilo u luku, izbacivši prsa u pokretu koji me ponio. Sve je dobro prošlo s Violette. Loše s Annie.

Brzo je spustila suknju. Ja sam brzo podigao hlače. Čim smo bili odjeveni, oboje smo se osjetili bolje. I nadasve bolje jedno s drugim. Bojao sam se da Annie odmah ne ode, ali nije, ostali smo ispruženi pod zvijezdama koje još uvijek nisu izišle. Ponovno sam imao dojam da mi Annie želi nešto reći, ali nije mi rekla ništa.

I danas sam ljut na sebe što nisam smogao hrabrosti. Smogao sam je da s njom loše vodim ljubav, a nisam da je natjeram govoriti. Mogao sam je spriječiti da ode na sastanak s gospodinom M. i onda se ništa od svega ne bi dogodilo. Osjećaji su me preplavili. Uistinu, uvijek sam bio prvi. Annie mi nije lagala. U svakom slučaju, ne o tome.

Jer, da je zatrudnjela s gospodinom M. “učinkovitošću djevice”, kako je rado ponavljala, trebala je otići tri mjeseca kasnije: travanj... svibanj... lipanj... Dakle, u srpnju.

No otišla je dan nakon Božića, a toga se dobro sjećam, svratio sam k njoj odnijeti joj poklončić koji sam u bijesu bacio u stablo na povratku kući, upravo je bila otputovala s gospođom M.

Srpanj... kolovoz... rujan... listopad... studeni... prosinac...

Nedostajalo je dakle pet mjeseci u Annieinoj priči, to je mnogo.

Da me sobna vrata odjednom nisu udarila u leđa možda bih bio pogodio što se događalo u tom vremenskom razmaku koji je zabašurila.

Hitro sam ustao, pobacavši rublje ispod komode da ga se riješim. Da je to bio njezin vojnik, morao bih se suzdržati da mu ne nabijem šaku u njušku. Annie mi je pojurila u zagrljaj s takvom gorljivošću da mi se grlo stisnulo, zbilja se bojala da više nisam tu. Brzo se vratila.

Izvadila je iz torbe čudan kip, izduženu ženu koja sjedi na nekakvu stolcu, ruku raširenih oko praznine kao da ispred trbuha drži neki nevidljivi predmet, upravo je tako nazivala kip: "Nevidljivi predmet". Bio je to Albertov poklon koji je donijela iz trgovine, htjela mi ga je pokazati. Odložila ga je na stol, ali nije sjela, smjesta mi je predložila da iziđemo.

Bio je to dan kad je obično odlazila u javnu kupaonicu, bi li me smetalo da je otpratim?

Učinila mi se pomalo čudnom ta nagla želja da odmah ustane, ali, osim toga, nisam se uvrijedio. Mislio sam da se žuri zbog policijskoga sata. Kanio sam se pribрати vani na zraku, ali Annie mi nije dala da dođem do daha. Tek što smo se našli na ulici, nastavila je svoju pripovijest tamo gdje ju je prekinula kad je otišla dati ključeve. Dakako, ne vrativši se na mjesece koji su tajanstveno isparili. O njima još godinama ne ću ništa znati.

Gospođa M. predviđjela je sve. Tijekom moje trudnoće smjestit ćemo se u njihovu kuću u Parizu, u kojoj su stanovali prije no što su došli u Escalier. To se nipošto nije smjelo reći mojim roditeljima, oni ne bi shvatili zašto ih s vremena na vrijeme ne obilazim. Za sve smo otputovali daleko, na jug. U Collioure, gdje je klima blaža. Trebalo je nekako opravdati naš odlazak. Čak i da izbije rat, premda nije tako izgledalo, tamo ćemo biti na sigurnom. Imala je odgovor na sve.

Bilo mi je neugodno lagati roditeljima. Predložila je da će im ona reći umjesto mene. Nju to nije ništa koštalo, u svakom slučaju kanila je doći k njima da ih upozna i umiri. Moj otac nije otvorio usta. Ostao je uspravno sjediti u svojem naslonjaču. Gledao ju je cijelo vrijeme dok je objašnjavala. Mama nije ni pokušala opustiti atmosferu. Bila je previše tužna da bi glumila. No gospođa M. nije se zbunila. Lagala je vrlo dobro. To me je trebalo upozoriti. Otac me pitao želim li doista otići s tom ženom, za vrijeme njezine trudnoće. Odgovorila sam da želim. Tada je, ne ustajući, naredio gospođi M. da smjesta ode iz njegove kuće.

Poslije se više nije moglo živjeti. Otac me optuživao da ih napuštam zbog buržujke koja nosi kapitalista. Gadni bogatuni. To je bio njegov novi refren. Čim bih ga na nesreću pogledala, tražio je da ga prestanem izazivati. Čim za stolom ne bih uzela još, bilo je to jer "gospođica izvoljeva otkad ruča s vojvotkinjom". Jedne je večeri otišao predaleko i razljutila sam se. Ipak ne treba pretjerivati, ne "napuštam" ih, živjeli su četrdeset godina bez mene, preživjet će kratkih pet mjeseci, i dopisivat ćemo se, nije kraj svijeta...

Krivo mi je što sam im tako govorila. Nisam ih smjela ostaviti, ali nisam mogla znati. Mislila sam na sve što ću otkriti u Parizu. Da je ovisilo samo o meni, bili bismo otputovali mnogo ranije. No bilo mi je jako žao mame. Nisam je uspijevala umiriti. Sigurno majčinska intuicija. Posljednji su tjedni bili opasni. Bježala sam od njezina metra kao od kuge. I njoj su nekoć grudi rasle, zamislila je da joj zbog toga ne dozvoljavam da mi uzme nove mjere. "Pa ja sam te stvorila!" Stalno mi je ponavljala tu rečenicu. Mama je bila tako draga. A ja sam je neprestance odgurivala. Zapravo sam bez prestanka mislila na priču koju si mi ispričovijedao, o Rodinu. Sjećaš se? Poziranje na kojem je otkrio da je, od njegovih modela, jedna

djevojka trudna, premda ona ni sama još nije znala. E, pa bila sam sigurna da bi s mamom bilo isto tako. Čak i zatvorenih očiju, pogodila bi. Predobro je poznavala moje tijelo, kao što je govorila, ona me stvorila. Jednako nemoguće bilo je sakriti trbuh tako da kupim novu odjeću, to bi zbilja shvatila kao uvrjedu.

Srećom, moje su sašivene stvari izdržale do Božića. Mojega posljednjeg Božića s roditeljima. Bila sam trudna tri mjeseca. Tata mi je poklonio slikarski stalak koji je bio izradio, veći od prošloga jer sam narasla. Zapravo mi ga nije poklonio. Bio je previše ponosan za to. Našla sam ga pod jelkom. Pokrivena lijepim vunenim ogrtačem, vodeno zelene boje. "Isplela sam ga prisjećajući se kako je to kad te zagrlim." Pustila sam da me mama čvrsto zagri, iako joj više nisam dopuštala da mi se približi. Tata čak nije htio da ga poljubim kao zahvalu za stalak. Zaplakala sam. Ali ne pred njim. Nikako pred njim.

Sutradan je bio velik dan. Otputovala sam s gospođom M. Noću. Nisu smjeli vidjeti da dolazim u njihovu parišku kuću. Sve je priredila. Uzet ću Sophieinu sobu, pod krovom. Tako ću moći otvoriti prozor bez opasnosti, nije bilo nikoga preko puta. Tijekom putovanja objasnila mi je da nitko ne smije posumnjati u moju nazočnost. Kad bude primala posjete, ostat ću u svojoj sobi. Kad bude izlazila također. Jer bi, unatoč zastorima, prolaznici ili susjedi mogli vidjeti da nekoga ima u nekoj prostoriji. A ako nju sretnu na ulici ili negdje drugdje, pitat će se tko je onda u kući. Poštivala sam tu organizaciju bez prosvjedovanja. Provodila sam vrijeme između Sophieine sobe i obližnje kupaonice u kojoj nije bilo prozora. Kad je gospođa M. bila tu, a ja sam željela protegnuti noge, ona se penjala u moju sobu. Ostatak vremena, obje bismo bile u mojoj sobi. Nije bilo mnogo drugačije nego u Escalieru. Ja sam slikala. Ona je čitala. Osim što nam je bilo pomalo tijesno.

A mislila sam otkriti Pariz!

U to su vrijeme vijesti s bojišnice još bile dobre. Rat više nije bio na prvim stranicama. Jedva jedan ili dva stupca. Tek da se pokaže svim vojnicima koji su se dosađivali na Maginotovoj liniji kako ih nismo zaboravili. Otkad smo pročitali da se tamo sade ruže kako bi zamirisalo u regimentama, uopće se više nismo bojali da će izbiti rat. Mobilizacija nije rat, čitali smo posvuda. Bio je to samo "lažni rat"¹. Zabavljale smo se pogađanjem cenzuriranih riječi u novinama. Tako

nam je prolazilo vrijeme. Bjeline su bile tako brojne da su neki članci postali nečitljivi.

“Dvanaest osoba hospitalizirano je u Parizu jer su se poskliznule na [] koja je prekrila cestu.”

– Poledicu!

– Bravo!

Čak su i meteorološke obavijesti bile zabranjene, mogle bi poslužiti neprijatelju.

Gospođa M. bila je puna životne radosti kakvu kod nje nisam vidjela. Mnogo je izlazila, ali me zato ne bi zaboravila. Pripovijedala mi je što radi, o kupovini u Longchampsu, o humanitarnoj prodaji za vojnike... Pripovijedala mi je o ljudima. Poklanjala mi je modernu odjeću s imenima i bojama koje su nadahnuli događaji. Kaput “Tenk”, spavaćicu “Dozvola za opuštanje”. Ta mi odjeća nije doista mogla poslužiti “u sadašnjem stanju stvari”, htjela je reći s mojim velikim trbuhom, ali mogla sam je dati majci kad se vratimo. Njoj bi poslužila kao uzorak za šivanje ženama u selu. Išlo bi kao halva. Mislila sam kako je pažljiva.

Pokušavala sam postići te nove tonove na svojoj paleti. “Maginot” plava. “Avion” siva. Bež “francuska zemlja”... Miješala sam boje ne bih li otjerala crne misli. Nisam više znala što slikati. Previše sam razmišljala, zato sam radila kopije. I to je bolje nego ništa.

Znala je da mi je teško biti zatvorena u kući. Objesila je plan Pariza u svoju sobu. Kako se ne bih osjećala daleko od svega. Pokazivala bi mi kamo ide prije nego što bi otišla. Provodila sam sate izgovarajući imena ulica. Naučila sam arondismane dok se moj trbuh zaokruživao. Donosila mi je i fotografije, razglednice mnogih mjesta. Eiffelov toranj, Trg Concorde, Slavoluk pobjede. Louvre. Obećala mi je da ćemo ga zajedno posjetiti nakon poroda. Pravila je mnoštvo planova za budućnost, “za poslije”, kako je govorila. Trebala sam pokušati prozrijeti njezinu igru, kao i cenzurirane dijelove. No ni u jednom trenutku nisam posumnjala što mi priprema. Bila je doista draga sa mnom.

Donijela mi je mačića da se osjećam manje usamljeno kad ona nije tu. Posve siva, s crvenom mrljom na vrhu glave. Nazvala sam ga Alto, misleći na Alberta. Nedostajali su mi njegovi sati. Njemu je

rekla da sam ostala u selu. Nastavit ćemo lekcije kad se ona vrati u Escalier, nakon poroda. Alberto je stanovao u Parizu, nije mu mogla reći da sam tu, ne bi shvatio zašto ne dolazim u atelje. Sve mi se to činilo složenim. Njoj ne. S lakoćom je izbjegavala sve zamke.

Donijela mi je radio u sobu da mi pravi društvo. Često sam ga slušala, naročito glazbu. Navijala sam glasnije, radi bebe. Mislila sam kako smo nas dvoje jednaki: čuli smo samo glasove bez lica.

Dijete sam zvala beba. Ona ga je zvala moja beba. Nisam ništa rekla. Bilo je mnogo drugih stvari koje joj nisam govorila. Da prestane stavljati ruke na moj truh. Da mi prestane davati savjete za svoju bebu. Trebala sam se dobro hraniti radi njezine bebe. Dobro spavati radi njezine bebe. Ne zatvarati prozor u sobi, svi ti mirisi od slikanja nisu bili dobri za njezinu bebu. Što je dobro i što nije dobro za njezinu bebu, jedino ju je to zanimalo.

Imale smo isti obris tijela. Platno koje je vezivala oko truhja širilo se kako je moj bubrio. Nikad ga nije skidala. Čak ni u kući. Oponašala je sve moje kretnje. Mrzila sam to. Zbilja bi se reklo da je trudna. U svakom slučaju, u njezinu okruženju svi su joj vjerovali.

Nije htjela propustiti ništa od te trudnoće koju je smatrala svojom. Nije mi trebala postavljati toliko pitanja. Neprekidno me pitala osjećam li mjehuriće šampanjca. Njezine prijateljice, već majke, uvijek su joj postavljale to pitanje i nije znala što im odgovoriti. Nije mi bilo jasno o kakvu su osjećaju govorile. Možda moja trudnoća nije bila normalna. Čak mi je palo na pamet da nisam trudna, možda sam ponovno postala djevojčica kojoj je mjesečnica nestala kad je shvatila što sam s njom smjerala. Kad sam tako mislila, bilo mi je lakše. To je značilo da će ova farsa prestati. Ponovno ću biti slobodna. Vratiti se kući. Ponovno vidjeti roditelje. Vidjeti tebe. A onda, jedne večeri, zavučena pod poplun, osjetila sam ih. Posve nisko u truhju. Mnogo niže nego što sam očekivala. Najprije jednom. Pa još jednom. I onda još jednom. No nije bilo poput mjehurića šampanjca. Bilo je poput treperenja ribica. Nisam mogla zaključiti da nalikuje mjehurićima šampanjca, nikad ga nisam pila. Naprotiv, vidjela sam ribice, na površini jezera pod kišom.

Tijekom tjedana treperenje se preobrazilo u drhtaje. Najprije sitne. Potom sve očitije. Sve dok se ubrzo moj truh ne bi izobličio pod

udarcima noge, ruke, lakta. Moja se beba kretala u mjestu premalenu za nju. Kao i ja, pomislila sam.

Jedini događaji na koje sam imala pravo bili su događaji mojega trbuha. Kako sam ih mogla ne vrebati, ne ispitivati? Vezati se uz njih. Dok mi trbuh nije narastao, još sam bila poštena. Poslije su mi stvari izmakle. Što sam više odgovarala na sva pitanja gospođe M., bila sam sve dalje od svojega obećanja. No možda bi se od njega udaljila ma što se dogodilo. Možda je ta zamisao da napravim dijete za drugu od početka bila samo tlapnja. Ne znam. I druge su to učinile.

Noću nisam mogla spavati. Previše mi je gorjelo u želucu. Kako se ne bih dosađivala, igrala sam igre sjećanja. Lutala sam kućom, morala sam se prisjetiti mjesta svih predmeta u jednoj prostoriji da bih stekla pravo ući u sljedeću. Mislila sam da je to dobra vježba za slikanje reprodukcija. Nadasve mi je omogućavala da govorim bebi ne govoreći joj o nama. Učila sam je o svijetu stvari. "Vidiš, ovo je knjiga, ovo je vaza, ovo ne znam što je, nazvat ćemo ga 'plavi predmet', ovo je neukusno, ovo je ladica, ovo je strjeljivo, ovo je mali pištolj."

Prizivala sam crte lica svojih roditelja, naročito majčine. Nisam se mogla suzdržati da ne govorim djetetu: "Vidiš, to su tvoji baka i djed." To su jedina ljudska bića o kojima sam joj govorila.

Pitala sam se kakvo će mu biti lice. Oči. Kosa. Tijelo. Nadala sam se da će mi nalikovati, crtu po crtu. Da će izići iz mene s mojim licem tako da se ona ne mogne odlučiti da mi ga uzme, previše sigurna da će joj ljudi, kad ih vide zajedno, reći: "Vaša se prijateljica Annie smanjila."

Predložila sam joj ime, ona se složila. Njoj to nije bilo važno. Htjela je dijete, ne ime. Nije mi se sviđao ton njezina odgovora. Suzdržala sam se da joj ne odvratim da ona nije htjela neko dijete, nego MOJE dijete. Željela sam povući riječ, ali znala sam da je to nemoguće, ona nikad ne bi prihvatila. Više se nisam ustručavala tražiti da mi kupi materijal, sad smo bile ravnopravne. Htjela sam da prestane podnositi sve moje zahtjeve, da me izbaci. Željela sam pobjeći. Čak i da moram roditi na ulici. A onda? Sramota. Djevojka majka. Manje-od-ničega. Čula sam previše takvih priča da ne bih znala. Da su mi roditelji bili mlađi, mogli smo reći da je njihovo. Ne bih bila prva koja

je postala sestra svojemu djetetu. "Annie je sigurno zadovoljna što više nije jedinica," ljudi bi rekli, "već se dugo žalila."

No to nije bilo moguće, nitko ne bi vjerovao. A prava nesreća bilo je to što sam u dnu duše bila uvjereni da će moje dijete imati više šanse za sreću u njezinu svijetu nego u momemu. Zar nisam zbog toga otišla s njom? Smrknute duše precrtavala sam dane koji su me bližili porođaju. Reklo bi se da mi je čitala misli. Jedne me večeri došla umiriti. Moći ću vidjeti dijete kad god budem htjela, ako budem željela ostat ćemo zajedno, barem dok joj se muž ne vrati iz rata, pa čak i poslije, sigurno će se složiti, samo o meni ovisi hoće li me ona uzeti kao dojilju, a poslije, kad bude moglo shvatiti, vidjet ćemo, pokušat ćemo mu objasniti. Nije vjerovala ni u jednu izdajničku riječ koju je izgovarala. Ja jesam. Više nisam mogla podnijeti misao da ću izgubiti dijete. Imala sam potrebu vjerovati joj. Osjećala sam se tako sama.

Tijekom tih dugih mjeseci u Parizu nisam primila ni jedno pismo od roditelja. Mislila sam da moj otac drži riječ. "Vidjet ćeš kako je to biti daleko, e da, vidjet ćeš, ne računaj na nas da ćemo ti pisati." Dobacio mi je to netom nakon što mi je poklonio stalak. Poznavala sam mu narav, ali sada sam mislila da je preveliko zlopamtilo. Istodobno, kako nikada nisam toliko izazvala njegovu srdžbu kao s tim putovanjem, mislila sam da upoznajem bjesove njegova karaktera. I žalila sam mamu. Sigurno je provodila dane braneći me. Jako mi je nedostajala. Voljela bih da sam s njom dijelila ove trenutke, da sam mogla znati što je osjećala dok sam bila u njezinu trbuhu.

"Roditelji su ti dobro." Gospođa M. uvijek mi je prenosila tu rečenicu. Sva nasmijana. "Roditelji su ti dobro." Prljava lažljivica.

Jacques je ostao u Escalieru. "Da ga održava dok se ne vratimo", govorila je. Zbog odumrle noge nisu ga pozvali u vojsku. Jednom tjedno dolazio je gore donijeti mi novosti o njima, ali nikada ga nisam viđala, samo bih mu čula glas. Nije htjela ni da on zna. Osim nas, jedino je Sophie znala. Gospođa M. davala je moja pisma Jacquesu, a on ih je, kao privremeni poštar, nosio mojim roditeljima. Jer ja sam njima pisala. Ne mnogo, ali često. Bilo je teško naći temu za razgovor. Čak je i govoriti o vremenu bilo složeno. Trebala sam se praviti da sam u Collioureu. I nadasve da nisam trudna.

Moji su roditelji mislili da moja pisma stižu s paketima koje gospođa M. šalje Jacquesu. A sve zato da nas poštanski žig ne bi odao. Ništa nije prepuštala slučaju. Prije nego što smo otišle čak je uspjela prikupiti dvadesetak razglednica Colliourea. Bilo ih je i jednakih, smatrala je da je to još vjerodostojnije, uvijek je tako, mnogo ljudi šalje dvaput istu razglednicu iz nekog mjesta, a da ni ne primijete.

Čitala je moja pisma prije no što bi ih dala Jacquesu, bila sam sigurna u to. Ne bi preuzela rizik da napišem nešto što bi nas izdalo. Nije mi rekla, ali znala sam. Zvala sam je "Giraudoux"² moje pošte. Bio je to pošteno, i kod mene je bilo stvari koje joj nisam govorila.

Često je tražila da mi gleda truh. Pomno bi ga promatrala dok se mala kvrga ne bi pojavila i potom povukla. Vidjela sam nemir koji bi joj to prouzrokovalo. Gledala me pogledom opljačkane osobe. Nisam je razuvjeravala. Svakomu njegova muka, mislila sam. Njoj današnja. Meni sutrašnja. Kad dijete bude u njezinim rukama.

I lagala sam joj. Što su tjedni više prolazili, više sam joj lagala, odgovarajući na pitanja kojima me obasipala. Kad bi me pitala osjećam li nešto kad se dijete rita, govorila bih joj da ne, ne osjećam baš ništa. Što je bilo posve netočno. No ona mi je vjerovala. Nije imala nikakva drugog načina da dozna. Uživala sam zamišljati je na večerama u gradu kako ponavlja da "ne, ne osjeća ništa". I radovala sam se pomisli na poglede nevjerice koje su joj žene dobacivale.

Jedino što sam željela slikati bilo je moje tijelo. No znala sam da bi joj bilo nepodnošljivo vidjeti kako platna s mojom trudnoćom preplavljuju sobu pa sam koristila vrijeme kad nije bila tu. I čim bi moje skice bile gotove, žurila sam se prekriti ih ravnomjernom bojom ili nečim drugim. Najčešće nebom. Zasigurno je mislila da slikam mnogo neba. No kako je to bilo jedino što mi je dolazilo izvana, kroz prozor, to je baš i nije trebalo previše čuditi.

Ta je strašna komedija trajala sto sedamdeset četiri dana. Što sedamdeset četiri dana zatvora manje šesnaest dana. Probudila me usred noći. Imala je iznenađenje za mene. Auto nas je čekao ispred kuće. Jedva sat kasnije zaustavili smo se pred mlinom. Mislila sam da je to stanika, bilo je odredište. Htjela je da se malo prozračim. Nije bilo luksuzno, ali dobro će činiti njezinoj bebi. Tamo je bila kuhinja, izdužena glavna prostorija, neka vrsta kutka za pranje. I jedna soba. U podrumskim prostorijama nije se moglo stanovati. Bile su pune

prašine i strojeva za mljevenje. Začudilo me što smo se našle u tom mlinu. Nije bio ni udoban, ni čist. No mogla sam izlaziti. Osjećala sam se pomalo kao da sam oživjela. Provodila sam vrijeme na otvorenom. Bio je kraj ožujka, priroda se budila. Ponijela sam blok za skiciranje i ugljen. Donekle mi se vratila inspiracija. Ja sam jedina imala koristi od toga mjesta. S Altom koji me posvuda pratio. Ona pak ni jednom nije izišla iz mlina. Provodila je dane klonula u stolcu iza prozora rješavajući križaljke. Ostajala je ondje, napeta, poskakujući na najmanji šum. Bilo mi je jasno kako se boji da nas ne otkriju. Bilo mi je također jasno kako se boji da ne pobjegnem. Rado bih bila pobjegla. Ali bila sam trudna sedam mjeseci. I već sam osjetila kontrakcije. Ići uz potok dok ne nađem nekoga tko će mi pomoći značilo bi izložiti se opasnosti. Ne računajući da sam je sad poznavala. Ako smo bile tamo, značilo je da nema nikoga na manje od deset kilometara uokolo.

Nikad nismo bile udaljenije jedna od druge. Premda smo spavale u istom krevetu. Bio je samo jedan. Sophie je spavala na slamarici u kuhinji. Gospođa M. dolazila je leći kad bih ja zaspala i ustajala je u zoru. Nikad se nismo okrznule. Svaka sa svoje strane naše "Maginotove linije". Nisam dobro spavala. Gledala sam tu smiješnu sliku. Dvije trudne žene leže u istom krevetu. Naša dva velika trbuha izobličivala su pokrivač. Deva spava u toj sobi. Dvogrba deva ima dvije grbe, a jednogrba jednu, mislila sam za svoj trbuh. Morat ću znati odgovoriti na sva njezina pitanja. Ni ona nije dobro spavala. Bila je nemirna i govorila je u snu. Poželjela sam je ugušiti njezinim trbuhom, iščupati joj sve to lažljivo platno i nabijati joj ga u usta dok ne umre. Ujutro je njezino mjesto bilo posve mokro. Znojila se. Nismo mogle prati plahte i kiseli je miris obavio cijelu prostoriju. Poželjela sam joj reći da njezin smrad nije dobar za bebu. Jednoga sam se dana o tome šalila sa Sophie. Sljedeće noći probudio me dodir noge s mojom. Dvogrba se deva pretvorila u jednogrba. Polako sam podigla plahtu, čudeći se što je uklonila svoj trbuh. Nije uklonila ništa, Sophie je zauzela njezino mjesto pokraj mene. Sutradan mi je gospođa M. rekla da mi njezino govorenje noću sigurno smeta da spavam, a to nije dobro za bebu.

Ostale smo tamo šesnaest dana, a potom smo se vratile u Pariz. Rodila sam manje od dva mjeseca poslije toga.

Bila je ušla u moju sobu pružajući mi lutku.

– Gledajte što sam kupila.

– Lijepa je.

– I više od toga... Pritisnite joj gumb na vratu.

– Mama! Mama!

Na te lutkine riječi prožela me snažna kontrakcija.

Svaka bi se trudnica uznemirila da pročita ta pisma, uvjeravala sam se.

Ponovno sam se donekle udaljila od te korespondencije, bila sam uvjerena da se radi o romanu, zasigurno o sjećanjima. No još uvijek nije bilo autora na vidiku.

I meni je mama jako nedostajala, i ja bih voljela znati što je osjećala dok sam bila u njezinu truhu, i ja sam se osjećala samom.

Često sam opažala da rođenje priziva smrt. Kao da postoji neki *numerus clausus* duša na zemlji. Nisam morala dugo čekati da se ta strašna igra zamjene potvrdi. Mama je umrla četiri dana nakon što sam joj objavila da sam trudna. Izgubiti majku nekoliko dana prije nego što ćete postati majkom strašan je rastanak.

Još uvijek ne uspijevam shvatiti da je moje dijete nikad ne će upoznati.

I što joj je, dovraga, trebalo voziti tako brzo na seoskoj cesti?

Kad sam presavila pismo gotovo sam nazvala Nicolasa. Naposljetku, izbjegavati ga možda i nije dobro rješenje, a ni skrivati od njega trudnoću. Barem mu treba ostaviti odgovornost da kaže "ne". Znala sam da to ne želi, ali treba ga pustiti da mi kaže. I zato da se izliječim od njega.

Kad ga čujem kako me na koljenima preklinje da odem pobaciti, kako mi ponavlja da se ne poznajemo dovoljno dugo, da kasnije, možda, ali danas je prerano, osjećaji koje gajim prema njemu ne će opstati.

Prije sam mislila da je pobačaj u redu: suvremenost, ženina slobodna odluka... Sad se koprcam u klopki koja je, poput svih klopki, isprva mirisala na slobodu. Napredak za ženu, što god! Želim li zadržati dijete, kriva sam prema Nicolasu koji ga ne želi. Odreknem li ga se, kriva sam prema djetetu. Pod izgovorom da spašava ženu od ropstva majčinstva, pobačaj joj nameće drugi oblik ropstva: njezinu krivnju. Više nego ikada majčinstvo postaje naše jedino djelo ili zlodjelo.

Bilo bi mi draže da nemam izbora. Kvragu, ako s trideset pet godina nisam spremna preuzeti rezultat jedne noći seksa na koju me nitko nije prisilio, što ću onda preuzeti? Ako više nismo odgovorni za život koji stvaramo, kamo idemo? Za što ćemo se osjećati odgovornima?

Tako sam mami objavila trudnoću. Sjela je od iznenađenja. Nisam čak ni pomislila reći joj da sjedne, mislila sam da se to radi samo u lošim reklamama. Nikad prije nismo o tome razgovarale i mislila je da ne želim djecu. Bila je preneražena.

Dakako da sam uvijek htjela dijete, samo nisam našla pravoga tipa i sad sam mislila da sam ga našla, ali ostala sam trudna prije nego što sam doznala slaže li se, a one večeri kad sam mu htjela reći izvukao mi je tlo pod nogama rekavši da je njegov brat upravo dobio bebu i da ne bi volio biti na njegovu mjestu, uopće se nije osjećao spremnim, ali uopće.

Nisam mu mogla reći, dakako, ali dobro sam razmislila i, ma što on mislio, zadržat ću ga, baš me briga, imam trideset pet godina, priroda me ne će čekati.

Mama mi je rekla da me razumije. Ja sam njoj rekla da će biti divna baka. Odgovorila mi je: "Sigurno". I onda je dodala da je dobro imati dijete, ali da je još bolje imati ga u dvoje.

Misleći na čudan svečani ton kojim je mama izgovorila tu rečenicu, obećala sam sebi da ću podignuti slušalicu sljedeći put kad me Nicolas pokuša nazvati. Morala sam razgovarati s njim.

Moj je porođaj bio strašan. Imala sam najgori napadaj astme u životu. Sophie je brinula o meni. Neprestance je ponavljala: “Jadna Annie”, “Jadna Annie”. U jednom je trenutku osjetila da ne će uspjeti sama i zatražila je od gospođe M. da ode po doktora. Jasno sam primijetila da ona oklijeva otići. “Treba joj vremena da se vrati. Ne bi valjda to napravila.” Sophie je bila bijesna. Nikad nisam vidjela da se ljuti na gospođu M.

Ne znam što se poslije dogodilo, toliko me boljelo da sam se onesvijestila. Samo znam da se gospođa M. vratila sama. Uopće nije otišla po doktora. Shvaćaš? Bilo joj je draže da krepamo i ja i beba nego da se njezina tajna otkrije. Navodno je bila u crkvi moliti za nas. Hvala lijepo!

Izgubila sam mnogo krvi. Sophie je bila zdvojna, ostala je satima uz mene, čak i nakon što se Louise rodila. Više nije bila zabrinuta za moj život u interesu svoje gazdarice, samo je bila zabrinuta za moj život. Rekla mi je to, nikada ne bi sebi oprostila da mi se nešto bilo dogodilo.

Ja sam se bojala. Shvatila sam dokle je gospođa M. u stanju ići. Ako je bila u stanju pustiti me da umrem, bila je u stanju ubiti me, nadasve sada kad se Louise rodila. Čak i danas mislim da bi ona to bila učinila da Sophie nije bila s nama. Sophie mi je govorila da sam luda što u to vjerujem, da njezina gazdarica nikad ne bi dotle otišla. No dobro sam vidjela u njezinim očima da nije u to posve sigurna. A prije nego što je napustila moju sobu rekla mi je tiho, praveći se da mi namješta jastuke pod glavom, kako će paziti da se gospođa M. ne približi mojoj hrani.

Louise je rođena 16. svibnja 1940. godine.

Nekoliko dana prije poroda napisala sam roditeljima pismo u kojem sam im sve ispričavijedala, pismo o kojem sam ti maloprije govorila. No nisam našla načina da im ga dostavim. Tada sam pomislila da upitam Sophie. Moji su roditelji trebali pročitati pismo, ne ću biti mirna dotada. Ako mi se nešto dogodi, trebali su znati da imaju unuku. Nisam htjela da ga ona pošalje po Jacquesu, nisam imala povjerenja u nju. Nikad mi se nije sviđalo kako me gledala. Sophie mi je odgovorila da griješim kad sve to mislim o njoj, da je ona dobra osoba, ali ako više volim da sama pošalje pismo, poslat će ga.

Zaklela mi se. Djelovala je iskreno. Povjerovala sam da joj mogu pokloniti povjerenje. Pomislila sam da prihvaća jer se boji biti sudionikom drame. Možda ubojstva. No sigurno se predomislila ispred poštanskoga sandučića, nije to mogla učiniti svojim gazdama, uvijek su joj bili dobri, čak su joj pomogli da dobije državljanstvo, bila je Židovka. Pa ga onda nije impostirala. Nikad mi to nije rekla. Eto, sigurno je bilo tako.

Ali dobro sam joj to naplatila. Nije mi smjela lagati.

Trebalo mi je vremena da se oporavim od poroda. Bila sam vrlo slaba. Gospođa M. nikad nije napuštala našu sobu. Kao u početku, ponovno uvijek u istoj prostoriji, ali ja više nisam slikala, a ona više nije čitala. Gledale smo Louise. Postale smo tihe neprijateljice. Kad sam je dojila, osjećala sam na sebi njezin ljubomorni pogled, ali barem mi te trenutke nije mogla ukrasti. U pogledu ostaloga, bila sam prisiljena. Prisiljena pustiti je da joj mijenja pelene. Da je uzima u ruke. Da je njiše. Da joj šapuće u uho. Da je naziva svojom bebom. Izvodila ju je u šetnju dok sam ja ostajala u krevetu, nisam mogla ustati.

Znala sam da želim otići s Louise, vratiti se kući, nisam više osjećala nikakvu krivnju. To je bilo moje dijete. No nisam mogla reći gospođi M. da smo se prevarile, da se dijete ne može odvajati od majke, da zakoni prirode nisu takvi. Ona to nije mogla čuti. Nije više bila za to sposobna. Još sam morala glumiti, izdržati. Ostati poslušna, samo da ne posumnja u moje namjere. Još neko vrijeme da prikupim snage. Naći ću načina da pobjegnem s Louise, u ovom ili onom trenutku.

No čekala sam previše dugo.

Tek sam bila počela hodati a da se ne umorim. Jednoga je jutro ušla u moju sobu, kao i obično, u vrijeme dojenja. Louise je imala gotovo mjesec dana. Uzela mi ju je iz ruku i izišla. Slijedila sam je. Vrata njezine sobe bila su zaključana. Louise je plakala. Poznavala sam njezin plač, a ovaj nije bio kao inače. Pokucala sam. Bez odgovora. Samo je Louise sve jače kličala. Prepala sam se. Pozvala sam Sophie da nešto učini. Tražila sam je po svim sobama i tada sam ušla u kupaonicu.

Bilo je užasno. Moj mačak Alto plutao je u kadi, bio je mrtav. Gospođa M. ga je ubila. Utopila. Udavila, ne znam, voda je bila puna

krvi. Otrčala sam do sobe. Preklinjala sam je da mi otvori. Louise više nije plakala. Prepala sam se da joj nije naudila. Htjela sam otići po pomoć, ali ulazna su vrata također bila zaključana.

Odjednom sam začula njezin glas iza sebe. "Odlazi! Ovdje više nemaš što raditi." Bila je na vrhu stepenica. Prepriječila mi je put. Pitala sam je što je učinila s mojom bebom. Odgovorila mi je da nije ništa učinila s mojom bebom jer ja nemam bebu. Iskreno joj je žao zbog mene, nada se da ću jednoga dana imati svoju, ali u međuvremenu traži da je prestanem zlostavljati. Ja sam potpuna luđakinja koja misli samo na jedno – oteti njezinu kćer. Sad bi bilo bolje da odem. Za dobro svih. Rekla je "svih" tako odlučnim tonom da sam se osjetila kao lutka na koncu i izišla sam iz kuće, protiv volje.

Shvatila sam da bi ta žena prije ubila Louise, nego je izgubila. Hodala sam nekoliko metara. Udaljiti se od kuće. Ne ostati joj pred očima ako me gleda kroz prozor. Ne izazivati je. Neka se smiri. Zakrenula sam iza uličnoga ugla i sjela na klupu da se priberem.

No tu sam, pred nosom, vidjela vojnike u crnim čizmama i zelenim rukavicama. Nije moguće, nisu mogli biti tu. Slijedila sam ih i dospjela do bulevara Champs-Élysées. Bilo je kao da se noćna mora nastavlja. Posvuda tenkovi, kamioni, blindirana vozila *Wehrmacht*. Postavljali su strojnice na raskrižja. Konjanici i pješaci nadirali su u ulice. To nisu mogli biti oni. Novine su nam govorile o rahitičnim, boležljivim, loše odjevenim vojnicima. Ovi su bili veseli i ponosni, lijepi, opremljeni sjajnim oružjem i novom kožom. No prepoznala sam taj metalni jezik oštih naglasaka. Nijemci su bili tu. Pariz je bio okupiran. A ona mi to nije rekla. Gledala sam ih razrogačenih očiju. Poput apsurdnih turista, snimali su fotografije. Mislila sam da će me uhititi. No nisu me ni pogledali. Bila sam jedina podignuta glava bez uniforme. Rijetki prolaznici s kojima bih se mimoišla hodali su brzo, pogleda prikovana za tlo. Ne znam kako se nisam srušila. Toliko sam se željela vratiti natrag, otići po Louise.

Pošla sam niz aveniju. Došla sam na most Concorde. Prešla sam Seinu. Preda mnom se desetak njemačkih vojnika popelo na krov palače Bourbon. Razvili su golemi *Deutschland siegt an allen Fronten*. Nisam razumjela što to znači, ali u svakom slučaju ništa valjano. Pošla sam bulevarom Saint-Germain. Već su zabijali natpise

na njemačkom. Da pokažu smjer. Vojnici su, poput majmuna, vješali nacističke zastave. Crno, bijelo, crveno, kukasti su križevi počeli posvuda vijoriti. Neke od golemih zastava visjele su sa krovova zgrada i dopirale do pločnika. Više nisam vidjela pročelja. Pariz, grad bez zidova. Kukasti su me križevi podsjećali na labirint kojemu su svi izlazi blokirani, a ja sam nastavila hodati. Vidjela sam ljude u stanovima, nosa zalijepljena za prozore, preplašene. Kretala sam se gradom poput pokvarena automata. Bulevar Raspail. Na haubama njemačkih automobila bili su zakvačeni zlokobni trofeji, francuske kacige i kape. Mimoilazila sam se sa zatvorenicima. Nisam ih se usuđivala pogledati. Bojala sam se da nekoga ne prepoznam. Sunce je peklo. Trebalo mi je zraka, ali nisam se usudila disati. U više navrata sjela sam da povratim snagu. Zrakoplovi su mi kružili nad glavom. Automobili su objavljivali da će poslije 20 sati svatko tko se zatekne na ulici biti smaknut. Ulica des Plantes. Odjednom više nije bilo panoa, ni zastava, ni njemačke užurbanosti, samo praznina, tišina u ulicama bez ikoga, spuštene kapci. Iako još nisu stigli obilježiti svoj teritorij, ipak su bili tu. Gadovi. Ulica de la Sablière. Ulica Hippolyte-Maindron. 3. 14. 32. 46. Ne znam kako sam uspjela pronaći Albertov atelje. Ulica Hippolyte-Maindron 46. Možda ponovno lutkini konci. Jednoga mi je dana bila pokazala na karti gdje stanuje. Više sam puta u mašti prešla taj put, ušla u mali prolaz, u maleno dvorište. Htjela sam sve ispričati Albertu. Mislila sam da će mi on povjerovati i da će mi pomoći da uzmem Louise. Privest će gospođu M. razumu, on je dobro poznaje. Ali nije bio tu.

Ne znam kako sam ga dugo čekala, ležeći pred vratima. Dva dana. Tri dana. Probudio me tresući me. Ušao je u atelje poput luđaka bacivši se na zemlju i grebući tlo. Bio je zakopao kipove. One do kojih mu je bilo najviše stalo. Još su bili tu. Jako mu je laknulo, vidio je toliko opljačkanih kuća. Bio je siguran da na tome može meni zahvaliti. Nije me pitao što tu radim. Ponašao se kao da je to normalno. Kao da sam došla leći pred njegova vrata da mu čuvam blago. Poput dobra psa. Bio je previše uznemiren onim što je preživio da bi mi postavio i najmanje pitanje.

Napustio je Pariz u posljednjem trenutku. Kad je postalo previše opasno ostati. Kad više nije bilo sumnje da će Nijemci ući. Uzeo je bicikl i otišao s Diegom, svojim bratom. Htjeli su stići u Bordeaux i

ukrcati se za Ameriku. No na cesti je bio metež. Tisuće i tisuće ljudi bježale su. Štuke su im prelijetale iznad glava. Stigli su u Etampes na kraju jednoga napada. Sve su zgrade bile u ruševinama. Ljudi su urlali. Posvuda je bilo komada tijela i čitav autobus izgorene djece. Nisu se zaustavili. Nastavili su okretati pedale usred mlaka krvi koje su tekle cestom. Posvuda je vladala pomutnja. Ležeći u jarku, među gomilom izbjeglica, Alberto se više nije bojao smrti. Njemu, koji je tako često mislio na smrt, nazočnost drugih davala je hrabrost. Ako je netko morao umrijeti, bio je spreman da to bude on prije nego netko drugi. U četiri dana nisu prešli ni tristo kilometara. Slijedili su opće kretanje i udaljili se od ceste za Bordeaux. Stigli su u Moulins, ali sutradan poslije podne Nijemci su zauzeli grad. Bilo je gotovo, bijeg više nije bio moguć, pa je Alberto odlučio odmah krenuti natrag za Pariz. Ako već treba biti zatvorenik, bolje da je zatvoren u svom ateljeu. Povratak je bio još užasniji. Na cesti automobili, trupla, mnoštvo napuštene prtljage, odsječena glava bradata muškarca, ženska ruka s narukvicom od zelenih kamenova još na zglobu, nadute konjske strvine. Smrad je bio čudovišan. Prvu su noć proveli u polju pokraj ceste; vonj tijela bio je tako jak da nisu mogli spavati. Ponovno su krenuli i našli su me usnulu pred vratima. Eto. A što ja tu radim?

Pitanje je stiglo prekasno. Više nisam ni na što drugo mislila.

Je li mama kupila smaragdno zelenu narukvicu?

Je li tata pustio bradu?

Bila sam u panici. Usto, jesam li mu mogla reći nakon svih užasa koje mi je upravo ispričao? – E, pa ja nisam vidjela nijedno truplo. Naprotiv, upravo me izbacila tvoja prijateljica kod koje sam bila zatvorena šest mjeseci i koja je dobro pazila da me ne obavijesti kako su nas Nijemci okupirali, znaš, “to ne bi bilo dobro za bebu”... A ja nisam ništa opazila, jedino mi je bila važna moja beba. – Koja beba? – A, da! Koja beba? Pa, ona koju sam napravila za nju, zaboga. Zove se Louise. Ali ako odeš do nje, reći će ti da to nije moje dijete nego njezino, da sam ja posve luda i da joj ga želim oduzeti, da sam oduvijek bila ljubomorna na nju. A ako se raspitaš u njezinu okruženju, svi će ti reći da lažem, da su jasno vidjeli kako je bila trudna.

Nisam mu to mogla reći. A ako mi ne bude vjerovao? Zatvorila sam oči. Ako su se Nijemci netom iskricali, možda ja nisam rodila. Možda je sve to samo šok. Trauma. Raskorak između mojih doživljaja i doživljaja ostatka svijeta bio je tako strašan da sam posumnjala u ono što sam proživjela. No moje su mi bolne grudi dokazivale da Louise doista postoji. I što sam onda trebala napraviti? Pokazati Albertu da iz mojih grudi kapa mlijeko? Rastvoriti bedra kako bi ustanovio da to nisu ceste pune krvi kojima je netom prošao, ali da ipak nije p'rivlačno? Da ti pravo kažem, nisam na to ni pomislila. Je li mama kupila smaragdno zelenu narukvicu? Je li tata pustio bradu? Morala sam se vratiti što sam brže mogla.

Zatražila sam od Alberta njegov bicikl. No on nije htio da pođem sama. Bilo je previše opasno, a usto bila sam tako blijeda. Osjećam li se dobro?

Nije mogao znati da ne osjećam više ništa od svojih bolova. Da ne ću ništa vidjeti. Čak ni svinje kako prekopavaju trupla. Da se ne ću ničega bojati. Da su mi uzeli kćer i da su mi roditelji možda mrtvi. Čekala sam da zaspi i pobjegla sam. Vratit ću se da mu vratim njegov bicikl. Meni je više trebao nego njemu. On je pronašao svoje kipove. Ja sam morala pronaći roditelje.

Louise je rođena 16. svibnja 1940.

Ja sam rođena 28. lipnja 1940.

Pobojala sam se da pisma ne govore o meni.

Usto, moj otac nije bio novinar, poslije rata preuzeo je tiskaru.

Dakako, moji su baka i djed umrli prije mogega rođenja, ali nisam bila jedina na svijetu koja nije upoznala baku i djeda. Ni moje ih dijete ne će upoznati.

I nadasve imala sam brata, obožavanoga Pierrea, najljepši dokaz da moja majka nije bila jalova.

Večeras večeram s Nicolasom, to je prvi put da ću ga vidjeti nakon svih tih tjedana. Ispričat ću mu ovu priču, slatko će mi se nasmijati. Tvoja vječna sklonost da stvaraš romane, reći će mi.

Hoću li smoći hrabrosti odgovoriti mu da u ovom trenutku prije imam sklonost stvarati djecu?

Ne ću mu moći još dugo skrivati, moji puloveri i široka odjeća uskoro više ne će biti dovoljni. Ako se nadao vratiti u svoj krevet ženu ravna trbuha, bit će razočaran. Za muškarce trudnoća je prije svega tijelo žene koje im izmiče.

Otac je sjedio u kuhinji. Kad sam ušla, ustao je u skoku, nije mene očekivao. Mama je nestala. Obišao je selo ne našavši nikakva traga o njoj. Bio je očajan. Mora da je pobjegla kao i drugi. Sve je bilo isprevrtno kad je stigao kući, bjegunci su sve opljačkali, sve do kaveza za kuniće. Ima dva tjedna kako se vratio u N.

Trećega lipnja 1940. čuvari su ih izbacili u zatvorsko dvorište. Vlada nije htjela da padnu u ruke Nijemcima, to je sigurno, oni bi ih oslobodili. Od njemačko-sovjetskoga pakta Švabe su blagonaklono gledali na komuniste. Trebalo ih je prebaciti u drugi zatvor, morali su brzo hodati, čuvari su ih udarali, vikali na njih. Bilo je kasno prijepodne, prolazili su kroz Pariz kad ga je jedan nadglednik odjednom gurnuo izvan grupe i rekao mu neka nestane što brže može, da sreća nikad ne kuca dvaput na ista vrata. Oslobođen je, još nije mogao shvatiti kakvim čudom, ali bio je slobodan, to je jedino bilo važno.

Nisam shvaćala ništa od toga što mi je pripovijedao. Ni jednoga trenutka nisam pomislila da mi roditelji mogu biti razdvojeni. Da je mama možda jedan od leševa pokraj kojih sam svim snagama okretala pedale ne bih li se što je moguće brže vratila kući.

“Roditelji su ti dobro.” Gospođa M. mi je uvijek prenosila iste vijesti. Gadna lažljivica, i Jacques koji je navodno pazio na njih.

Da mi je rekla kako mi je otac u zatvoru, bila bih se smjesta vratila kući, da budem uz mamu. Znala je to. Ništa me ne bi moglo zadržati. Ni ona. Ni moja trudnoća.

Doista sam imala razloga misliti da je njihova šutnja čudna. Držala sam da mi je otac zlopamtilo, a bio je zatvorenik. Mislila sam da mama provodi dane braneći me. Zasigurno ih je provodila braneći se od sebe, da mi ne piše, da ne pokvari “moj boravak u Collioureu” koji je zamišljala prekrasnim. Da se vratim ranije, to ne bi vratilo mojega oca, sigurno je ponavljala u sebi. Zbog toga mi nije slala pisma. Mislila je da me to ne će čuditi. Otac je bio vrlo jasan o toj temi na dan mojega odlaska.

Laži gospođe M. pokazale su mi se u svoj svojoj čudovišnosti. Zbog truda koji je ulagala kako bi dobila Louise mogla sam zamisliti trud koji bi uložila da je zadrži. Ta me perspektiva užasnula. Moj otac

zarobljenik. Pobjeda Nijemaca. Okupacija Pariza. Što mi je još sakrila? Što ću još otkriti?

No i otac mi je lagao. Poslije pakta zakleo mi se da je napustio partiju. Zašto nije održao obećanje? Ne bi ga bili uhitili. Mama ne bi nestala. On bi je zaštitio. Odjednom sam počela vikati na njega. Staljin, Staljin, bilo mu je samo do Staljina. Sigurno je sad zadovoljan kad su novi Staljinovi kompići možda ubili mamu! Oprostite, možda je to ipak trebalo smatrati čašću!

– Šuti!

Otac me pljusnuo i odvuкао za kosu do svojega noćnog ormarića. Otvorio je ladicu. Njegova partijska iskaznica bila je tu, razderana u komadiće.

– Nisam ti lagao. Rekao sam žandarima da su ta vremena završena, ali oni su se smijali. Rekli su mi da im ne ću to prodati, da ništa ne znači to što sam poderao iskaznicu. I baš ih briga za to što sam danas, bio sam pokvarenjak, izdajica domovine i to im je dovoljno. Eto kako je bilo! Defetistički govor. Dvije godine strogoga zatvora, 2 000 franaka globe. Nisam mogao učiniti ništa da spriječim gadove da me odvedu. Sve zato što sam u kavani rekao da su tipovi na liniji Maginot niškoristi kojima je draže kartati nego raditi...

Otac je odjednom prestao govoriti. Zbog načina na koji me gledao, molila sam se da ne nastavi. Da ne kaže ono što sam znala da će reći.

– Ali za Boga miloga, probudi se malo, djevojčice, misliš da ti nisi ništa kriva u cijeloj toj priči? Baš je lijepo svaliti svu krivnju na druge, ali zar ne misliš, da nisi otišla sa svojom velikom buržujkom, možda tvoja majka ne bi ostala posve sama...

Bilo je to drugi put u životu da vidim oca kako plače. Prvi je put bilo zbog pakta.

Pokušala sam zakopati svoju odgovornost ispod njegove. No znala sam da sam kriva. Otišla sam vlastitom voljom dok je on bio samo žrtva političke farse protiv koje nije mogao ništa. Komunizam je postao neprijatelj broj 1, a kad se već nije ratovalo, trebalo je voditi rat protiv nečega. Noć je padala.

Nakon nekoga vremena otac mi je položio ruku na rame. Isključili su struju, potražiti će svijeću, sad kad nas je dvoje vrijedi upaliti svijeću. Rekao je to namignuvši mi sitno, na način koji sam dobro

poznavala. Tužnije nego obično. No ipak je namignuo. Usto, proslavit ćemo moj povratak, nemamo baš bogzna što za jelo, ali naći ćemo. Snažno mi je stisnuo rame. Njegov posljednji znak nježnosti. Upitao me jesam li barem slikala sve to vrijeme, nije li mi stalak postao premalen. Mislio je da sam narasla. Nisam mu imala snage odgovoriti. On nije imao snage otići potražiti svijeću. Ponovno je sjeo i ostali smo tu. Ne razgovarajući. U mraku. Da je samo znao kako sam narasla. Bilo mi je jasno da ne zna za Louise.

Čekala sam da ode spavati kako bih otvorila mamin sanduk s tkaninama. Ako nije otišla s mojim pismima, tu ću ih naći, na tkaninama, pokraj Biblije. Više nije bilo tkanina, ni Biblije, ali moja su pisma bila tu. Umotana u bijeli rubac da sva ostanu zajedno. Sva osim posljednjega. Jedinoga koje je bilo važno. Onoga u kojem sam joj sve ispričala.

Tada sam shvatila da ga Sophie nije poslala.

Da je mama znala za mene, za dijete, ne bi bila otišla. Bila sam sigurna u to. Čekala bi me. Nije mi se spavalo, trebala sam zraka. Trebala sam hodati. Tijelo me boljelo. Osjećala sam se satrta. Istrošena. No u glavi mi je gorjelo. Rat, bio je rat, pravi rat. Nastojala sam ne čuti urlanje pasa i mačaka. Lutali su posvuda selom. Ljudi su ih napustili kad su bježali. Krave koje danima nitko nije došao pomusti mukale su od bola. Kao ja. Grudi su me boljale. Mlijeko mi je curilo po košulji. Srušila sam se ispred ograde Escaliera. Došla sam dotamo ne razmišljajući. Toliko sam plakala. Zazivala sam mamu.

Tjednima smo čekali da se vrati. Molila sam se svom snagom da bude dobro. Da se negdje sklonila. Svakoga dana bilo je novih povratnika u selo. No nikada je nitko nije vidio.

Nakon nekoga vremena učinili smo što i svi drugi, stavili smo oglase u novine. Bilo je to jedino što nam je preostalo. No nismo uistinu znali što napisati. Nismo znali ništa. Ni kamo je otišla. Ni kada. Ni kako je bila odjevena. Ovo potonje nastojala sam zaključiti. Mama nije imala mnogo haljina, vidjet ću koja nedostaje. No ispred otvorena klimava ormara shvatila sam da više ne poznajem njezinu garderobu. Da su protekli mjeseci a da uopće nisam obraćala pozornost na onu za koju sada govorim da je volim svom dušom. Ne može se prigovarati životu da vam je oduzeo ono što više niste gledali.

Međutim, ako smo htjeli dobiti priliku da je nađemo, morali smo nešto staviti u taj oglas. Pa smo stavili njezino ime. Godine. Sijedu kosu. U to smo bili sigurni. Njezin madež u dnu potiljka, gdje počinje rasti kosa. I čak njezin slomljeni zub, desni očnjak. Biblija, možda. U to nismo bili sigurni. Mogla je otići s njom i izgubiti je putem. I nadasve, nadasve plaćeni brzojav kao odgovor, kako novac ne bi spriječio da nam pristigne bila kakva vijest o njoj. Nastavili smo čekati. Sve do petka, 30. studenoga 1940.

Uvijek ću se sjećati toga datuma, nije bilo dugo nakon tvojega povratka. Brinula sam se i zbog tebe. Ne možeš znati koliko sam bila sretna. Prvi put nakon svih tih dugih mjeseci pomislila sam: "Bit će u redu. Bit će u redu. Louis se vratio. Sad će sve biti dobro. I mama će se vratiti." A onda smo dobili brzojav. Jedina vijest o njoj koju nismo željeli primiti.

**žao mi je obavijestiti
vas stop eugénie gallois
mrtva stop bombardiranje stop
osobne stvari stižu poštom stop**

Neizdrživa sumnja. Još nekoliko dana. A onda, paket. Njezina Biblija. Njezin vjenčani prsten. Malo novca. I naprstak koji sam joj poklonila i od kojega se nikad nije odvajala. Izvjesnost. Mama je bila mrtva.

Otac i ja već nismo mnogo razgovarali, ali od toga dana sve je bilo završeno. Pružila sam mu mamin vjenčani prsten. Bacio mi ga je u lice.

– Oženjeni smo živom osobom, a ne mrtvom.

To je bio kraj mojega obiteljskog života. Nikad više ne ćemo biti svi troje, nikad više ne možemo biti dvoje. Stranci koji su se nalazili za objedom, eto što smo postali. Čak nam ni obroci nisu omogućivali da unesemo smisla u taj patetični susret.

Otac je pokupio nekoga psa lutalicu, baca mu je komadiće – sjedi, lezi, daj šapu, dobar pas... To su bile jedine riječi koje su mu silazile s usana. Ja sam bila tu, ali kao da me precrtao iz svojega života. Činilo se da se na to navikao. Ja nisam. Kao da me smatrao odgovornom za maminu smrt. Nisam mogla ništa reći. Na određeni je način imao pravo. Imala sam dojam da ništa ne radim tako dobro

kao ona. Njezina je uspomena bila posvuda. Nisam mogla ostati tu. Pod pogledom oca koji me više nije vidio, moja me grižnja savjesti polako ubijala. A morala sam živjeti radi Louise. Zbog toga sam otišla. Oprosti mi što sam napustila selo ne rekavši “doviđenja”. Ali da sam te došla vidjeti, bila bih ti sve ispričala. Nisam te htjela upletati u tu priču. Mislila sam još samo na jedno: uzeti svoje dijete.

Ne znam kako sam uspjela pročitati pismo do kraja.

Dovršila sam ga blijeda, dotučena, ponavljajući neprekidno istu kretnju, prelazeći iznova prstom po dnu potiljka, po mjestu na kojem počinje rasti kosa.

Po mojem madežu.

Annie me ostavila ispred ulaza u gradsku kupaonicu pošto mi je više puta ponovila da će se brzo vratiti. Čekao sam je u kafiću preko puta, još uvijek potresen onim što mi je netom ispričala.

Pitao sam se što je to mogla učiniti Sophie da “joj naplati” što nije poslala pismo, bilo je toliko mržnje u njezinu pogledu dok je to govorila. Ono što sam zamišljao bilo je manje od istine, cijeli ću život sebi predbacivati da sam za to odgovoran.

Četvrt sata nakon što me napustila, Annie je kucnula o staklo pokraj stola za koji sam se smjestio. Smiješila mi se, stavila je malo ruža na usne. Bila je lijepa, još ljepša nego u selu. Njezin je vojnik imao sreće. Bilo mi je čudno vidjeti kako koristi te varke, sad je uistinu bila žena. No i ja sam postao muškarac, uvijek je pomalo tužan dokaz da starimo, čak i dok smo mladi, i čak kad smo muškarci.

Dala mi je znak da joj se pridružim. Lijepo je mirisala. Čula je za neki restoran gdje se još moglo dobiti dobrih stvari za jelo. Htjela je nastaviti priču kad sam je prekinuo, morao sam joj sad priznati, poslije će biti prekasno:

– Ja sam ti napisao brzojav. Majka ti je umrla pred mojim očima.

Odložila je vilicu, zaprepaštena.

Morao sam unijeti barem neku istinu u tu pripovijest ispunjenu lažima, nisam joj mogao reći za pismo koje je poslala majci, ali morao sam joj objasniti sve o brzojavu.

U trenutku zbjega moja je majka inzistirala da napustim selo ne bi podnijela da padnem u ruke Nijemcima, kao oni 1914. Da nije na bojišnici, i otac bi to tražio od mene, bila je sigurna. Ona će ostati u selu s mojim sestrama, to joj je bila dužnost. Zatvorila je trgovinu šivaćim priborom i preuzela razred najmlađih, jednoga lijepog jutra gospođica E. uopće više nije došla, nestala je kao i drugi.

Majka mi je ponavljala da je sa mnom drugačije, ne bježim kao sve te kukavice, odlazim da bih nas branio ako se stvari pogoršaju, moja je dužnost slijediti zapovijedi vlasti. “Svi dječaci stariji od šesnaest godina moraju se povući pred neprijateljem.”

Trebao sam poći na put s četiri prijatelja koji su također odlučili otići. Nismo točno znali kamo ići. Htjeli smo barem prijeći Seinu da se sklonimo od Nijemaca, još smo mislili da će se vojska zaustaviti prije.

Obećao sam Annieinoj majci da ću je doći pozdraviti. Sjedila je na istom stolčiću u hodniku kao i onoga poslijepodneva kad mi je priznala da ne zna čitati. Na sebi je imala kaput, a među nogama je držala mali kovčeg. Čekala me. Iako ja još uvijek nisam znao kamo ići, ona je znala. U Collioure, pronaći Annie. Hoću li ići s njom? U svakom slučaju, ona kreće. Nije imalo smisla pokušati je odgovoriti, posljednja su je bombardiranja uvjerila. Ne će ostati više ni minute čekati da joj švapski bacači vatre osmude stražnjicu, još manje sad kad je trgovina šivaćim priborom zatvorena i kad je napuštaju njezine inteligentne oči, tako me zvala “njezine inteligentne oči”. Hoćemo li se sada pozdraviti ili ćemo ići zajedno potražiti Annie?

Nisam je mogao napustiti, ne bi uspjela sama, a nisam je mogao ni nametnuti svojim prijateljima. Nisam im se pridružio. Možemo ići komad puta zajedno, do kolodvora.

Ljudi su vikali, gazili jedni po drugima, tukli se, pa tko se još uspije popeti u vlak da pobjegne, Nijemci su mogli stići svakoga trenutka. Žestoko su bombardirali željezničke kompozicije. Odlučio sam poći glavnom cestom, gomila u hodu činila mi se manje opasnom od gomile koja gazi.

Stigosmo među skupinu valjanih seljana. Nabacali su sve zbrda-zdola na kola: hranu, pokućstvo, krletku s kanarincem, dva kaveza s kunićima, dvije stare žene i jedno dijete. Ljubazno su napravili malo mjesta tvojoj majci da sjedne. Napredovali smo polako. Slijedilo nas je nekoliko neumornih koza. Svi su se bojali. Trećega dana prošli smo kroz napušteni zaselak. Ispred ljekarne neki je čovjek u dronjcima pomno slagao lijekove po bojama, a kad bi nekoga pogledao uvijek bi rekao: “Jedna mala injekcija, gospodine Galamdžijo, samo jedna mala injekcija.” A na trgu su neka žena i muškarac, i oni u platnenoj obući i dronjcima, odgovarali “Ivana Orleanska” i “Napoleon” kad bi ih netko upitao za ime.

Bili su to luđaci izišli iz ubožnice jer su ih bolničarke napustile i pobjegle. No odjednom je Ivana Orleanska počela vikati sakrivši glavu među ruke.

– Avioni! Avioni! Avioni!

Doista su se crne točke nazirale među oblacima. Eskadrila od više desetaka štuka s krilima u W i zvukom sirene dolazila je u našem pravcu. Sve je zahvatila panika.

– Sranje nad sranjima, ciljaju na vas, skinite uniforme, mičite se.

Neki se čovjek okomio na grupu vojnika u bijegu koja nam se priključila.

– Vojnici ostaju s vojnicima i bore se, bando prljava. Ne lijepe se uz civile da dozovu jebene štuke.

Sigurno bi završilo na šakama da se famozne “jebene štuke” nisu obrušile na nas. Doviknuo sam tvojoj majci da siđe s kola. Pokušavao sam prokrčiti put do nje. Hodala je što je mogla brže, nije mogla trčati. Čuo sam zvižduk strojničkih rafala. Vidio sam kako zemlja skače uokolo. Bombardiranje je bilo strašno. Kad je zavladao mir svi su, dolazeći k sebi, pogledom tražili svoje voljene. Odahnuo sam, tvoja je majka bila u jarku, živa i zdrava, molila je Pokajanje. Ostalo je bilo samo jaukanje. Napoleon i Ivana Orkanska kotrljali su se po zemlji od straha poput luđaka, što su i bili. A usred vike još su strašniji bili krici malene djevojčice kojoj je do nogu u krvi ležala mrtva majka. Iza sebe začuo sam čudan zvuk, poput sićušnih rafala strojnice. Okrenuo sam se, pčele su se iscrpljivale u besmislenu kruženju oko košnice uništene u napadu. Bila je to užasna slika, prizor iz Apokalipse. Odjednom sam začuo nove krike, svježije, življe. Izronivši ni od kuda, pošto su ga bombe jamačno oslobodile iz korala, neki je konj polomio živicu koja ga je dijelila od nas, bio je kao lud. Ljudi su trčali u svim smjerovima da ga izbjegnu. Kad sam pogledom potražio tvoju majku, više nije bila pokraj mene. Tješila je djevojčicu čija je majka ležala do njezinih nogu. Konj je pojurio ravno na njih. Sve se odigralo vrlo brzo, nisam mogao ništa učiniti. Ni ona nije imala vremena reagirati. Kad ga je vidjela, bilo je prekasno. Legla je na djevojčicu da je zaštiti svojim tijelom, dobila je kopitom u stražnji dio glave. Umrkla je na mjestu.

– Nadao sam se da te više nikad ne ću vidjeti, toliko se osjećam krivim. No kad sam se vratio u N., ti si bila tamo, vratila si se s “putovanja” s gospođom M. Nisam te mogao prepoznati, izgledala si tako umorna, tako tužna. Svakoga dana čitao sam vaš oglas u *La Gazette* i na kraju sam odgovorio. Brzojavom. Jer sam bio prevelika kukavica da ti kažem u oči. Jer nisam htio postati onaj koji ti je objavio majčinu smrt, znam da se više nikad ne može drugačije gledati onoga tko vam donese tako strašnu vijest. Nisam je bio u stanju zaštititi, molim te da mi oprostiš.

– Nisi ti kriv.

Annie je bila u šoku, ali činilo se da o nečemu razmišlja.

– Što si rekao, kojega ste dana otišli?

– 23. svibnja.

– Tako sam i mislila, da je Sophie poslala pismo dan nakon što sam rodila, kao što je obećala, majka bi ga primila i nikada ne bi otišla, čekala bi me. Vidiš, zbilja nisi ti kriv.

Je li me Annie mogla više okriviti?

Odjednom sam osjetio kako me konobar potapšao po ramenu.

– Oprostite što sam ustrajan, mladi ljudi, ali sada zbilja trebate otići, zatvaramo.

Već je bila ponoć manje četvrt, nismo primijetili kako je vrijeme prošlo. Bili smo posljednji, stolice su već bile podignute na stolove. Dok su se vrata restorana zatvarala za nama, zvučnici policijskih automobila rigali su na ulici.

“Halo, halo, svatko tko se nađe na ulici poslije ponoći bit će odveden u postaju i zadržan do 5 sati ujutro.”

Bilo da se vratimo k meni ili k Annie, trebalo nam je više od četvrt sata, njoj je bilo draže da odemo k meni. Dakako! Njezin se vojnik sigurno vratio. A ako ga više ne voli? Ta mi je misao odjednom prošla kroz glavu.

Trčali smo do metroa, gajim tako jaku uspomenu na taj trk. Trčali smo, gledali se, trčali smo, gledali se. A kad smo ušli u metro, bez daha, crveni, uhvatio nas je nesavladiv smijeh, neprimjeren, jedan od smjehova našega djetinjstva, kad smo još bili “nerazdvojni”, kako je govorio moj otac... Ptičice koje se kupuju samo u paru, inače umiru.

Kad smo izišli iz metroa, bila je prošla ponoć. Trebalo nam je još otprilike petsto metara do mojega stana. Annieini drveni poplati toliko su udarali da će se na najmanji njezin korak sve njemačke straže sručiti na nas. Rekao sam joj da mi se popne na leđa. Nije htjela, sigurno zbog koketnosti. Bio sam uporan.

– Znaš što se dogodilo neke večeri pokraj Luxembourga? U 21 sat i 20.

– Ne.

– Neki je Židov ubio njemačkoga vojnika, rasporio ga i pojeo mu srce.

Annie me čudno gledala.

– Ma što to pričaš?

– Dobro znaš da Nijemac nema srca, da Židov ne jede svinju i da u 21 sat i 20 svi slušaju engleski radio. Dodirni mi poplate.

Imao sam pustene potplate, bio sam naviknut snalaziti se za policijskoga sata. Hodao sam posred ulice da izbjegnem vojnike koji su pak patrolirali nogostupima i već sam ih nasamario dobar broj noći. Kad bih slučajno naišao na grupu stražara, zaustavio bih se i čekao da se udalje, i mi smo trebali samo tako postupiti. U mraku ništa ne vide. Annie mi se popela na leđa, osjetio sam da je ponosna na mene.

Pokušavala sam se othrvati panici. Onaj tko je pisao ova pisma očito je želio da povjerujem kako govori o meni. Ali tko mi je to htio učiniti?

Osim muškaraca koje sam upoznala, nitko nije znao za moj madež. Imam dugu kosu i nikad je ne vezujem. Što se tiče ljubavnika-autora, uvijek sam to izbjegavala, mučim se s piscima cijeli dan, onda u krevetu, ne hvala! Nicolas je govorio da nijedan madež nije bio tako lijep, jako ga je volio. Bilo bi bolje da je mene jako volio.

Naša je večera bila pravi fijasko. Čini se da je to riječ koju se čuva za opis seksualnih odnosa. Naposljetku, to je otprilike bilo to. Preostaje mi samo da dijete nazovem "Fijasko" u spomen na oca.

Nicolas je govorio kroza zube. Optuživao me je da sam mu napravila dijete iza leđa, trebao je to i očekivati, u mojim godinama djevojke misle samo na jedno: svoj biološki sat.

Onda sam ja ustala rekavši mu da se Pepeljuga treba vratiti, da ne će izgubiti cipelicu i da joj se baš duboko fućka za njega. Onako duboko kako se on zabio u mene da mi napravi dijete.

Uz Nicolasa i ta pisma već više dana nisam jela bogzna što. Ipak sam trebala nešto progutati, zbog bebe. Evo, sad sam počela govoriti kao u pismima.

Našla sam dvije kriške šunke u hladnjaku, toga je uvijek bilo. Mama mi je uvijek govorila da se depresivce poznaje po tome što jedu iz hladnjaka, pa sam se vratila sjesti za pisaći stol, ali ne s one strane na kojoj radim nego s druge, sa strane bliže kuhinji, nije bilo važno udobno se smjestiti nego ne stajati, pogotovo ne s nosom u hladnjaku.

I s toga sam mjesta shvatila. Kao što je u životu uvijek dobro promijeniti stajalište, govorim o perspektivi, ne o mišljenju.

Odatle mi je eskadrila štuka skakala u oči, njihova krila u obliku slova W.

Dok sam čitala automatski sam šarala slova W na poledini omotnice, ali, gledane odavde, štuke više nisu bile jako strašne, bila je to još samo vojska slova M koja me mirno gledala.

Gospođa M.

Okrenula sam omotnicu.

M W M W

Što ako je riječ o skrivenu inicijalu?

Što ako gospođa M., to čudovište koje mi je tip opisivao tjedan za tjednom, nije bila drugo doli neka gospođa W.?

Neka gospođa Werner, na primjer.

Neka Elisabeth Werner, kao moja majka. Naposljetku, "moja majka"...

Uhvatio me snažan napadaj mučnine i otišla sam povraćati.

Je li bilo moguće da je to moj život? Moj život prije nego što ga se sjećam.

Nisam htjela u to vjerovati, ali nisam to više mogla zanemarivati. Pisma su mi otkrivala previše toga, s previše pojedinosti. Morala sam naći toga tipa, dovruga sve, morao mi je objasniti!

Nije ništa govorio o sebi, ali, ako ponovno pročitam sva pisma koja sam primila od početka, negdje ću naći pokazatelj koji će me odvesti do njega.

Čekala sam sljedeći utorak s dubokom nelagodom, nadala sam se da će mi dati završnu riječ, dok sam je se istodobno bojala.

Nisam napredovao brzo kao drugih noći, Annie me usporavala, ne zato što me sputavala nego zato što je to bila ona. Osjećao sam zadovoljstvo zbog njezine težine na svojim leđima, uznemirivalo me njezino tijelo uz moje i obuzela me želja. Bilo je slatko, slatko znati da ne može sići, odvojiti se od mene. Mogao sam tako hodati cijelu noć, nas dvoje pretvoreni u jedno. Da mi je netko toga jutro, 4. listopada 1943., rekao da će Annie biti na mojim leđima poslije ponoći, nikako ne bih povjerovao. S rukama pod Annieinom stražnjicom hodao sam što je moguće tiše, prisjećajući se dana kad sam mislio da sam je zauvijek izgubio.

– Annie uopće nije došla na sprovod. Vlastitoj majci, možeš zamisliti?

Moja sestra koja je obožavala zadržavati se na najmanjem traču, dajući svoje mišljenje barem tri puta uzastopce, zadovoljila se da taj samo spomene. Sa zbjegom je smrt postala previše opipljiva da bi bilo zabavno o tome govoriti, čak i njoj.

Ipak, nitko nije mogao prihvatiti da kći ne dođe majci na sprovod. Naprotiv, ja sam razumio, kakva smisla ima taj posljednji sastanak na kojem više nema nikoga da vas dočeka. Za Annie je bilo još gore, čak ni tijelo njezine majke nije bilo tu. Ničega u toj crkvi, osim vrtoglave praznine.

Annie je napustila N. onoga dana kad se održavala misa u spomen na njezinu majku. Znao sam da nije samo pobjegla od mise, nego da je otišla, i čvrsto sam odlučio potražiti je.

Nisam imao nikakvih poteškoća pronaći njihovu adresu u Parizu. Na pošti mi je neki tip mojih godina dao podatke čudno mi se smiješeći. Tada nisam razumio. Činilo se da dobro poznaje to mjesto, barem okoliš. U poprečnoj ulici bila je galerija slika, trebao sam proći pokraj nje i onda je to prva desno. Na broju 65.

Pozvonio sam.

Otvorila mi je gospođa M. Držala je bebu u rukama. Annieino dijete, nisam mogao vjerovati. Nisam ga mogao prestati gledati. Stisnula ga je čvršće uza se.

Ne, Annie nije tu, na žalost više nije imala nikakvih vijesti o njoj, ali nije prestala vjerovati da će ih jednoga dana dobiti. Nije se na nju ljutila, ne, zna ona da ljubav često odvraća od prijateljstva, nije ona

ta koja može dijeliti lekcije, s bebom je isto tako. Annie je sigurno s njim dok razgovaramo, sigurno je imao sreću da ga nisu zarobili i sigurno su se uspjeli sastati, čekala je njegova pisma tako nestrpljivo.

Ali, zaboga, o kome ona govori?

O, oprostite! Mislila je da mi je Annie govorila o tom mladiću, a opet, istina da nije uvijek jasno da će mlada žena govoriti o nekom mladiću drugomu mladiću, ako shvaćam što želi reći... Nije bila neka vrlo posebna priča. Tijekom nekoliko mjeseci koje su provele zajedno, Annie se zaljubila, zvao se Henri. Bila je prihvatila biti ratna kuma i, kao što se to često događa, na kraju se pomalo zaljubila u momka, dobra dečka ako je suditi po onome što joj je Annie dala pročitati. U svakom slučaju zgodan dečko, prema fotografiji koju joj je Annie pokazala. Sad je već sigurno udana, Annie je bila takva, pomalo vatrena, ali zasigurno to znam jer sam joj prijatelj... Prijatelj iz djetinjstva, zar ne?

“Da, tako je”, čuo sam kako joj odgovaraju moja odrvenjela usta. “Hvala, gospođo, oprostite na smetnji.”

A onda sam pogledao bebu, posljednji put. “Zbogom, Louise.”

Rekavši zbogom tomu malom biću, znao sam da govorim zbogom Annie.

To više nije bila moja priča, i ja sam sad morao zaboraviti, ako je Annie odlučila prepustiti svoje dijete toj ženi, nisam se mogao suprotstavljati. To prije što sam znao da će Louise biti sretna. Gospođa M. voljet će je svom silinom nezakonite ljubavi, ljubavi koju se može izgubiti od danas do sutra jer zbog zakona krvi nije vječna.

Stigao sam k M.-ovima s drskošću spasitelja, otišao sam s grozničavošću otpravljenoga. Annie zaljubljena u drugoga, bilo me sram što prije nisam na to pomislio. Vojnik, normalno, muževnost je na bojišnici, ljubav također. Gotovo je. Dovoljno sam poznavao Annie da znam da će, ako joj se neki muškarac uspio svidjeti, živjeti samo za njega.

Zaustavio sam se ispred galerije slika, one o kojoj mi je govorio službenik na pošti. Platna u izlogu podsjetila su me na Annieina. No, podigavši glavu da vidim ime trgovine, odjednom sam shvatio što se tu zapravo skriva. Veličina broja nije dopuštala nikakvu sumnju o

tome. Kao što je nalagao zakon, bio je veći od ostalih uličnih brojeva. Bila je to javna kuća.

Sad sam bolje razumio raskalašen smiješak službenika na šalteru i, sjetivši se te prenaplašene mimike, i sam sam se nasmijao, preko volje. Tada se odraz koji mi je izlog vraćao rasvijetlio i moje je lice postalo ugodnije, ljepše, možda manje lijepo od lica vojnika na fotografiji, ali ipak ne bez ljepote. Ako me slika neke druge žene mogla potaknuti da pomislim na Annie, jednoga će me dana neka druga duša, neki drugi smijeh, neko drugo tijelo podsjetiti na nju i tada ću moći opet voljeti. Smiješiti se, i dalje se smiješiti, neka će druga žena doći. Sjetio sam se malog oglasa zalijepljena na staklo razuzdanoga službenika.

Traži se zaposlenik.

Obratiti se u prvi ured lijevo.

Zašto ne? Ovako ili onako, trebalo je započeti život.

I dalje sam se kleo da ću zaboraviti Annie kad se ponovno pojavila u mojem životu, uništivši u sekundi dugotrajan rad na sabotiranju na koji sam se prisiljavao već tri godine. Sakrio sam je negdje u dnu glave, najdalje moguće. Ako bi me obuzela misao na nju – Je li imala obitelj sa svojim lijepim vojnikom? Je li ponekad mislila na djevojčicu koju je napustila? Je li ponekad mislila na mene? – nisam joj se prepuštao. Volio sam svoj posao. Volio sam svoj život. Nisam volio razdoblje u kojem smo živjeli, no činio sam sve što sam mogao da se borim. Ne junačka djela otpora, nego ono što sam mogao. Na pošti sam bio u dobru položaju da malo manevriram, prvi dio dana radio sam na razvrstavanju, a poslije podne na šalteru. Recimo da Nijemcima nisam olakšavao posao cenzuriranja.

Mora da je bilo oko 3 sata, vraćao sam se s pauze s Komarcem, zvao se Maurice, ali svi su ga zvali Komarac jer nije mogao mirovati. Prvo što sam od nje vidio bila je ruka položena na pismo. Najprije nisam obratio pozornost jer nisam mogao odlijepiti pogled s omotnice, gledajući rukopis, tako poznat. Ne znam koliko je dugih sekundi proteklo prije nego što sam podigao oči.

Nisam želio prizor koji će se odigrati. Nisam bio spreman ponovno je vidjeti, nisam još bio dovoljno jak da poslije nastavim svoj život kao da se ništa nije dogodilo. Smiješila mi se. Jamačno je pročitala

smućenost nezadovoljstva na mojem licu. Jesam li napravio grimasu? Njezin je osmijeh izgubio na sigurnosti.

– Dobar dan, Louis.

– Dobar dan.

– Kakva slučajnost da se ovdje nalazimo. Slučajno.

– Istina.

– Kako si?

– Dobro.

Nisam bio sposoban za više od toga. Nisam se mogao baciti u nevezan razgovor kao da smo se bili razišli dan prije. Osjetila je to i, da bi bilo gore, ljudi su iza nje postajali nestrpljivima. Brzo mi je rekla doviđenja. Bio sam potresen. To je bio kraj, osjećao sam to, kraj mojega mira stečena po cijeni pokapanja mojih uspomena, svakoga dana pomalo. Mrzio sam je što se vratila u moj život tako, bez upozorenja. Morao sam biti jači od te nagle pojave. Ne dopustiti joj da mi ponovno otruje život. Otišla je ne rekavši zbogom i tijekom tri godine nije mi dala nikakvih vijesti o sebi. Živjela je svoj život, ja sam morao nastaviti svoj. Nastaviti više ne misliti na nju, to mi je vrlo dobro polazilo za rukom još prije nekoliko minuta. Ovo nije smjelo ništa promijeniti.

Navečer sam imao sastanak sa Joëlle, svojom tadašnjom djevojkom. Ovo nije smjelo ništa promijeniti: prekinuo sam. Uzalud sam se izgovarao da to nema nikakve veze s Annieinim pojavljivanjem, da sam već više tjedana mislio kako to nije djevojka za mene, istina, ali nisam nikad prekinuo.

I što se moralo dogoditi, dogodilo se, počeo sam je čekati. Ne pravu djevojku za mene. Ne, naravno. Annie. Pošto sam se naviknuo pregledavati redove koji su čekali u potrazi za njezinim licem, samo sam još gledao pisma ili pakete koje su ruke gurale prema meni, kako bih iznova stvorio okolnosti njezina pojavljivanja. No, kao i uvijek, Annie je izronila u trenutku kad je nisam očekivao.

Tjedan dana kasnije, toga famoznog 4. listopada 1943., čekala me na izlazu, na nogostupu, oslonjena na zid.

Eto kako smo stigli dotle, kako smo hodali do njezina stana gdje mi je ponudila cikoriju, gdje me ostavila dok ne vrati ključeve, eto kako sam je otpratio do gradske kupaonice, čekao u kafiću prije nego što ćemo podijeliti čudesnu večer, tužnu ali čudesnu, i eto kako smo

sada hodali u tom ugodnom lošem položaju, u kojem moje nemirne ruke, nepomične, nikad nisu bile tako sretno.

Neki me zvuk odjednom izvukao iz misli, čizme su dolazile prema nama, ritmične i agresivne, bili su to njemački glasovi, i Annie ih je čula. Stisnula me snažnije. Zaustavio sam se usred mrkne ulice, pazeći da nikakav odsjaj ulične svjetiljke ne izda našu nazočnost. Trebali smo samo čekati. Osjećao sam kako me Annie stiže sve snažnije, mislio sam da je zbog straha, ali bilo je zbog astme koju nije mogla suspregnuti. Zakašljala je, strašan prasak u tišini. Lavež i zveket, vojnici su u nas uperili baterijske svjetiljke i odveli nas.

Nakon provjere identiteta bacili su nas iza rešetaka. Drugi, uhićeni kao i mi, ostali su u zajedničkoj prostoriji s čuvarima, čak su mogli kartati čekajući 5 sati. No Annie je bila na mojim leđima kad su nas našli, časnici su to smatrali pravim rovaranjem protiv njemačkoga reda, izgredom koji je nadilazio obično kršenje policijskoga sata. Nisam nas pokušao braniti, bolje da nas zaborave, još se nisu bili dosjetili pogledati pod moje cipele.

Naše dvije ćelije dodirivale su se. Ženska s jedne, muška s druge strane. Nova škola, uvijek ista pravila. Sjedili smo svatko s jedne strane zida. Annie mi je ponavljala da nismo ni u kakvoj opasnosti, to se već dogodilo njezinim prijateljima i pustili su ih. Annie je bila tako dražesna. Nisam je htio prestrašiti. Nisam joj rekao da su njezini prijatelji naprosto imali sreću, da nitko od njih nije počinio ni najmanji prijestup protiv Nijemaca u noći u kojoj su zatočeni. Inače bi njezini prijatelji, koji su tako dobro prošli, bili strijeljani bez priziva u 5 sati ujutro, u ime odmazde. Nisam joj rekao da se ono što se nije dogodilo njezinim prijateljima lako moglo dogoditi nama.

– Louis?

– Da.

– Nisam slučajno ušla u tvoj poštanski ured.

Očito nismo završili s otkrićima.

– Znala sam da tamo radiš. Tvoja majka rekla mi je kad sam se vratila u selo da te potražim. Otišla sam i posjetiti svojega oca. Izdaleka. Čudno je to, u ovom trenutku sve ljude koje volim gledam izdaleka. Nisam htjela da i s tobom bude tako. Moj mi se otac učinio manjim. Nadam se da je to zbog udaljenosti. Ne zbog starosti.

Nisam se približila jer moj život baš i nije lijep. Ali sad je drukčije, zar ne? Louis?

– Da.

– Vratit ćemo se da ih oboje vidimo?

– Svakako.

– I pomoći ćeš mi da uzmem Louise.

– Čim iziđemo odavde.

– Ne, ne tako. Želim napraviti sve kako treba, radi Louise. I radi tebe isto.

– Što želiš napraviti?

– Mi... Sjećaš li se kad smo se igrali “točka-crtica”?

A onda sam je začuo kako mrmlija posve tiho, da ne probudi stražare, u šifri koju smo koristili kao djeca kako nas nitko ne bi razumio.

točka točka točka crta (V)

točka crta crta crta (J)

točka (E)

crt crta (N)

crt crta crt crta (C)

točka crt (A)

crt (T)

točka točka (I)

Eto. Stigli smo do lijepoga vojnika, nije mi se dalo doticati tu temu, ali nisam je mogao izbjegavati u nedogled. Morao sam ipak priznati njezinu tankoćutnost u načinu na koji me obavijestila.

– A zašto ti on nije pomogao da uzmeš svoju kćer?

– Tko?

– Tvoj muž.

– Ali nemam muža.

– Nisi se udala?

– Kad ti kažem.

Bio sam zaprepašten. Toliko sam bio uvjeren u suprotno. A vjenčani prsten?

– To je mamin prsten. Maloprije sam ti rekla da mi ga je tata bacio u lice kad smo primili paket. Zapravo, hoću reći... Tvoj paket. Zadržala sam ga.

Bilo mi je strašno neugodno i bio sam strašno sretan.

– Onda... nemaš nikoga?

Vrlo dobro se sjećam njezine duge šutnje, mislio sam da mi želi odgovoriti u “točka-crta” ali da se više ne sjeća šifre. Nije bilo to, glas joj je bio promukao od osjećaja.

– Voljela sam nekoga, ali to je gotovo.

Tada sam čuo da je zajecala. Nisam znao što reći. Nisam se mogao pribрати. Gotovo je s lijepim vojnikom.

– Ne plači, Annie.

– Je l' da, Louis, u životu onoga drugog postoji prošlost koja se računa i ona koja se ne računa?

– Svakako.

Sigurno to nije bio odgovor koji je očekivala. Nastavila je plakati, mislio sam zbog svojega lijepog vojnika, a bilo je zbog moje šutnje.

Promucala je:

– Onda ne ćeš?

Tek u tomu trenutku shvatio sam ono što više nisam mogao shvatiti jer sam se toliko nadao, i promrmljao sam uplašen kao da je svećenik među nama.

crta točka točka

točka crta

Trebam li vam prevesti svoj odgovor?

DA

Bijaše to one godine kad mi je bilo dvanaest, Annie je imala dvije manje od mene, dvije godine manje nekoliko mjeseci. Te godine u središtu svijeta bili smo ja i Annie. Oko nas događalo se mnogo toga za što me uopće nije bilo briga. U Njemačkoj je Hitler postao kancelar Reicha, a nacistička partija jedina stranka. Brecht i Einstein su pobjegli, Dachau se gradi. Naivne li pretenzije djetinjstva da vjeruje kako je zaštićeno od povijesti.

To je bila 1933. godina, provjerila sam. Ako je Louis imao dvanaest godina, znači da danas ima pedeset četiri, otprilike kao gospođa Merleau.

"Louis" je bilo njegovo pravo ime, "Annie" također njezino, osjećala sam to, taj čovjek nije lagao, samo je skrivao dio istine kad je mogla povrijediti.

Dakle, tražila sam nekoga imenom Louis, staroga pedeset četiri godine. To je dobar početak, ali s tim ne ću daleko stići.

Jedinim mi se rješenjem činilo pronaći selo "N." I tu sam imala predosjećaj da je riječ o pravom inicijalu, nije ga trebalo okretati u svim smjerovima, nije skrivao nikakvu tajnu osim preostalih slova.

Kad budem na licu mjesta, naći će se netko da mi kaže ime liječnika ili trgovkinje šivaćim priborom iz onoga doba, a ako me nitko ne bude mogao obavijestiti, uvijek mi je ostajala općina. Pregledat ću matične knjige i, kad saznam ime, bit će prava dječja igra stići do Louisa. A onda ću ga prisiliti da mi kaže što zna, ravno u oči, pa ćemo vidjeti stoji li njegova priča još uvijek.

Otprilike dva tjedna kasnije dobila sam još jedan dokaz da nešto nije kako valja. Toga je puta u aleji bio auto njezina muža. Obično bi već bio otišao u redakciju kad sam dolazila.

Dakle, "N." je bio na manje od dva sata autom od Pariza, u protivnomu gospodin M. – moj otac? – ne bi mogao svakoga dana ići i vraćati se od kuće do redakcije. Činilo mi se malo daleko, ali bilo je moguće i morala sam početi tražiti na širem području.

Jacques je ostao u Escalieru. Jednom tjedno dolazio je gore donijeti mi novosti o njima, ali nikad ga nisam viđala, samo bih mu čula glas.

Ako je vjerovati tomu izrazu, mogla sam eliminirati sjever. Dakle, usredotočiti se na područje južno, istočno i zapadno od Pariza. Ustreba li, mogu se vratiti kasnije, ako ne nađem.

A možda će Jacques, vrlo revni Jacques, još uvijek biti tamo i brinuti o Escalieru, unatoč godinama, ne gubeći nadu u povratak gazdâ. Možda će on znati gdje pronaći Louisa. Možda bi mi mogao pružiti sva objašnjenja koja mi nedostaju.

Otišla sam kupiti auto-kartu na koju sam šestarom ucrtala polukrug: dva sata od Pariza, južno. Područje moje potrage još je uvijek bilo vrlo široko.

Večer za večeri, gubila sam oči na svjetlosti noćne svjetiljke. Sela koja su počinjala slovom *N* bila su brojna, izgubit ću mjesec dok ih sve ne posjetim. Bila sam obeshrabrena, pogledala sam svjetiljku. Prve noći kad je Nicolas došao k meni bila sam promijenila žarulju i stavila slabiju, "romantičniju". Bilo bi bolje da sam ostavila dobru debelu bijelu žarulju koja poružnjuje, možda ne bismo vodili ljubav, i barem bih mogla čitati jebenu auto-kartu koja mi se muti pred očima. Pogledala sam svoj trbuh s nelagodnom kao i svaki put kad bi me obuzela neka loša misao, oprosti, bebice, naravno da sam sretna što postojiš.

No odjednom je zvonce na ulazu prodorno zazvonilo.

Nicolas? Gle, pa i moje selo počinje s *N*.

– Mi smo! Hajde, otvaraj, Camille, imamo svašta za jelo... I piće!

Bile su to moje prijateljice, baš im je sličilo da banu iznebuha. Još im nisam ništa rekla, nisam bila dovoljno snažna da se suočim s njima. No sad kad sam donijela odluku, sad kad je Nicolas rekao što je imao reći, moći ću i njima objaviti. Dobro je da su tu. Razgovarat ćemo, sigurno će mi predbaciti što se upuštam u tu avanturu posve sama, ali ne će poštediti ni Nicolasa i godit će mi da ih čujem kako govore loše o njemu.

Ludo su se razveselile zbog mene, bit će tu, one će mi pomoći, jesam li već odabrala ime? Tri para očaranih ruku šetalo je po momemu trbuhu. Moje su prijateljice najbolje što mi se dogodilo u životu, treba ih znati izabrati, ostaviti neke putem, ali ove koje sam zadržala najsjajnije su djevojke na planetu.

Nas dvije nismo pile šampanjac, ja zbog očitih razloga, a Charlotte zbog razloga koji se tiču samo njezina nepca. Ne, zbilja, sve što voli u Champagnei crkve su s drvenom konstrukcijom.

– Što???

– Crkve s drvenom konstrukcijom. To su crkve potpuno od drva, tako prekrasne i tople, poput rustikalne vile, ima ih u Champagnei, desetak sveukupno.

Charlotte je uvijek znala stvari o kojima nismo imale pojma.

Obuzela me neka milina, sa zadovoljstvom sam prepoznao miris drva tako svojstven toj crkvi.

Zaboga, to je to! Imala sam pokazatelj koji mi je nedostajao.

Selo N. nalazilo se u Champagnei. To je manje od dva sata od Pariza autom, prema jugoistoku, savršeno je odgovaralo.

Charlotte nikada nije saznala što je napravila za mene. I dok su se one punim žarom okomile na "toga gada Nicolasa", gledala sam svoje prijateljice svom ljubavlju koju sam osjećala za njih. Louis me sad više nije mogao spriječiti.

Sutradan ujutro, čim sam stigla, zatražila sam od Melanie, male pripravnice, da pronađe imena sela u kojima su se mogle naći te crkve s drvenom konstrukcijom.

Kad mi je donijela popis, nijedno nije počinjalo slovom N.

Bio je utorak, uzalud sam čitala i prečitavala pisma, prošlost mi je ostajala zabravljena.

Točno u 5 sati čuo sam kako se okreće ključ u bravi Annieine ćelije. Bili smo slobodni, naši životi ne će poslužiti da se naplate tuđa nedjela. Još je bilo mračno, lagana kišica dočekala nas je na izlazu. Krenuli smo prema mojemu stanu. Ne ćemo doista imati vremena za spavanje, ali moći ćemo se malo odmoriti ako ona bude htjela. Annie mi se približila i obuhvatila me oko pasa, a ja sam joj položio ruku na ramena. Nikada nismo tako hodali, osjećao sam se nepobjedivim.

Komarac se nije bio probudio. Ušli smo u moju sobu i ispružili se na krevet. Kad sam je htio poljubiti i, dakako, voditi s njom ljubav, Annie me nježno odgurnula. Sjela je i naslonila se na uzglavlje kreveta, htjela je to napraviti sa svojim “mužem”, a ne s nekim muškarcem koji je “kao i drugi”. Nije to bilo zato da me natjera čekati, mogli smo se vjenčati već te večeri, ako hoću, otac André će to obaviti, čak i ako dođemo bez najave. Otac André bio je župnik u našem selu. A onda će ona biti sretna, smirena, voljet ćemo se kao muž i žena i ići ćemo po Louise kao muž i žena, kao njezini roditelji, ako se slažem, ako prihvaćam tu ulogu.

Gledao sam je, nedokučivu. Nisam je poznao tako pobožnu. Već me dan prije začudilo raspelo u njezinoj sobi.

Annie je naglo ustala. Prasnula je u smijeh s toliko ljupkosti. Stala se vrtjeti oko sebe pjevušeći, “ovo je ples za mojega zaručnika”, zadižući pulover u ritmu pokreta, skrivajući i otkrivajući mi grudi, tako lijepe, koje su ispod bile nage. A onda se zaustavila preda mnom, uvukla mi se u zagrljaj tražeći da je čvrsto stisnem. Htjela je doći po mene u 2 sata, kad završim s poslom, a onda ćemo ići ravno u crkvu, je li tako?

Sjajno! Ali kako je znala da završavam u dva? Baš sam joj htio postaviti pitanje kad je Komarac ušao u sobu, po običaju gromoglasno vičući: “Doručak je gotov, drugaru!” “I družice”, dodao je ugledavši Annie. Njezina nazočnost pokraj mene ni sekunde ga nije iznenadila, naprotiv.

– Znači, to je gotovo! Reklo bi se da ste se vas dvoje naposljetku našli.

Dobio sam odgovor. Annie se obavijestila kod Komarca.

Komarac je bio onaj tip raskalašena osmijeha. Onoga dana kad sam počeo raditi na pošti ponudio mi je sobu, njegov najbolji prijatelj

koji ju je unajmljivao zarobljen je, htio ga je čekati, ali trebao mu je novac. Ja sam samo trebao otići onoga dana kad se on vrati. No tri su godine prošle a da se nije vratio i da ni Komarac ni ja nismo imali što prigovoriti tomu stanju. On je bio grozno neuredan, ja manijakalno uredan. Umjesto da se svađamo, ja sam pospremao njegov nered, a on ga je ponešto unosio u moj život, bio sam previše bojažljiv da sam to učinim. Uvijek sam preko njega upoznao svoje djevojke. Kao da nismo stanovali u istom gradu, ja nisam primjećivao lijepe djevojke, reklo bi se da ih je on stvarao. I najmanji njegov uspjeh bila bi dražesna djevojka i na moju najveću sreću imala je isto tako dražesne prijateljice. Ima ljudi koji su talentirani za to, otkrivaju ljepotu gdje god bili. Kad bih ga pitao gdje ih nalazi, uvijek bi odgovorio: "Na cesti". Od smrti Annieine majke nisam lako podnosio taj izraz, ali uzalud sam mu govorio, uvijek bi zaboravio. Nije bio zločest, Komarac je bio takav.

– Znaš, na cesti ih se nađe puno, ali ne kao što je ona. Sad shvaćam zašto nisi primjećivao moje.

To mi je rekao dok je Annie bila u kupaonici. Veselo smo doručkovali nas troje, mnogo smo se smijali. Onda sam morao otići na posao. Komarac je imao slobodan dan. Annie isto, barem mi je tako rekla. Otpratila me do pošte i za "doviđenja" poljubila u obraz, sasvim u kut usana, kazavši: "Vidimo se uskoro, moj gotovo mužu." Uvijek ću se toga sjećati.

Proveo sam prijepodne gledajući njihalo zidnoga sata i bjesneći na kazaljke koje su se vukle. U dva manje tri minute navukao sam kabanicu i izišao. Annie nije bila tamo. Ništa strašno, uranio sam. No u pola tri također nije bila tamo. Čekao sam je do tri sata, topćući na tomu komadiću nogostupa, ne znajući više što da mislim. Bio sam bijesan. Kamo se sad pak djenuća? Kani li se tako predomišljati cijeli život? U tri i dvadeset zakucao sam na vrata njezine sobe. Nikoga. Okrenuo sam kvaku, popustila je, bila je bez zasuna. Mislio sam je tu pričekati, ali sa stola kao da me gledao kip – "Nevidljivi predmet". A među ženinim rukama, koje su još jučer izgledale kao da drže samo prazninu, nalazio se list papira. Prišao sam bliže, neki je crtež bio našaran na njemu. Crtež koji mi je, premda ga nikad nisam vidio, bio duboko poznat.

Predstavljao je malena dječaka kako se igra lutkom pored jezera. I gomilu kamenja pokraj njega.

A na jezeru je Annie napisala rečenicu, tri riječi koje bih toliko volio da joj nikada nisam rekao.

“Ovdje, napokon, počivam...”

Bio je to epitaf koji je Elisabeth Vigée-Lebrun³ dala uklesati na svoj grob krajem svojega tužnog života, nekoć sam joj ispričao život te slikarice.

Imao sam dojam da me pogodio grom. Ništa nisam shvaćao. Što se dogodilo između jutros, kad nam je stvarala blistavu budućnost, i ovoga pisma, toga crteža koji me puštao da zamišljam najgore?

U glavi mi je sve jurilo, ali nisam se uspijevao pomaknuti, sve dok nisam nešto osjetio pod prstima, kao male izbočine zbog kojih sam okrenuo list: izrezana i nalijepljena slova.

MALE TAJNE NISU LIJEPE NOVOMU DEČKU TKO ĆE REĆI DA SPAVA S KURVOM

Krv mi se sledila. Annie, prostitutka?

Mora da je jutros primila to anonimno pismo.

Sjurio sam se niz stepenice četiri po četiri, zajahao bicikl i svim snagama okretao pedale.

Znači, znala je za moju tajnu o porculanskim lutkama, sigurno me zatekla jednoga dana dok sam ih potapao.

Nisam se zaustavljao, jurio sam. Vikao sam da ljudi siđu s nogostupa i puste me proći. To nije moguće, ne će to napraviti. Kod svakoga okretaja pedale neka bi mi se pojedinost vraćala u sjećanje i odjednom zadobivala puni smisao u svjetlu te užasne spoznaje.

Navodni ključevi koje je zaboravila i odnijela natrag.

Okretao sam pedale.

Njezina žurba da se ode oprati čim se vratila. Je li prihvatila još posljednju mušteriju? Zbog lijepih očiju svodnice kojoj je zasigurno bila kobno privržena, nakon svih tih godina. Ili zbog očiju nekoga stalnog, tako uporna klijenta da bi se radije ubila nego da mi objasni. Tako će biti brže. Sigurno neki ljubomoran klijent, zaljubljen klijent. Mora da je imala desetke takvih. Možda joj je on napisao to pismo. Da je preplaši, da je povrijedi. Da se osveti što ona može sve prekinuti zbog nekoga drugog, a ne zbog njega.

Okretao sam pedale. Morao sam je sustići.

Pa i kip koji je potpuno neočekivano donijela. Jedino do čega joj je bilo stalo u toj sobi u kojoj je ostavila sve iz svoje prošlosti, iz prošlosti koja se više ne računa. Jer soba u koju me dovela nije bila njezina, odjednom sam shvatio.

Okretao sam pedale.

Način na koji se vrtjela-motala da nam spravi cikoriju, na koji je otvarala sve ormariće dok nije našla šalice, oklijevanja koja sam pripisao navali osjećaja.

Pa i to kako mi nije odgovorila kad sam je upitao koje biljke uzgaja u lončanicama. Nije znala. Naprosto jer tu nije bila kod kuće.

Okretao sam pedale. Sela su promicala, ali ne dovoljno brzo.

Zasigurno je zamolila prijatelje da joj posude tu sobu dok me nekamo ne odvede.

Okretao sam pedale.

Ružno rublje. Užas što sam uživao u mirisu neke druge.

Okretao sam pedale.

Pa i čudno raspelo iznad kreveta koje sam smatrao religijskim kičem. Ništa nisam shvatio. Htjela je voditi ljubav sa svojim "mužem", ne s muškarcem koji je "kao i drugi". To je bio njezin način da me poštuje, da me ne uprlja, da mi pruži bolju ulogu u svojem životu, jedino rješenje koje je našla da me ne pomiješa s mračnom masom koja se svih tih mjeseci, svih tih godina, penjala na nju.

Okretao sam pedale. Nestrpljivo sam iščekivao šumu na obzoru.

Je li prepoznala nekoga iz te mračne mase u baru u kojem sam je čekao? Je li zbog toga nije ušla? Je li zato jednostavno pokucala na prozor? Pa i restoran u kojem smo večerali. Je li ga izabrala jer je bila sigurna da tu ne će nikoga sresti?

Bjesomučno sam okretao pedale. Već sam prešao tablu s oznakom N.-a, jedan oštar zavoj i do jezera je još samo stotinjak metara. No, prolazeći ispred Escaliera, automatski sam usporio, toliko sam puta to učinio u večerima jada. Možda se i ona tu zaustavila, automatski, možda je osjetila da joj namjere slabe. Možda ju je ponovno obuzeo osjećaj prema Louise i smirio je. Možda joj je došapnuo da dijete voli majku ma kakva jest ili ma kakva je bila. Pogledom sam tražio njezin bicikl, negdje, naslonjen na neki zid. No nije bilo nikakva znaka života, osim zavjese u jednoj prostoriji u prizemlju koja je letjela i nestajala u francuskom prozoru. Poput duha. Zbog te sam vizije još

brže okretao pedale, morao sam stići na vrijeme, morao sam je spriječiti.

Je li moguće da je sinoć namjerno kašljala? Da je odglumila napadaj astme. Bolje da nas uhvate Nijemci nego da je ja pokušam uzeti. Nismo bili ni u kakvoj opasnosti, to se već dogodilo njezinim prijateljima i pustili su ih... Postići tako odgodu od jedne noći, sutra ćemo biti vjenčani i ne će imati težak zadatak da se uskraćuje, obvezu da se opravdava. Vodit ćemo ljubav "kao muž i žena".

Jutros je bila tako sretna. Sve početi ispočetka, sve izgraditi, sve ponovno graditi sa mnom i Louise. Htjela se izvući, onaj tko joj je napisao pismo mora da je to znao i nije mogao podnijeti.

Okretao sam pedale. Na svakom zavoju nadao sam se da ću je ugledati, stići, stisnuti u zagrljaj i reći joj da se slažem, da, kod drugoga postoji uvijek dio prošlosti koji se ne računa. Ili da ću je naći skvrčenu uz rub jezera, da se nije usudila jer čovjek je kukavica i to bolje. Ili zato što se vratila razumu, zato što je predosjetila da je ne ću zbog toga ostaviti, da me baš briga. Da se nije uputila dalje u vodu jer je tamo išla na piknik s roditeljima, za ljetnih večeri, njih troje. Da ću vidjeti kako se ocrtava njezin lik. Da ću vidjeti kako se ocrtava njezin lik i zagrliti je. I da ćemo se poljubiti, duboko, iskreno, našim prvim poljupcem odraslih koji ne će imati ništa zajedničko s našim dječjim poljupcima. I ništa se od naših jutrošnjih planova ne bi promijenilo, otišli bismo u crkvu i vjenčali se ondje gdje sam je počeo voljeti. I bili bismo prvi supružnici bez prstenja, bez vjenčanoga prstenja, ali otac André bi napravio iznimku za nas, za "nerazdvojne", jer, naposljetku, ptice nemaju prste.

Uvijek se nadamo stići prije drame.

Zvao sam je iz sve snage, vikao sam joj ime trčeći oko jezera, a onda sam vidio njezin bicikl u visokoj travi, pokraj obale. I uz stražnji kotač prazno mjesto bez kamenja, pogodio sam da je njime napunila džepove i da je sada na dnu jezera, s njom. Skočio sam, na nekim mjestima ronio, ali mulj mi je onemogućavao da vidim. Ili suze, ne znam. Noć je bila odavno pala kad sam napokon odustao. Čekao sam da Annieino tijelo ispliva. Kamenje je moglo potopiti lutku, ne nadut leš, nabubrio od vode. Snaga vode nadvladat će snagu kamenja. Kamen-papir-škare. VODA. Annieino tijelo nikad nije isplivalo.

Annie je uvijek bila dio mojega života, imao sam dvije godine kad se rodila, dvije godine manje nekoliko dana, i imao sam dvadeset godina kad je umrla, dvadeset godina manje nekoliko dana. Ako s dvije godine manje nekoliko dana ne znamo da smo susreli ljubav svojega života, s dvadeset godina manje nekoliko dana znamo kad je umrla. I pitamo se čemu onda postojimo. Ima ljudi koji misle da će umrijeti kad nestane njihov nerazdvojni par, ali ja oduvijek znam da nismo te sreće, moj otac nikad nije prišapnuo majci da se može “umrijeti od ljubavi”.

Tijekom dva tjedna više nisam primila pismo.

Taj je tip upao u moj život nabacivši da moja majka nije moja majka, da je moja navodna majka – ta "Annie" – mrtva, i onda jednostavno nestao, nije važno što ja zbog toga više ne spavam.

Mogao je zaključiti, reći mi: Evo, mislim da ste shvatili, Louise ste vi, žao mi je što sam vam to tako rekao, ali evo moj broj telefona, nazovite me ako želite o tome razgovarati...

Ali ne, to bi bilo previše tražiti od njega, previše složeno za nekoga tko smatra da tajne moraju umrijeti s onima koji su ih čuvali. Zašto je onda ta budala otvarala svoju glupu gubicu? Moja je majka mrtva, zar ne? Čak obje moje majke!

Naposljetku, to nije bilo moje ime. Nije bio ni moj datum rođenja. Tješila sam se kako sam mogla. Usto, još uvijek nisam imala nikakva traga toga mogućeg sela koje je počinjalo s N, u kojem bi se uzdizala nekakva drvena crkva. I svi ostali pokazatelji na isti su način izmicali mojoj potrazi.

U poprečnoj ulici bila je galerija slika, trebao sam proći pokraj nje i onda je to prva desno. Na broju 65. Pozvonio sam. Otvorila mi je gospoda M. Držala je bebu u rukama.

Koliko daleko dopiru moja sjećanja, nikad nismo stanovali na broju 65.

Escalier, lijepo zdanje što se izdizalo uvis usred našega malog sela, jednako neočekivano kao labud među čvorcima.

I tu opet, vrlo mi je teško zamisliti da mi roditelji nikad nisu govorili o toj kući. Osim toga, istraživala sam o bilo kojem poznatu imenu – "Escalier" – i ništa nisam pronašla. Hodala sam po živom pijesku.

"A što ako je moj sljedeći izdah posljednji? Tada sam zaustavio disanje ne bih li ga spriječio da pobjegne, ali srce mi se zanjelo. Bojažljivo sam se okrenuo prema kipu svetoga Roka preklinjući ga. Ozdravio je gubave, mogao je spasiti i mene."

"Rok (sveti). Svetac rođen oko 1300. – 1350., ozdravio je oboljele od kuge tijekom hodočašća u Rim. I sâm obolio, osamio se u šumi. Anđeo ga je njegovao, pas iz susjedstva donosio mu je kruha i ozdravio je. Poslije je

umro u zatvoru, nepriznat od svojih. Njegov se kult razvio u XV. stoljeću diljem Europe, no opao je s povlačenjem kuge od koje je svetac trebao štititi. Svetoga Roka poznaje se po hodočasničkom štapu koji drži u ruci. Ponekad nosi i prosjačku torbu, šešir i hodočasnički plašt. Uz njega je pas, podiže jedan kraj plašta da pokaže ranu koju sveti Rok ima na nozi. Zaziva ga se kad se epidemije zaraznih bolesti sruče na grad. Posvećeni su mu mnogobrojni spomenici, crkve i kapele." (Rječnik vlastitih imena *Le Petit Robert*)

Drugim riječima, tražiti crkvu u kojoj je kip svetoga Roka bilo bi isto kao i tražiti iglu u plastu sijena. Isto kao i tražiti selo "N." gdje se nalazi jezero. Isto kao i tražiti selo "N." u kojem se prodavala *La Gazette*. Teško da postoji raširenije ime novina.

Ulica de la Sablière. Ulica Hippolyte-Maindron. 3. 14. 32. 46. Ne znam kako sam uspjela pronaći Albertov atelje. Ulica Hippolyte-Maindron 46. Možda ponovno lutkini konci.

Otišla sam na tu adresu. Bio je to atelje Alberta Giacomettija⁴. Ništa manje!

I sve se slagalo. Doista, imao je brata Diega i zbilja su obojica pobjegla nekoliko dana prije dolaska Nijemaca u Pariz. No sada je bio mrtav i stoga mi nije mogao ništa reći. "Alberto Giacometti", činilo mi se previše važno da bi bilo istinito. Roditelji bi mi bili govorili o njemu.

Zbog toga sam otkrića odahnula, htjela sam u njemu vidjeti dokaz da su sva ta pisma samo buncanja, autorova sanjalačka lutanja, i to me smirivalo.

Možda će se na kraju pojaviti u uredu: – A! A, dobro sam vas prešao, onda, objavit ćete me?...

I sve će se završiti uz dobar ručak. I ići ću na mamin grob prepričati joj tu priču ispričavajući se što sam posumnjala u nju.

Telefon je zazvonio.

Čim bih začula zvonce, u uredu ili ovdje, prva misao bila bi mi Nicolas, hoće li mi reći da mu je žao što mi je onako govorio? Da je

dobro razmislio, da ima mnogo ljudi koji nisu očekivali dijete i koji su ipak s tim vrlo dobro izišli na kraj, zašto ne bismo i mi?

– Dobar dan, gospođo, ovdje profesor Winnicott, vaša asistentica dala mi je broj, navodno istražujete drvene crkve.

Bio je to američki sveučilišni profesor, bit će doskora petnaest godina kako je u Parizu, naglasak mu je još bio vrlo jak. Poslao ga je jedan američki muzej kad se pojavio slučaj crkve u mjestu Nuisement-aux-Bois.

"Nuisement-aux-Bois" počinje slovom *N*, zalijepila sam uho za slušalicu.

Sve je počelo prije više godina. Strašne poplave koje je Pariz pretrpio od 1910. do 1955. potaknule su gradske vlasti da izgrade više brana-rezervoara na Seini i njezinim pritocima kako bi se kontrolirala razorna izlijevanja. No gradnja umjetnoga jezera "Lac du Der-Chantecoq" na Marni dovela je do prave tragedije izbrisavši u jednom danu tri sela s površine zemlje: Chantecoq, od kojega je preostalo samo ime dano jezeru, Champaubert-aux-Bois i Nuisement-aux-Bois. Stanovnici su nemoćno gledali kako se cijela šuma uništava i raskrčuje, kuće ruše i spaljuju, te kako se potapa sravnjeno selo. Da Pariz više ne bi bio poplavljen. Bili su očajni. Biti izbačen iz vlastite kuće, vidjeti kako vam dom nestaje radi "javnoga dobra", treba to preživjeti da bi se shvatilo što je to, neki se nikad ne oporave. Uostalom, Indijanci su od toga poumirali.

No, kako svaka velika tragedija ima svoje malo čudo, jednu se crkvu uspjelo spasiti, crkvu i njezino groblje. Onu u Nuisementu.

– I tu ja stupam na scenu, gospođice Werner. Budući da je ta crkva jedno karakteristično zdanje tih tako šarmantnih drvenih konstrukcija kojima obiluje Champagne, jedan prijatelj, konzervator u Sjedinjenim Državama, htio ju je uzeti i smjestiti u svoj muzej. Zadužio me da mu budem posrednik na licu mjesta. Mislim da se njemu duguje spas te crkve. Da se Sjedinjene Države nisu za nju zainteresirale, nedvojbeno bi potonula na dno jezera kao i sve ostalo od ta tri sela. Pošto ju je poželio, potaknuo je želju za njom, često je tako u životu. Crkva je stoga rastavljena i ponovno sastavljena, komad po komad, u malom selu tik do bivšega Nuisement-aux-Bois, u Sainte-Marie-du-Lac. Sva su tijela iz groblja također ekshumirana i ponovno pokopana na isti način, iza crkve. Otvaranje te male, čudom spašene

crkve upriličeno je prije četiri godine, točnije 12. rujna 1971. To je sve što vam mogu reći o crkvi u Nuisementu, nadam se da će vam biti od pomoći.

– Kako vam je ime, gospodine Winnicott?

– Maurice. Zašto me to pitate, draga gospođo?

– Ni za što. Hvala na svim informacijama.

Na trenutak sam pomislila da se Louis skriva iza toga M. Winnicotta, no u času kad sam izrekla tu pretpostavku znala sam da sam u krivu. Louis je vladao francuskim kao što se vlada materinjskim, a ne naučenim jezikom.

Nazvala sam Melanie da joj zahvalim što se domogla toga dragocjenog izvora informacija i obavijestila sam je da ni sutra ne ću doći u ured, moram obaviti neke osobne stvari.

Odjurila sam pod tuš, toplo sam se odjenula, dohvatila sam ključeve auta i auto-kartu. Nije ostalo bogzna što od Nuisement-aux-Boisa, ali crkva i groblje bi mi možda mogli pomoći.

Na izlazu sam se sudarila s gospođom Merleau koja se spremala pozvoniti.

Htjela mi je dati paket koji nije stao u moj poštanski sandučić, bio je prevelik. Je li sve u redu? Već četiri dana nisam izišla pa se zabrinula. Da, sve je u redu. Nisam imala vremena za izljeve i gotovo sam joj otrgnula paket iz ruku da pogledam rukopis.

Očevidno, Louis još nije rekao svoju zadnju. Čitat ću putem.

Pariz, smjer Vitry-le-François. Od Vitry-le-François ići na D13 u smjeru jezera Der do Bloisa. Tamo jedna cesta vodi u Sainte-Marie-du-Lac.

U omotu je bio paket uvijen u smeđi papir i kratko pisamce, ponovno Louisovom rukom.

Draga Camille,

Mislio sam da znam sve o toj priči, a trebale su mi godine da shvatim što se uistinu dogodilo. Bez iščekivanja, jer uvijek sam mislio da znam istinu. Sve dok mi je nisu rekli.

Ne ljutim se na Annie što mi ju je skrivala, znala je kako se ljubomora može razuzdati. Već je platila zbog toga.

Odmah sam je prepoznao, ne po izgledu nego po prvim riječima. Djelovala mi je poput prikaze. Glas joj nije imao postojanost dijaloga, sve mi je ispričala u jednom jedinom dugačkom dahu. Sa svom besramnošću žene koja je kriva. Bez obzira prema mojim osjećajima. Čutio sam da je ne smijem prekinuti. Sve je bilo jasno, prljavo, ali jasno.

Draga Camille

Te dvije riječi probole su mi srce.

Čudno, ali toga trena znala sam da sam ja Louise.

Razmotala sam smeđi papir. Unutra je bila školska bilježnica.
Otvorila sam je.

Ponovno Louisov rukopis, zgusnutiji, nervozniji, ali ponad svega tuđe riječi.

Sve što sam učinila, učinila sam da ne izgubim muža. Ne tražim izgovore, nemam ih. Znajte samo da sam toga čovjeka voljela više od ičega na svijetu.

Ne znam zapravo odakle početi.

Prvo što mi pada na pamet naša je svađa u Escalieru.

U zoru me probudio zvuk pišaće mašine. Moj je muž bio novinar, mnogo je radio i putovanja između Escaliera i njegove redakcije u Parizu nisu mu baš skraćivala dane. Često sam spavala kad bi se vratio, ali svakoga bih mu jutra donosila kavu koju smo zajedno pili. Toga ju je jutro prevrnuo.

– Ne mogu doći k sebi, ima barem 100 mrtvih, više od 30 000 uhićenja, posvuda se o tome govori, a ti padaš s Marsa?

Da, padala sam s Marsa. U Njemačkoj je ministar Goebbels najavio početak strašnoga lova na Židove i nacističko je smeće razbilo toliko izloga i posuđa da su to nazvali “Kristalnom noći”... Što mi je muž više objašnjavao što se dogodilo, više sam osjećala kako se njegov bijes podiže protiv mene. Odjednom je provalio.

– To ne može više ovako! Pristao sam doći ovamo zato da ti bude bolje, a ne da se žališ zbog svoje sudbine! Više te ne prepoznajem. Više ne brineš ni za što, osim jesam li ti kupio platno, ugljen za crtanje, akrilne boje... Ne ćeš riješiti svoj problem tako da se povučeš od ostatka svijeta. Evo, sad još i kasnim...

– Tako je! Odlazi! Vrati se u svoj predivni svijet u kojem svi sve znaju... Idi objasniti svojim dragim čitateljima kamo ide svijet, a posebno se nemoj truditi meni objasniti kamo će otići naš sa svime što nam se događa.

To je bila naša prva svađa u životu, i nešto je najavljivala, znala sam. Bio je 11. studenoga 1938.

Moj muž bio je u pravu, već tjednima nisam više čitala novine. Nisam mogla podnijeti pronatalitetnu kampanju koja je ondje harala, posvuda ista zaklinjanja.

**“Rađajte djecu! Rađajte djecu,
treba nadoknaditi gubitke iz 1914.”**

**“Sa 60 milijuna Francuza
imali bismo osiguran mir!”**

**“647.498 smrti na 612.248 rođenja,
to nije domoljubno...”**

I onda? 4 smrti na 0 rođenja, ništa ja tu nisam mogla ako se ne srede stvari u obitelji.

Već gotovo šest godina Paul i ja nastojali smo dobiti dijete.

Vjenčali smo se 16. ožujka 1932. Imala sam devetnaest godina, Paul dvadeset. Zapečativši našu vezu crkvena su zvona počela odbrojavanje za oplodnju. Brak, dijete, u našem krugu jedno nije išlo bez drugoga.

U prvo vrijeme sve “majke” iz okruženja prenosile su mi svoja iskustva, “trudnice” su bile najnepodnošljivije, vjerovale su da su obdarene svetom riječju. Čini se da je ta ženska solidarnost oko trudnoće u prirodi stvari, poput jednodušnosti muškoga smijeha oko pikantne šale.

U početku sve su htjele djelovati umirujuće. Trebala sam čekati da priroda bude spremna. To je bilo samo pitanje mjeseca, bile su sigurne. A onda, tu je bila i nagla smrt naših roditelja, ne smije se podcijeniti šok...

Istina, ne smije se podcijeniti šok.

Telefon je zazvonio u našoj prvoj bračnoj noći. Auto kojim su se roditelji vraćali sletio je s ceste. Zavoj nije bio opasan. Vozač je bio pijan. Poginuli su svi četvero.

Ni Paul ni ja nikad nismo htjeli doznati koji je od naših očeva bio za volanom. Previše smo se bojali da jedno drugome ne predbacimo, prije ili poslije, u jeku neke svađe ili trenutku osvetljivosti. Već smo toliko sebi predbacivali što te večeri nismo našli vremena pozdraviti ih, previše smo se žurili da napokon budemo sami.

Glede toga da budemo sami, poslije smo doista i bili. To je bilo čudovišno i okrutno. Ne računam prve večeri našega braka isprekidane jecajima. Nakon što smo plakali zajedno, pokušavali smo sakriti svoju bol kako je ne bismo pobuđivali kod drugoga. Tjednima smo tako živjeli, dva bića crvenih očiju koja naglo odlaze da bi plakala potajice, u drugoj sobi.

Prihvatili smo kako smo mogli našu čudnu i tužnu obiteljsku situaciju. Bila je poput praznine i istodobno poput tereta, poput dugoga pada koji će se zaustaviti samo trudnoćom, barem sam se tome nadala. Molila sam se da dječji plač ušutka tu mrtvačku tišinu. I

da ih onda negdje pronađem. U nekoj crti nosa, usta, u obliku lica. Naše drage roditelje.

Kao i svi koji se istinski vole, voljeli smo biti sami. No naša je drama bila u tome da više nismo imali drugi mogući raspored za stolom. A obiteljska su okupljanja kod nas bila tako vesela. Naši su se roditelji prekrasno slagali i koristili smo i najmanju prigodu da večeramo zajedno. Gak im se događalo da se vide bez nas. Svojim uobičajenim humorom moj se otac nije propustio tome radovati pred svadbenom tortom. "Večeras ne slavimo samo sklopljeni brak nego i sklopljeno prijateljstvo!" Podigao je čašu prema Paulovim roditeljima. "Šampanjac!" Često sam se pitala je li taj gutljaj bio dio onih koji su ih ubili.

Bilo je to poput kazne u grčkoj tragediji. Poput smrti koje se povezuju s prokletstvom. I dok nismo uspijevali dobiti dijete imala sam osjećaj da se sudbina svojski trudi. Jesu li naša dva roda trebala potpuno nestati s lica zemlje? Je li to Božja volja?

Tri su godine prošle a da se ništa nije dogodilo. Sve su moje prijateljice imale dijete. Neke su već nosile drugo dok sam ja i dalje pokazivala svoju "vitku figuru". Ispitivački pogledi postali su sažaljni. Više se nije radilo o mjesecima nego o meni, bile su sigurne i uvjerene u to. Tihe mise zamijenile su savjete, od stvari o kojima se govori prešle su, ne davši mi riječ, na stvari o kojima se ne govori.

Osjećala sam se jadnom i tako samom. Ni Paul ni ja nikada nismo doticali tu temu. Nisam imala nikoga kome bih se povjerila.

Pasquin, naš obiteljski liječnik, bio je drag čovjek, ali nije mogao spriječiti da problemi sa stola za pregled kliznu na stol za kojim je večerao, bilo je to jače od njega.

– List je izvrstan! To je odlično za zdravlje, jeste li znale, gospođe? Žena koja jede ribu udeseterostručuje svoje šanse za oplodnju. Evo, baš mislim, morat ću to reći jednoj gospođi Werner, možda joj pomogne...

Eto kako su dva zalogaja lista i vino iz rinfuze sajmišnoga trgovca dostajali da se utvrdi kako sam jalova.

Ostajale su mi još samo knjige. Pa trebala sam negdje naći pomoć. Toliko sam se stidjela da sam otišla u jednu knjižaru na lijevoj obali, daleko od kuće, čak sam se pravila da su knjige za prijateljicu.

Referenca u tom području bila je knjiga Augustea Debaya.

Higijena i fiziologija braka. Prirodoslovna i medicinska povijest muškarca i žene u braku. Posebna higijena trudnice i novorođenčeta.

Da bih se tako detaljno sjetila tako složena naslova stala sam zamišljati kako je ta knjiga riješila jalovost knjižareve žene. Hvatala sam se za sve za što sam mogla. Dakako, Debayeva je knjiga objavljena 1885. godine, ali i dalje je bila referentno djelo. Nije bilo ni jednoga jedinog suvremenog djela o toj temi.

**Rađajte djecu! Rađajte djecu,
treba nadoknaditi gubitke iz 1914...”**

Kako bi potaknula natalitet, vlada je postupila snažno i odlučno: zabrana pobačaja, zabrana kontracepcije i, usput, zabrana svakoga oblika informiranja o seksualnosti. A kad se o tome ne govori, ne može se dogoditi da se stvari srede! Strategija je bila jednostavna, što manje ljudi bude nešto znalo, priroda će slobodnije raditi svoje. Mogli su se pokušati boriti protiv jalovosti, to bi im barem donijelo nekoliko poroda više, ali vlast zna zabraniti, ne i liječiti. A u to su vrijeme jalove žene bile tek šačica pod-žena koje je bilo bolje zaboraviti. Izračun je bio precizan, gubitak trideset grama sperme bio je ravan gubitku tisuću dvjesto grama krvi. Trebalo je izbjeći rasipanje pa su sva medicinska djela bacala anatemu na općenje s jalovom ženom, “uništavačicom u beskorisnoj ljubavi”.

Knjižar je očito bio jako upućen u to pitanje. Dok sam ga slijedila kroz redove polica, uhvatila me luda nada. Za nekoliko sekundi držat ću u rukama “referentno djelo”, dakako, starije, ali ipak “referentno djelo”. Naposljetku, ako su lijekovi naših baka bili uspješni, mogla sam potražiti savjet kod liječnika koji su ih liječili.

Knjižar mi je pružio knjigu tiho mi poželjevši sreću. Mora da je navikao posluživati žene poput mene, u potrazi za knjigama koje nisu bile za njih. Mora da ih je prepoznavao po načinu na koji bi ih dohvatile i stisnule uza se, kao što se radi s lijekom, a ne s literaturom.

Dirnuta uvidavnošću toga čovjeka, iskreno sam mu zahvalila. Imala sam potrebu ne lagati jedinog osobi koja mi je tih posljednjih mjeseci pružila ruku. To je grozno, ali sad shvaćam da je knjižar bio posljednja osoba u mojem životu kojoj nisam lagala.

Higijena i fiziologija braka. Prirodoslovna i medicinska povijest muškarca i žene u braku. Posebna higijena trudnice i novorođenčeta.

Bacila sam se na knjigu kao grlom u jagode i, vjerujte, to nije samo izraz.

Ako joj je vjerovati, nije bilo teško praviti djecu, sve je samo pitanje higijene. Zatvorena u zaglupljujuću spiralu očajničke nade, poslušala sam sve njezine savjete.

Za borbu protiv "lijenosti genitalnih organa" trebalo je usvojiti "poticajnu prehranu". Sophie mi je posluživala samo "preporučenu" hranu: oranj, celer, artičoke, šparoge, tartufe... Gutala sam ih poskrivečki od muža i silila sam se jesti s njim iako više nisam bila gladna. Sama pomisao da sjednem za stol postala je prava kalvarija. No tješila sam se misleći na sve te jalove žene koje su postale plodne.

1 litra vina iz Malage
30 grama mahune vanilije
30 grama cimeta 30 grama ginsenga
30 grama rabarbare
Sve natapati petnaest dana.

Pila sam to navodno "afrodizijačko" vino, miješala afrodizijak u sve sosove, džemove, sirupe, bilo je patetično. Gak sam pripremala i afrodizijačke kupke. Ružmarin, kadulja, mažuran, cvjetovi kamilice, 500 grama od svakoga natapala sam dvanaest sati i potom lijevala u svoju kupku. Nakon nekoga vremena koža mi je poprimila miris začina koji mi je bio odbojan.

Usto sam počela uzimati lijekove koje sam sama spravljala, uvijek slijedeći sastav koji je navodio Debay. Pilule. Melemi. Oblozi. Moja je kupaonica postala prava ljekarnička radionica. I najmanji moj čin i kretnja bili su podešeni kako bih rodila, ali vrijeme je prolazilo i ništa nije uspijevalo.

Zbog svoje grozničavosti izgubila sam tada svaki osjećaj za mjeru i pojačavanje tretmana uzelo je strašnoga maha. Ana Austrijska ipak je rodila Luja XIV. nakon dvadeset tri godine jalovosti. Bičevanje po slabinama, bedrima i stražnjici metlom od breze. A najnepodnošljivije bilo je žarenje. Trebala sam trljati vaginu plodom divljega šipka, što je izazivalo strašan svrbež.

Nije ukusno, ali to je istina. Postala sam vlastiti zamorac i jedino me trudnoća mogla zaustaviti. U ono vrijeme ti su se savjeti činili kao jedini lijek za onoga tko je želio dijete, kad se tijelo samo od sebe ne bi pokorilo željama svoje duše. Teorije zastarijevaju kad ih zamijene nove, a već gotovo šezdeset godina ništa nije napisano o jalovim ženama.

A onda je bio rođendan bake mojega muža.

Na kraju ručka baka je nekoliko puta udarila žličicom po tanjuriću kako bi zatražila pozornost, htjela nam je zahvaliti što smo došli, svi šesnaestero. Svi su pljeskali. Kad je odjednom jedan glas prosvjedovao:

– Ali nema nas šesnaest, bako, nego petnaest!

Stara žena nasmiješenih očiju pravila se da ponovno broji prije no što je odmahнула glavom.

– Još nisam senilna, kad kažem “šesnaest”, znam koliko je to!

U tome je trenutku netko shvatio. Oduševljenje se proširilo te su s jedne i druge strane dobacivana imena svih žena koje su sjedile za stolom. “Marine!” “Catherine!” “Mathilde!” “Bérenghère?” “Emma!” “Virginie?”

Sva imena, osim bakinoga i mojega. Jer njoj to više nije bilo moguće, a meni nikad nije ni bilo. Paul mi je ispod stola čvrsto stisnuo ruku. Spontanost igre i “zagonetka” kod uzvanika nadvladale su osjećaj za promatranje i njihovu tankoćutnost. Naposljetku su se polako, poput glazbala koje se ugodilo, imena prorijedila dok nije ostalo samo jedno: “Mathilde!”, “Mathilde!” I doista, na licu junakinje dana zanesenost prikladna za takvu prigodu. Svi su zapljeskali. A usred graje izdigao se njezin glas, težak od djeteta koje nosi i ne baš nadahnut, sigurno zato što je bio ispunjen.

No odjednom je njezin pogled poniknuo pred mojim, njezin se širok blistavi osmijeh zgrčio i nelagoda je zavládala oko stola. Tišina. Igra je ustuknula pod teretom zbilje, moje zbilje. U tome sam trenutku shvatila da sam postala “obiteljska jalovica”, ona pred kojom se nipošto ne smije prepustiti naletu radosti, toliko i tako nesretna jadnica kojoj bi tuđa sreća mogla biti kobna. Moja je sramota bila zapečaćena.

Nisam više imala drugoga života doli jalovosti. Nisam više mogla voditi razgovor. Moja ljutnja ni moja tuga zbog bilo čega nikad nisu

prihvaćene kao takve. Jasno sam razabirala, potihom su mislile: ljuta je jer ne može imati djece, tužna je jer ne može imati djece. Moje mišljenje kao takvo više nije vrijedilo.

Jamačno sve drže da me sram naveo na preuranjeni odlazak i u pravu su. No nikad ne će priznati da su me one dovele do srama.

Priznajem, Paul je učinio sve kako bi preseljenje prošlo što bolje. Nikad se nije žalio na brojna putovanja između Nuisementa i Pariza, bilo zbog posla ili odlaska na večere. Jer on je u njima nastavio sudjelovati, muškarci nemaju iste brige među sobom.

U Escalieru nisam više željela podnositi ni najmanju aluziju na moju jalovost i činilo se da su se svi uskladili kako bi mi olakšali posao. Nitko mi nije dolazio u posjet, nije bilo teško povući se od ljudi, dovoljno je bilo više ne stanovati u Parizu. Kad je riječ o drugima, Paul se trudio izbjegavati tu temu, Sophie je jako dobro obavljala svoj posao glumeći da ne zna, premda je znala, a Jacques se za te stvari zanimao samo kod životinja. Sophie je bila naša služavka, a Jacques čovjek za sve mojega muža.

Čak sam i s Albertom imala sreće... Bio je od onih suzdržljivih ljudi koji ne govore o problemima ako nemaju rješenje koje bi ponudili. Alberto Giacometti bio je jedan od mojih prijatelja, pristao je davati Annie satove slikanja.

Annie je bila Annie, ovdašnja djevojka. I, nadasve, jedina osoba koja će ugroziti moju krhku ravnotežu.

Često je slikala u okolini Escaliera i viđala sam je izdaleka. Jednoga dana zatražila sam od Jacquesa da je pozove na čaj, zaželjela sam se malo društva. Navikla se dolaziti raditi u kuću, dakako, ja sam se slagala. Protivno svim očekivanjima, cijnila sam tu djevojku, njezina mi je nazočnost koristila i nije mi bila teška. Bila je to prva osoba u dugo vremena koja me nije držala promašenom majkom. Radovalo me da joj mogu nabaviti sve što joj treba za slikanje. Kao da je moj frustrirani materinski instinkt napokon pronašao na kome će se smiriti. Ne bih rekla da je zamijenila dijete koje nisam uspijevala dobiti, to bi bilo previše groteskno, ali bilo je nečega takvog u mojem odnosu s njom, groteska je ponekad dio života.

Nikad mi nije postavila ni najmanje pitanje. Nije se čak ni čudila zbog toga što u našem paru nema djeteta i znala sam da nije posrijedi ni poza ni sustezanje. To joj naprosto nije padalo na pamet.

Kako nije bila zatočenica normalnosti, nije me smatrala nenormalnom. Bio je studeni 1938.

Bila sam uvjerenjena da svoju nesreću, želim li je sputati, moram zadržati za sebe. Suzdržavala sam se da joj o njoj ne govorim. Bilo mi je drago što ništa ne zna i nadasve mi je bilo drago kad bih se zatekla kako sam je u njezinu društvu zaboravila.

Na žalost, takva se tema ne izbjegava cijeli život. Kao što se ne izbjegava između muškarca i žene koji se vole, tako ni između dviju žena koje dijele iskreno prijateljstvo.

Jednoga dana sve sam joj ispričala. Do u najmanje potankosti. Nisam mogla prestati govoriti. Poput alkoholičara koji mora izbacivati riječi, nije važno koje i nije važno pred kim. Ona je bila prva osoba kojoj sam se povjerila i uznemirilo me čuti kako svoje osjećaje oblikujem u riječi, pa i prosvijetlilo, ali odmah sam požalila. Znala sam da sam sve pokvarila.

Stajala je naspram meni, shrvana mojom nesrećom, ne znajući kako reagirati. A ja sam odmah prepoznala tu sramotu koje sam se htjela riješiti napustivši Pariz. Istu ljepljivu sramotu zbog koje sam odjednom pognula glavu i stavila obje ruke pod bradu. U položaj krajnjeg umora koji nisam više zauzela otkad sam se družila s Annie. Sve sam pokvarila. Plakala sam nad svojim kukavičlukom.

Povjeravanje je znak ljubavi ili prijateljstva kojim valja vješto baratati. Nije ga svatko spreman prihvatiti, dijete još manje od ikoga. Valja pustiti da se karakter ocrta prije nego što mu se nametnu stvari koje mu ne pripadaju. Gade mi se svi odrasli koji povjeravaju svoje nedaće djeci. Gadim se samoj sebi. No toga dana ni sama nisam bila dovoljno odrasla da shvatim koliko je Annie bila mlada. Premlada da prihvati moje povjeravanje, premlada da odgovori savjetima. Budući da nije našla svoje mjesto u tradicionalnoj shemi povjeravanja, nije imala drugog izbora doli dopustiti da je moj očaj duboko dirne. No, kako to često biva s povjeravanjima, moje je za sobom povuklo njezino.

Annie nije željela djecu. Bila je kategorična, začudno odlučna za svoju dob i za temu. Gledala sam kako joj oči jarko sjaje, a ruke pažljivo slažu salvetu. U tom je trenutku bila baš prava ona: vrlo čvrsta i krajnje nježna. Mislim da dio njezina šarma potječe od te čudne sprege. Zanesena i smirena. Zamišljala je drugačiji život, a ne

pun djece. Bilo mi je jasnije zašto mi se moja jalovost uz nju činila tako laganom.

“To se ne može pomiriti”, dodala je i nabrajala dug popis žena koje su morale napustiti slikarstvo kad su postale majke. To joj je rekao neki njezin prijatelj, mladić kojega je jako voljela. Neki Louis.

Govorila mi je i o svojim roditeljima koji su je čekali do krajnje granice kad se više ne čeka. No strah da je ne izgube uslijedio je odmah nakon radosti zbog rođenja. Majka ju je okruživala beskrajnim predostrožnostima, brinula je zbog svega. Otac ju je nastojao urazumiti i naposljetku bi se uvijek posvađali. Uvečer bi se majka često uvlačila u njezin krevet. Annie ju je sumnjičila da izaziva te svađe kako bi mogla spavati uz nju, čuti po njezinu disanju da je sve dobro, da je njezina djevojčica doista živa. I ne htijući predočila joj je dijete poput teške odgovornosti, poput predstojeće drame.

Nije slučajno da bajke uvijek završavaju s “vjenčali su se i imali mnogo djece”, zaključila je. Jezgrovita i osjetljiva, eto, zato sam voljela Annie, razmišljanja joj nisu bila kao u drugih njezine dobi ni njezine sredine.

Pa ipak je imala te godine, one u kojima se još ne zna da neki problemi nemaju rješenja. Željela je naći neko rješenje, bilo kakvo, ali nešto naći. Uopće nije smjela nastaviti s time.

Predložila mi je da napravi dijete umjesto mene.

Odnosno, loše sam se izrazila. Da napravi dijete za mene.

Bio je 7. veljače 1939. Još mi je glava bila spuštena na ruke pod bradom, pogled uprt na novine pokraj tanjura, zurila sam u nadnevak poput tijela koje se hvata bilo čega da ne padne.

Kunem se, u tom mi se času njezin prijedlog učinio posve neumjesnim, lakoumnim, djetinjastim... No očaj je podmuklo zlo koje jača noću i već sam te večeri stala o tome ponovno razmišljati. A što ako je to bio pravi razlog našega susreta? Božja volja?

U to sam se vrijeme stalno utjecala Bogu, iz navike stvorene u očaju. Nisam bila ni gorljiva ni praktična vjernica, tek glupo praznovjerna, i to je bilo sve za što sam bila sposobna. Za razliku od vjere, praznovjerje je za one koji imaju potrebu vjerovati, ali ne mogu davati, kao ja u to vrijeme, zatočena u egoizmu nesreće.

Onoga dana kad sam odlučila napustiti Pariz bila sam toliko jadna da nisam bila u stanju donositi više od jedne odluke istodobno.

Otvorivši ladicu radnoga stola mojega muža, onu u kojoj je držao složene ključeve naših imanja, divljački sam ih pomiješala i ne gledajući uzela jedan. Bio je to ključ Escaliera. Nisam razmatrala taj izbor, pripisavši ga Bogu.

Je li time htio udesiti moj susret s onom koja će mi omogućiti da se vratim u Pariz s djetetom u naručju? U ovoj priči Bog će mi naposljetku poslužiti da počinim najgore.

Jednoga dana zatekla sam se kako gledam Anniein trbuh i zamišljam kako je okrugao od mojega djeteta.

Nazirući početak nade, shvatila sam svoju najveću moru koju se nikad nisam usudila izreći od straha da se ne ostvari: da će me Paul ostaviti.

Naša se sredina nije mogla lišiti djeteta, no je li se on mogao? Kako je gledao žene s kojima se susretao? Jesu li ga ponekad privlačile, ne samo zato što su bile lijepe, nego i zato što bi mu one možda mogle roditi dijete.

Paule, mužu moj, ljubavi moja, ova će nas nesreća nadvladati. A ipak, kako smo se voljeli. Prije.

Znala sam napamet idealne uvjete za oplodnju. I ja sam tako počela, prije no što ću doći do drugih metoda, i čvrsto sam odlučila primijeniti ih na Annie i svojega muža.

Sam čin nije trebao trajati duže od tri minute, svi su se liječnici slagali da naslada kvari izgled za oplodnju. Tri minute u zamjenu za dijete, što je to? Uvjerila sam sebe da će jednom biti dovoljno kako bi mi Bog podario oslobođenje, samo jednom. Znam, bila sam glupa, ali "pogrješke se često rađaju iz sigurnosti", Paul je dosta ponavljao.

– Lijepo sam ti rekao da je Münchenski sporazum bezvrijedan, kako su mogli misliti da će se Hitler zaustaviti na tome? Pogriješke se prečesto rađaju iz sigurnosti. Najprije Rajnska oblast, *Anschluss* i sada Sudeti! Novi ugovor ne će dostajati da stavi točku na zahtjeve toga luđaka! Sljedećega puta bit će rata, kažem ti.

Bio je 16. ožujka 1939. Paul i ja šetali smo perivojem Escaliera. Hitler je ušao u Prag i bilo je gotovo s Čehoslovačkom. Paul je bio uvjeren da ne ćemo izbjeći rat, ja nisam htjela vjerovati i blago sam se rugala njegovu katastrofičarstvu. Anniein me prijedlog toliko opsjedao da više nisam bila sposobna misliti ni na što drugo. Vrijeme

je bilo ugodno, bila nam je godišnjica braka, pomislila sam da je to najbolji trenutak da mu kažem.

– Ali kako možeš tako nešto tražiti od mene?... Jesi li sišla s uma? Ta je djevojka još balavica, ne zna o čemu govori. To ti je lakoumno predložila! Što ti zamišljaš? Najprije se hoćeš preseliti, a što će to škoditi mojoj karijeri potpuno ti je svejedno. A sad ja moram spavati s prvom koja naiđe? A onda? Morat ću ukrasti dijete pošto mu ubijem roditelje. Poludjela si. Molim te. Priberi se. Dođi da te zagrlim, draga, jednom si ostala trudna, zatrudnjet ćeš opet, obećavam ti.

Nisam mu došla u zagrljaj, uostalom, nakon toga dana nikad se zapravo nisam tamo vratila. Hodala sam do sjenice od vučjih stopa⁵ i sjela sam. Paul je stajao preda mnom. Nervozno je nastojao bolje omotati peteljku oko željeznoga svoda. Nastojala sam govoriti tako da me se može čuti.

– Nikad nisam bila trudna. Pasquin ti je lagao.

Bilo je to prije dvije godine. Jednoga dana nisam dobila mjesečnicu, a ni sljedećih dana. Tijekom beskrajnih mjeseci iščekivanja zamišljala sam tisuću načina da Paulu objavim kako sam trudna, nisam se poslužila nijednim. Stisnuo me u zagrljaj s toliko ljubavi, tako se bojao da nikad ne ćemo moći imati djece, bio je tako ponosan, obećavao mi je da će biti najbolji otac o kakvu mogu sanjati. Noć smo proveli u stvaranju tisuću planova, mi koji više nismo planirali. Sutradan poslije podne otišla sam do Pasquina da me pregleda, prošla sam preko tržnice. Navečer smo pozvali vrlo bliske prijatelje na večeru, nestrpiljivi da s njima podijelimo svoju sreću.

Nikad nisam saznala kako je večera protekla ni kako im je Paul najavio “sretni događaj”. Vrativši se s pregleda ispričala sam se i popela u sobu da legnem, nisam se dobro osjećala. Pustila sam ga da s našim prijateljima slavi događaj koji se nikad ne će odigrati. Nisam imala hrabrosti reći mu istinu.

Nisam bila trudna, Pasquinu je bilo jako žao, naprosto sam patila od amenoreje, poremećaja mjesečnoga ciklusa koji nije ništa ozbiljno. Ništa ozbiljno? Kako je to mogao reći?

Nisam izišla iz kreveta cijeli tjedan. Paul je mislio da me trudnoća umara, više nije znao kakve usluznosti izmisliti. Svakoga jutra čitao

bi mi pisma s čestitkama koja su nam ljudi slali. Nisam se više hranila. Zabrinut, zamolio je Pasquina da me posjeti.

Kad su se vrata za njima zatvorila, osjetila sam silno olakšanje, Pasquin će mu sve ispričati, amenoreja, ništa ozbiljno, i sve što uz to ide. No, kad su se vrata ponovno otvorila, Paul mi se ljubazno nasmiješio i, navlačeći pokrivač na mene, tiho mi je rekao da to nije strašno, ako sam ostala trudna jednom, ostat ću opet, ne smijem se brinuti, uspjeh ćemo, on me voli.

Uzalud sam plakala, govorila Paulu da nikad nisam bila trudna, da sam jalova. Gladeći me rukom po čelu govorio mi je da se smirim, da je normalno što buncam nakon toga što mi se dogodilo, liječnik ga je upozorio. Prestala sam vikati, Paul mi ne će povjerovati, nije mi htio vjerovati. Pasquin mu je rekao da patim od depresije, mnoge žene su joj podložne nakon pobačaja. Jednom kad je trebao reći istinu, Pasquin je pokrio moju tajnu.

“Nekoliko dana prije termina u mjesecu kad mjesečnica obično poteče, stavite šest malih pijavica na vulvu, odnosno tri na unutarnji dio svake male usne. Čim pijavice otpadnu, začepite ujede kuglicom bijeloga agarikona kako bi prepriječili otjecanje krvi i posve ga zaustavili. Usto, primjenjujte dvaput dnevno, tijekom tri dana, nadražujuće injekcije u vaginu, i to:

Tekući amonijak..... 4 g

Ohlađeni ječmeni uvarak..... 250 g

Rijetko se događa da se pod utjecajem toga tretmana mjesečni izljev ponovno ne uspostavi.

Mnoge žene, a pogotovo mlade djevojke, opiru se uporabi pijavica; one mogu, prije toga krajnjeg sredstva, pokušati sjedeće kupke na 30 stupnjeva, trljanje otvora vulve, kupke stopala s gorušicom, suhe sisaljke s unutarnje strane bedara, poneko sredstvo za čišćenje i stimulativni klistir; naposljetku primiti u vaginu paru vode koja ključa i ostaviti taj dio otvoren pokraj dobre vatre kako bi ga stimulirala. Ta različita sredstva mogu ponovno uspostaviti prekinute mjesečnice; u protivnom trebat će pribjeći prethodnom načinu.”

Paul je kidao peteljke vučje stope među prstima. Bio je blijed. Unatoč spuštenu licu, vidjela sam kako brzo trepće, što je kod njega znak velike uznemirenosti. Netom sam uništila zbilju kakvu nikad ne

bi bio sposoban zamisliti, naprosto zato što nije naslućivao ni četvrtinu elemenata od kojih je bila sačinjena.

Napokon je kimnuo glavom, oči su mu se usmjerile na neku točku pred sobom, znala sam da će nešto reći.

– Kad bih tražio od tebe da vodiš ljubav s drugim muškarcem, ne bi li dobila dijete, ti bi prihvatila, to je ono što si mi upravo rekla? Misliš da meni nije dovoljno stalo? Neka bude... Ako misliš da trebam spavati s tom djevojkom kako bih bio muž dostojan toga imena, učinit ću to. Jer te volim, razumiješ? Samo zato što te volim. Ali jednom, samo jednom, a nakon toga moraš izbiti tu ludost iz glave i više nikad ne ćemo o tome govoriti.

Čudno je kako smo sazdana. Čim je Paul prihvatio, moja se energija želje da ga uvjerim prometnula u očaj jer je prihvatio. Tri minute u zamjenu za dijete, odjednom mi se ta jednadžba više nije činila tako jednostavnom.

Nisam bila ljubomorne naravi i nitko ne bi mogao predvidjeti da će taj slabašni temperament planuti u ljubavi, ni moj muž, ni Annie. Uostalom, ni ja, nisam još bila dostigla dob kad nas vlastita narav više ne može prevariti.

Još danas se pitam nisam li mu to predložila zato da odbije. Naprosto da započnem razgovor među nama. Da me umiri i da mi kaže kako me ne će ostaviti, kako me ne će otjerati kao druge. Katarina Aragonska, Joséphine de Beauharnais, princeza Soraya...⁶ Ne bih bila prva žena napuštena zbog jalovosti. Ne računajući sve one koje ne poznajemo.

Ali, da je odbio, možda bih se također ljutila na njega. Zapravo sam mu postavila pitanje čiji je odgovor nužno bio neprihvatljiv.

Da mi je rekao “ne”, mislila bih kako me ne voli.

Rekao mi je “da” i pomislila sam kako me ne voli.

Odjednom mi je sva neprikladnost situacije upala u oči. Stoga sam mu napisala pismo u kojem sam mu rekla sve što mora napraviti. Još se vidim kako slažem imperative da bih sve učinila što je moguće neosobnijim. Misionarski položaj bio je za sve liječnike jedini razuman način općenja, a sjedinjenje se nije moglo odvijati drugdje doli u krevetu, “jedinom oltaru gdje se dostojno može izvršiti djelo puti”, još se sjećam te rečenice, “u posvemašnjem mraku i tišini”. Liječnici su također strogo branili bilo kakvo zrcalo u bračnoj sobi,

“gnusni predmet rasapa pažnje”. Osjećala sam vlažnost svojih prstiju na nalivperu, ljubomoru. Te tri minute činile su mi se poput mučenja, vječnosti.

Tijekom noći, uz Jacquesovu pomoć, preobrazila sam sobu bez zidova u prikladnu sobu, a sutradan je Annie imala pravo na isti učeni tečaj kao i moj muž. No ovaj put živim riječima. Sa zlovoljom koja me nije napuštala pomislila sam kako bih i ja voljela da su mi do u najmanje pojedinosti objasnili kako će se odvijati moj prvi seksualni odnos.

Zapravo moja objašnjenja nisu imala za cilj da je umire, naprotiv, željela sam je uplašiti, natjerati je da odbije, da za mene zaustavi tu paklenu mašinu. Bila sam sigurna da će je pogoditi kad vidi svoj atelje pretvoren u bordel, kanila sam dotaknuti njezinu nutrinu mjestom, ako nisam mogla riječima. “Moj muž vratit će se za jedan sat...” Nadala sam se da će se pod pritiskom povući.

– Pričekajmo do sutra...

Eto, rekla je. Bila sam sigurna da sam pobijedila, da se Annie predomislila. Da je odustala. Bila sam joj duboko zahvalna što je jedina od nas troje imala ponosa i hrabrosti zaustaviti taj ludi plan.

Kad je sutradan ujutro stigla, nisam je očekivala. Sljedeće sam sate provela nadajući se da se Paul ne će vratiti ranije. Vratio se ranije. I taj se nevjerojatni prizor odigrao pred mojim očima.

Došao je u salon. Pogledala sam ga. On mene nije. Annie je držala glavu pognutom. On joj je rekao: “Idemo.” Ona je ustala. Slijedila ga je. A ja nisam učinila ništa da ih zaustavim. Čula sam kako se vrata sobe bez zidova zatvaraju za njima.

Ostala sam tu gdje su me ostavili. U ritmu otkucaja srca neprimjetno sam se naginjala naprijed i natrag, imala sam poteškoća s disanjem. Paul će se vratiti, očajan, reći će mi da nije mogao voditi ljubav s drugom. Mogli su me udariti dok sam čekala, ne bih ništa osjetila, nisam više bila tu. Bila sam u onom dijelu duše koji ne zna za tijelo, možda u onom koji preživi kad umremo.

Paul se prvi vratio u salon, stao je pokraj kamina kao da pucketa vatra. To je bilo njegovo mjesto, ljeti i zimi. Spavanje s drugom ženom nije ga spriječilo da zadrži svoje navike, pomislila sam. Mislim da sam se upravo u tom trenutku osjetila doista izdanom, kad je stajao pokraj kamina. Gledala sam ga. On mene nije.

Mrzila sam ga što stoji tamo, no istodobno sam bila jača jer mi je ponovno bio pred očima. Odjednom me obuzeo ponos. Trebala sam se ponašati kao da sve što se netom dogodilo samo provodi moju volju. Kao da nemam nikakva problema potpisati ugovor koji sam sama sastavila. Poput mrtvacu koji dodiruje svoju oporuku, spustila sam se u svoju najdublju nutrinu potražiti glas kojim ću dobaciti "doviđenja, do sutra" Annie na odlasku.

Odgovorila mi je dalekim "do sutra".

Samo Paul nije ništa rekao. Pogleda spuštenu na kamin pružao je ruke kao da se želi ogrijati na vatri koja je gorjela. Bio je 9. travnja. Prijeklati su bili prazni. Vani je sunce grijalo. Trebala sam posumnjati u nešto.

U mjesecu koji je uslijedio vratile su se stare navike. Annie je i dalje dolazila u kuću, moj muž je odlazio prije podne i vraćao se na večeru, katkad poslije, ali rijetko.

Samo sam se ja promijenila. Više se nisam nadala djetetu kao svih tih proteklih godina, čekala sam ga. Smireno. Mislila sam što ćemo sve raditi s njim. Vratiti se u Pariz, nastaviti svoj prijašnji život. Napustit ću položaj parijske u kojoj su me otjerali, više me ništa ne će odvajati od Paula, vratit ćemo se u svoj krevet a da nam tijela više ne pritišće ta teška odgovornost. Imat ćemo dijete i ne ćemo očekivati drugu djecu, nastavit ćemo svoje igrarije ondje gdje smo ih ostavili prije nekoliko godina, u lakoći življenja. Osnažena svim tim izvjesnostima, čak se više nisam ljutila na Paula što je popustio pred mojim uvjerenjem. Moja se ljubomora uspavala pod dobrim znamenjem, bila sam u stanju vjerovanja na rubu razuma.

No 9. svibnja Paul mi je bez uvoda objavio da Annie nije trudna. Novost je bila tim strašnja što nisam očekivala da mi je on priopći. To nije moguće. Sigurno se vara. I, uostalom, kako on to zna?

– Annie mi je rekla.

Kada? Nisu se vidjeli odonda.

– Zapravo ne, nije mi rekla. Ne baš... Dogovorili smo se da će, ako ne bude trudna, zapeti zavjesu u sobi za prozor i tako ću navečer, kad dođem u aleju, vidjeti zastor kako viri i znat ću i moći ću ti reći. To smo odlučili zajedno, poslije... No, razumiješ, kad smo završili...

Sve mi se činilo užasnim. Što su moj muž i Annie mogli dijeliti to sudioništvo. Što njihova ševa nije poslužila ničemu. Bila sam luda od

očaja. Nikad nisam bila u takvu stanju, čak ni zbog sebe. Ta je trudnoća bila naša posljednja prilika za spas. Pomirila sam se s time da se njihova tijela jednom spoje, to je bilo jednom i nikad više. Morali su još pokušati. Nisu smjeli prestati, ne sada, morali su nastaviti, sve dok ne uspije.

Paul je ustao i žestoko odbio, dogovorili smo se, ja sam odredila pravila – “samo jednom” – oni su ih poštovali, sad moram i ja. Proveli smo večer i noć u svađi. Optuživao me da nas želim uništiti. Odgovarala sam mu da će nas to što nemamo djece uništiti puno sigurnije.

Sutradan je ustrajao da ostane dok Annie ne dođe.

– Ne znam što bi sad bila u stanju staviti u glavu toj djevojci.

Vrebao ju je s prozora u salonu. Još nismo čuli kako se vrata otvaraju, a već je bio u predsoblju. Pojurio joj je ususret i čula sam ga iz svojega naslonjača.

– Rekao sam joj da nisi trudna, rekao sam joj za zavjesu, da si je zapela za prozor da me obavijestiš.

Ušli su u salon. Bio je blijed, uporan. Mahao je rukama prema meni.

– Ne želi ništa čuti. Želi da nastavimo. Ne uspijevam je dovesti pameti, ti joj reci, reci joj da je to nemoguće!

Annie ga je čudno gledala.

– Ja se slažem.

Ni Paul ni ja nismo odmah shvatili što želi reći.

– Slažem se da nastavimo dok ne uspijemo.

Annie je govorila najozbiljnijim mogućim tonom. Moj se muž odmaknuo od nje, kao da ga je opekla. Djelovao je posve izgubljen. Pogledom je potražio svoju torbu na rubu kamina, sjetio se da ju je ostavio uza zid ispod prozora, krenuo je odlučnim korakom, uhvatio ju je u letu i otišao.

Bilo je kao da smo iz nekoga Feydeauova komada i, unatoč opipljivoj napetosti, Annie i ja nasmiješile smo se komičnosti toga izlaska. U pogledu ostaloga, situaciji nije trebalo komentara i Annie ju je smirila svojom uobičajenom prirodnošću, pruživši mi časopis i rekavši ljubazno: “Dođite čitati pokraj mene, voljela bih nastaviti rad na jednom platnu.” Mogle smo se vratiti našem skladnom suživotu.

Paul i ja, naprotiv, više nismo razgovarali. Jeli smo u tišini. Čak se ni Sophie više nije usudila progovoriti. Obično se upuštala u male

komentare o jelima koja nam je posluživala, dobroj zamisli na koju je došla, da ostavi kožu na patlidžanu jer mu je to dalo bolji okus, ili o sreći što jedemo to fino pile koje bi završilo u košari gospođe X da ona nije hodala brže kako bi prva stala u red... Sophie je bila vedra, ali loše raspoloženje u okruženju nadvladalo je njezinu brbljavost.

Doslovce sam bila opsjednuta svojom opsesijom i, kao i sve opsesije, i ova je pomela sve na svojem putu. Paul je morao napraviti to dijete, na bilo koji način, na kraju sam donijela najgoru odluku u svojem životu, odluku da mu uskratim svoj krevet. Htjela sam ga na svaki način navesti da spava s Annie, ondje gdje mu glava odbija, tijelo će popustiti. Natjerala sam ga u odricanje sadizmom neprijatelja, zaboravila sam da ga volim.

Mogli smo dugo ostati tako, ukotvljeni u svojim položajima, nepristupačni jedno drugome, no jedan je vanjski događaj, kao i često u nerazrješivim dvojabama, pokrenuo stvari.

Toga dana Paul se vratio krajem prijepodneva. Bila je subota, završavala sam s uređivanjem, činilo se da mu je laknulo što me vidi. Bio je vrlo uznemiren, nije mogao stajati na mjestu, dodirivao je sve moje bočice na toaletnom stoliću.

– Bio sam na Weidmanovu smaknuću jutros, dogodilo se nešto grozno. Najprije, smaknuće je održano s gotovo sat vremena zakašnjenja, još se ne zna zašto, već je uvelike bio dan kad su Weidmana vezali i oborili. Fotografiji su bili ljudi od uzbuđenja što će napokon dobiti klišeje usmrćivanja koji su dosad uvijek bili loši jer su snimani noću. Čuo sam klik-klak njihovih aparata. Gomila je bučila. Hladnokrvan kao i obično, Desfourneaux⁷ je pokrenuo sječivo. Kad odjednom, žene su se probile pokraj stražara i bacile se na tlo da namoče maramice u lokve krvi, čopor hijena. Weidmanova se glava sigurno još nije ni prestala kotrljati na dnu košare.

Bilo je tako mučno, te sagnute žene koje urlaju, rukama skupljajući krv. Nisam razumio što rade. Eugène mi je objasnio. Durio se od početka procesa. Treba reći da nosi isto ime kao i Weidman i da više nije mogao napraviti ni koraka u hodnicima redakcije a da neki pametnjaković u prolazu ne napravi pokret kao da reže mlade koje misle da će od krvi trknutoga postati plodne.” Nemaš pojma kako sam se prepao kad mi je to rekao. Zatvorio sam oči, nisam ih se više usudio otvoriti. Bojao sam se da ću te vidjeti kako izlaziš iz gomile i

klečiš među tim ženama. Ostao sam poslije svih, vrebajući uglove ulice, nalikovalo bi ti da dođeš kad te više nitko ne može vidjeti, da klekneš toliko da uzmeš nešto iz torbice, samo toliko da pustiš da ti rub suknje diskretno dotakne tlo, nadajući se da ćeš i ti pokupiti nekoliko kapi krvi. Zar ne da bi ti to mogla napraviti? Zamolio sam Eugènea da napiše tekst umjesto mene i požurio kući, htio sam te brzo vidjeti. Toliko sam očajan zbog toga što nam se događa, ljubavi, ne želim da ikada odeš negdje suknjom dodirivati tlo, razumiješ, nikada. Još uvijek želiš da to napravim?

– Da.

– Ona je tu?

– Da.

Bio je 17. lipnja. Eugène Weidman, “zločinac iz vile La Voulzie”, šesterostruki ubojica, bio je obezglavljen. I ja isto.

Nakon te subote prešlo im je u naviku nalaziti se svake subote poslije podne. Bila je to tajna koju smo dijelili, ali o kojoj nikad nismo govorili, a takve su tajne najgroznije. Ravnali smo se jedni prema drugima, ali ne usklađujući se. Tih dana odlučila sam se udaljiti, a također udaljiti i Jacquesa i Sophie. Dok me on vozio u Pariz, a ona išla u kupovinu, nisu mogli posumnjati što se zbiva u sobi bez zidova.

Jacques me čekao ispred *Normandije*. Nadala sam se da će mi odlazak u kino provjetriti misli. Biti daleko i rasonoditi se bilo je lakše nego ostati u pokrajnjoj prostoriji. No misao se ne može tek tako ušutkati. *U grob ništa ne nosiš*,⁸ sjećam se, Oscar za najbolji film, ljudi su o njemu govorili sve najbolje, “Caprin film pun lijepih osjećaja”, nisam bila ni u kakvoj opasnosti... Osim što lijepi osjećaji dovode do očaja kad se proživljava drama, naučila sam na vlastitoj koži. Toga je dana čvor moje duše bio previše stegnut da bi film dopro do nje i, dok je sve bilo dobro što završava dobro uz ariju *Polly Wolly Doodle*, briznula sam u plač. Nisam ćutila sreću ni olakšanje kao drugi gledatelji oko mene. Naprotiv, ćutila sam nesreću, bijes i jad. Čovjek kojega sam voljela vodio je ljubav s drugom ženom. Umjesto da me udalji od moje drame, taj mi ju je film predočio zornije nego ikada.

Osjećala sam da se apsolutno moram ponovno zblížiti s Paulom. Dati mu nešto u zamjenu za te subote, pokazati koliko sam mu

zahvalna.

Ja, koja sam odbijala sve pozive otkad smo se smjestili u Escalier, predložila sam mu da ga pratim na prijam u poljsko veleposlanstvo i na Sachino vjenčanje, jer sam znala da će tamo otići; na prvo zbog političkoga, a na drugo zbog prijateljskoga obzira. Između tih dviju večeri, možda bismo mogli prespavati u svojoj kući?

U redu.

U svojoj kući u Parizu, htjela sam reći.

Da, da, razumio je.

Bio je 28. lipnja 1939.

Večera u veleposlanstvu bila je vesela ali naporna. Čitava je pariška krema bila ondje, u najvećoj bezbrižnosti, kao da napetosti između Poljske i Njemačke nisu postojale. Lukasiwitz, veleposlanik, plesao je cijele večeri, bosonog i mašući rukama, pozivajući ove i one da mu se pridruže. Čak su i poslužitelji u livrejama plesali, pa čak i ja. Prošlo je mnogo vremena otkad sam se tako zabavila. Mazurka, pa poloneza, pa polka... Paul je bio užasnut. Uz opasnost kojoj su tamo bili izvrgnuti. Zar ih Čehoslovačka nije ničemu naučila? Netko pokraj nas mu je odgovorio, zabacivši nogu visoko, da je Lukasiwicz uvjeren kako Hitler blefira, saznao je iz pouzdana izvora da je Führer obećao Duceu mir do 1943. Paul ga je nazvao budalom, glas mu se izgubio u glazbi.

Kad se rasprsnuo vatromet, potražila sam njegovu ruku. Dao mi ju je ne pokazujući da zna kako su prošli mjeseci a da nisam napravila tu kretnju prema njemu. U tom mi je trenutku postalo jasno koliko ga uznemiruje politička situacija. No ja, daleko od svih tih geopolitičkih razmatranja, s Paulovom rukom u svojoj, ja sam mislila kako je naša beba možda na putu. Oh, lijepe li plave boje! Bit će dječak. Bio je 4. srpnja.

Te noći nisam dobro spavala. Paul mi se nije pridružio, a ja sam mislila zaspati u njegovu zagrljaju. Proveo je noć u radnoj sobi čisteći svoju "kolekcionarsku zbirku pištolja", kako ju je nazivao.

Za doručkom mi je rekao da je život ipak čudan, nakon toliko vremena što ih nije vidio, u nekima je pronašao novi čar, a u drugima nikakav.

Odlično se sjećam te rečenice i znam zašto. Bila je to jedna od onih rečenica koje prešućuju ono o čemu doista govore i ostavljaju neki

skriveni okus onima koji ih izgovaraju kao i onima koji ih čuju. “Ključna rečenica” koje se sjetimo kasnije, misleći: dakle to je htio reći. Kako sam mogla ne shvatiti u tom trenutku?

Zbirka oružja pripadala je njegovu ocu, Paul ju je naslijedio poslije njegove smrti.

Uvijek je nosio “mali *Deringer*” uza se. Poput prstena koji prelazi s prsta na prst kod žena iz iste obitelji, taj je pištolj naraštajima prelazio iz džepa u džep kod muškaraca u obitelji mojega muža. Govorili su da je to onaj kojim je ubijen Lincoln i da će ga, držeći ga uza se, spriječiti da više ikome naškodi. Sophie, kojoj Lincolnova smrt nije ništa značila u usporedbi s time koliko je puta ponovno krpala džepove Paulovih hlača, često je rogoborila kako je loša navika šetati stalno s pištoljem uza se. Da to donosi nesreću. Nas je to nasmijavalo.

Sutradan ujutro krenuli smo za Fontenay-le-Fleury na vjenčanje Sache Guitryja.⁹ Mnogo se seljana okupilo oko povorke. Obred me jako dirnuo, ne sam po sebi nego zato što me bio podsjetio na naš. Ta dva “da” koja odgovaraju jedan drugome uvijek jednako djeluju na mene: nekoliko minuta ljubav se čini tako jednostavnom da u to povjeruje i najnedobronamjerniji, najciničniji ili najrazočaraniji među nazočnima. Tek se kasnije duhovi priberu, kao Paul.

– Ipak je među njima velika razlika u godinama.

Sacha je imao pedeset četiri godine, Geneviève dvadeset pet. Nisam ništa odgovorila, ali uopće mi se nije sviđala ta opaska. Drugi put u manje od tjedan dana razlika u godinama isprijela mi se na putu.

Prošle subote gledala sam *Dan se rađa* u *Normandiji* i budući da je Carné¹⁰ previše fin da bi to rekao, nije rekao, ali upravo je to pitanje u žiži njegova filma. Arletty i Jacqueline Laurent toliko su slične da ih razdvajaju samo godine i između njih dviju i Gabin i Jules Berry biraju mlađu. Tko razumije, shvatit će, mora da je mislio Carné kad je angažirao te dvije glumice.

To sam razložila svojem susjedu za stolom, koji je radio u filmskoj industriji, on uopće nije na to pomislio dok je gledao film, ali sad kad sam mu rekla, imalo je smisla.

Nije nas bilo jako mnogo na tom ručku, petsto da budemo precizni. Sacha je želio pozvati onoliko osoba koliko je napisao komada, to

mu je baš bilo nalik. Uglavnom sam se osjećala ugodno. Ozračje je bilo vedro, raspoloženje živahno, što me štitilo od otrcanih pitanja o djeci. Vrijeme nije bilo lijepo, ručali smo unutra, osim slastice. U perivoju je magarac vukao kolica u kojima je bila posađena trešnja i gdje je svatko trebao doći i poslužiti se. Žene su smatrale da je zamisao čarobna, poetična... Muškarci bi radije da se nisu morali dizati od stola, uostalom većina je preskočila desert. Kad sam se našla usred svih tih žena istodobno, malo sam se preplašila pa sam ih pustila da prođu ispred mene. Gledajući kako moje dojučerašnje neprijateljice, bezopasne, silaze vanjskim stubištem, odjednom sam shvatila da su se moji protivnici promijenili.

Pokraj magarca koji je vukao kolica bila je bijela košuta koju je Sacha poklonio Geneviève kao vjenčani dar.

Annie je bila lijepa košuta, a ja napaćeni magarac.

Ta me bjelodanost zapanjila. Deset godina, koje su nas dijelile i koje zapravo nikad nisam primijetila, odjednom su me ošamarile.

– Gospođica Annie zavrtjet će mnogim glavama!

Koliko mi je puta Sophie ponovila tu rečenicu posljednjih tjedana? Bojala sam se početi shvaćati što je htjela natuknuti. Ništa se ne može sakriti od služinčadi, oni vide ono što drugi ne vide. Mi smo središte njihova interesa i čak kad pazimo ne možemo spriječiti da im okrivljujuća pojedinost ne upadne u oko. Krevetni pokrivač koji visi, previše navučen zastor, samo oni znaju ponovno namjestiti što su uredili, vlas koja nema tu što tražiti, previše užurbano ili previše suzdržano ponašanje, uočavaju i najmanju promjenu.

Ušla sam u auto, kao i svake subote ujutro posljednjih tjedana, no na izlasku iz sela pravila sam se da sam se prisjetila datuma. Neka oni idu u kupovinu kao i obično, ja ću se radije vratiti. Dan nakon 14. srpnja¹¹ Pariz i Champs-Élysées bit će neprohodni. Zatražila sam da me Jacques i Sophie ostave tu, na raskrižju, vratit ću se pješice.

– Gospođica Annie zavrtjet će mnogim glavama!

Uhvatila sam se te rečenice da se ne povučem, da odjednom ne promijenim mišljenje. Naposljetku, zašto bi mi bilo neugodno? Nisam narušavala nikakvu intimu, nije je bilo. Ja sam odlučila o pravilima njihovih susreta, pa moja nazočnost ovdje nije bila nimalo neprilična. Pokušavala sam se u to uvjeriti kad sam čula kako se za njima zatvaraju vrata. Približavali su se krevetu. Nisam razabrala što su

govorili, draperija je prigušila njihov šapat. Mislila sam da su se ispružili. Razmaknula sam teške zastore.

Nisu se ispružili, sjedili su. Oboje na rubu kreveta. Paul joj je prelazio rukom kroz kosu da bi joj otkrio lice. Govorili su tiho. Gledajući se duboko u oči. Annie je bila okrenuta leđima, vidjela sam samo Paulovo lice, ozareno, tako ozareno. A onda ga više nisam vidjela, poljubili su se. U usta. Svom snagom. Annie je prstima pratila obrise Paulovih ramena, vrata, on se prepuštao, gledao joj je usta. Nakon dugih milovanja uputila se prema gomili novih platna postavljenih na pod i, pošto je uklonila one gornje, uzela je jedno iz sredine. Lijepo skrovište. Još ga nije bila postavila na držač, a već sam znala što ću vidjeti: Paulov portret.

Radila je duže vrijeme, Paul je gledao preda se, ne mičući se, posve miran. Odložila je kist i klekla pred njega. Dugo su ostali tako, tiho govoreći. Onda je on ustao i poljubio je. Svukli su se milujući se. Uzeo ju je na ruke, kao što se nosi mladu, i položio na visoki tabure. Prslonio je usta na njezino međunožje. Uživala je. Vratili su se na krevet. Tijela su im se primakla. Sjela je među njegove noge, dodirivao joj je grudi, bedra, ljubio je u čelo, stenjao je, ona ga je pomicala naprijed-natrag. Svršio je na plahte.

Eto čemu je nalikovalo dijete kojemu sam se toliko nadala.

Ispružili su se jedno uz drugo, s rukom među nogama onoga drugog. Licima jedno prema drugome. Paul joj je pomogao da se odjene. Milovao joj je potiljak dok se češljala. Izišli su iz prostorije. S rukom u ruci.

Povratila sam iza zastora, povratila od toga što sam vidjela. U mojoj su se glavi njihova tijela nastavila isprepletati, ruke su se tražile, usta ujedala, jedno su drugome pružali užitak, ali moj muž nije prodirao u nju. Vodili su ljubav tako da ne naprave dijete.

Pa što sam ja mislila? Bila je tako lijepa. I da je bila manje lijepa, njezina bi je smionost učinila poželjnom. Nije imala stida, ni otpora u svojem gipkom tijelu, imala je tako neusiljeno držanje, tako posebne ruke, bila je erotična, uzbudljiva i kad leži, i kad ne čini ništa. Povraćala sam zbog saznanja da se nikad ne ću moći boriti protiv toga, čak i ako budem činila iste kretnje kao ona. Povraćala sam zbog izvjesnosti da moj muž voli tu ženu. U tome tijela ne varaju.

Sutradan je jedan sijedi pramen prošarao desnu stranu moje glave. Paul me zazvao baš kad sam otkrila taj gnusni trag. Zatečena, brzo sam stavila maramu da ga sakrijem. Bojala sam se da će ga vidjeti i tako pogoditi da sve znam. Nije primijetio čak ni maramu, premda je bila uočljiva, toliko je izišla iz mode. Bio je 16. srpnja.

Dani su prolazili, zamrznuti u očitosti. Annieina su platna odavala njezinu izdaju, bila su žešća, nemirnija. Još se sjećam jednoga polja različaka, na crnoj pozadini, razdražljive senzualnosti. Kao da su sve glavice cvjetova imale nešto od Paulova lica. Bilo je nepodnošljivo. Subote su se smjenjivale, a ja nisam mogla ništa reći, ni jednome ni drugome, toliko sam ih prije preklinjala.

A da sam razgovarala s Paulom? Bi li izabrao mene? Bi li mi dobacio u lice svoju ljubav za nju? Htjela sam mu reći: "Vratimo se u Pariz, u svoju kuću", ali nisam se usudila od straha da mi ne odgovori: "Povedimo Annie". Ne bih podnijela da se raskrinka. Ako još nije sebi priznao da je voli, nije trebalo da mu ja to otkrijem.

Nisam ih nastojala razumjeti, samo raskrinkati, kao uvijek kad se otkrije neka tajna od koje su nas držali po strani. Više sam se puta sakrila iza teških draperija. Raščlanjivala sam kretnje svojega muža, prepoznavajući neke koje je usvojio sa mnom, nadasve otkrivajući brojne druge. Imala sam potrebu da ih vidim i ponovno gledam kako se vole, kako me izdaju, kao da sam već znala da ću učiniti nešto grozno za što je potrebna duboka mržnja. Poslije su mi se, u svakom trenutku slabosti ili oklijevanja, te nepodnošljive slike neumoljivo nametale da me potaknu na najgore.

Oboje smo bili u salonu. Paul i ja. Radio je bio upaljen, ministar javnoga zdravstva oslikavao je katastrofičnu situaciju. Posrijedi je bila utrka u natalitetu. Njemačke su novine predočivale primjere koje je trebalo slijediti: "Schumann je bio peto dijete, Bach je imao sedmero braće i sestara, Händel devetero, Dürer šesnaestero, Wagner je bio najmlađi od osmero djece, Mozart od desetero..." Kod nas je, međutim, pitanje nataliteta bilo posebno mučno. Pučanstvo se smanjivalo, moglo bi se izračunati trenutak kad će Francuska ostati bez polovice stanovnika, bez tri četvrtine, i čak posve nestati...

Nisam imala pravo na kraj. Paul je nervozno ustao i okrenuo gumb na radiju. Nakon nekoga vremena rekao mi je:

– Kad smo kod toga, Annie još nije trudna.

Ugrizla sam usnu da ne prasnem. Ona koja uzima ud mojega muža u usta.

Te godine nismo otputovali za praznike, to se još nikad nije dogodilo. Obično smo provodili ljeto u našoj kući u Collioureu.

Paul je govorio da se zemlja nalazi u previše napetoj situaciji, ali znala sam da je to izgovor. Ustvari, nije želio otići daleko od Annie. Kako mu ne bih ostala dužna, odgovorila sam da ni ja nisam kanila napustiti Escalier, uza sve te "plaćene dopuste" koji su preplavili naše plaže. Uostalom, Annie i njezini roditelji sigurno će također otputovati na nekoliko dana.

Zbog moje reakcije Paulu je toliko laknulo da čak nije ni primijetio moj napad na svoj lažni izgovor i na Annie, koju sam jasno upisala među proletere koje sam mrzila. Moja podmuklost nije imala nikakva učinka, odavno je moj muž više nije vidio kao radničku kćer, što je bila. On, koji se igra njezinim prstima, koji je nježno ljubi u udubinu gdje završava šaka i počinje ruka.

Protivno svim očekivanjima, polovicom kolovoza predložio mi je da odemo na nekoliko dana u Deauville, to je bilo bliže nego jug i mogli bismo se vratiti brže ako se situacija pokvari. Ono što sam shvatila kao pažnju prema meni prometnulo se u pravu moru. Svoju se nesreću može skriti među nesretnima, ali ne među sretnima. A među svim tim ljudima koji su kričeći zaposjeli obalu, Paulova je nesreća bila upadljiva. Strastveno se zainteresirao za krađu Watteauove slike, *L'Indifférent*, sjećam joj se imena jer upravo je takav učinak imalo na mene to što su pronašli sliku iz Louvrea. Čitao mi je članke povezane s tom aferom, Bogousslavsky¹² tu, Bogousslavsky tamo. Ti su me monolozi užasavali. Manje zbog toga što su bili uglavnom jedine riječi koje mi je muž upućivao tijekom toga boravka nego zato što su nosile jedva skriveni trag Annie. Nije govorio meni.

U toaletima restorana gdje smo ručavali skidala sam maramu i čupala sijede vlasi jednu po jednu. Kod sedme sam odlučila da ću, ako ne izbije rat, ubiti Annie, kod devete više nisam plakala i čupala sam ih gotovo s užitkom u ritmu "Tout va très bien, madame la marquise" ["Sve je dobro, gospođo markizo"], čija je arija dopirala do mene iz restoranske sale.

Moj spas mogao je doći samo od razdvajanja. TONUĆI u sramnu spekulaciju o nesreći, svim sam srcem prizivala rat. Tijekom tih

kolovoskih dana 1939. pokazali su se mnogi znaci. Poduzimale su se predostrožnosti pasivne obrane, vreće s pijeskom preplavile su Pariz, prekrivale kipove, iz Botaničkoga vrta odvedene su rijetke životinje, a željeznički je promet s Njemačkom prekinut. Ono što je sve plašilo, mene je tješilo.

Hoće li biti rata ili ne će? Hvatala sam se za najmanji znak, čak i najvarljiviji. Radije nego predskazanja astrologa koji su uvjerovali kako prema horoskopima gospode Hitlera i Mussolinija "ovoga ljeta ne će biti rata", čitala sam da je na istoku Francuske i u Njemačkoj primijećen prelet mnogo svilorepih kugara, kao i 1870., i 1914. Te su ptice, s perjem koje na krajevima ima neku vrstu krvavocrvene voštane kuglice, na glasu kao navjestitelj i velikih katastrofa. Ili pak da je pronađeno rijetko Nostradamusovo izdanje koje također ne predviđa ništa dobro. "Od 1940. njemačke će armije prodrijeti u Francusku sa sjevera i s istoka. Pariz će biti pretvoren u prah i pepeo, a u Poitiersu će se odigrati odlučujuća partija. No tada će se pojaviti Francuz koji će probuditi svu narodnu snagu, otjerati Nijemce i biti posvećen za kralja u Avignonu, u općoj radosti."

Paul mi je također dao apokaliptičan opis situacije, ne sumnjajući kako me to veseli. Ne samo što će rat sigurno izbiti, nego ćemo ga, posve sigurno, mi izgubiti. Nema nikakva smisla skrivati to od mene, u njegovim novinama zatražili su da ispita našu stvarnu vojnu pripravnost, a ono što je otkrio nije trebalo komentara. Uspio je doći do službenih dokumenata, pisama različitih članova vojnoga povjerenstva, koji su potpisivali naš poraz: kopnena je vojska bila nedostatna, topovi zastarjeli, trupama je nedostajala oprema za promatranje i mjerenje. Nije bilo transportera-gusjeničara za opskrbu strjeljivom, umjesto toga kamenčići nesposobni napredovati na tlu oštećenom granatama i minama. Neke pukovnije čak nisu imale ni protuplinsku zaštitu, ni sirene da najave opasnost. U zrakoplovstvu je bilo još gore. Naša protuzračna obrana mogla je pogoditi samo zrakoplove koji su letjeli na manje od 6 000 metara, dok su njemački dostizali od 8 000 do 11 000 metara. Bolno su nam nedostajali moderni zrakoplovi. Francusko zrakoplovstvo moglo je biti uništeno u nekoliko dana.

To gore.

Radije bih da mi rat uzme muža nego ona.

Radije bih da mi smrt uzme muža nego ona.

A onda je došlo do zapanjujuća rukovanja između Ribbentropa i Molotova. I sam je Daladier,¹³ probuđen usred noći, najprije pomislio na novinarsku šalu. No dvije škole – bit će ili ne će biti rata – i dalje su se sukobljavale. Bilo je onih koji su, poput Paula, mislili da je ratni stroj definitivno pokrenut i onih koji su, poput Aragona,¹⁴ pisali da rat uzmiče, da će njemačko-sovjetski pakt poslužiti kao instrument mira protiv agresorskoga *Reicha*. Pogrješke se često rađaju iz sigurnosti.

Moje su noći toga kolovoza gotovo sve bile obilježene istim snom. Bombardirala sam Nijemce i, zahvaljujući meni, objavljen je rat.

Prvog rujna u 4 sata i 45 minuta *Schleswig-Holstein*, njemačka oklopljena krstarica, otvorila je vatru na poljsku enklavu Westerplatte. A u 8 sati Njemačka je proglasila da su Gdanjsk i pripadajući teritorij odsada sastavni dio *Reicha*.

U 10:30 Paul me probudio i prenio mi novost. Morao se javiti u regrutni ured, naređena je opća mobilizacija. Nisam našla riječi utjehe.

Vratili smo se u Pariz. Na ulicama posvuda desetci i desetci djece, s kovčežićem ili zavežljajem u ruci. Neki su na leđima imali veliku platnenu etiketu s imenom i prezimenom. Vlada je izdala naredbu da ih se evakuiraju. Zavidjela sam svim ženama koje su toga dana plakale, njihova nesreća bila je dokaz da im je život dodijelio sreću koju je meni tvrdokorno uskraćivao.

Trećega rujna Adolf Hitler ustao je u 7 sati, čuo vijesti s bojišnice, bile su izvrsne: *Panzeri* i štuke sređivali su sudbinu Poljske.

U 9:15 u svojem uredu dao je da mu glasno i polako prevedu tekst britanskoga ultimatumu Njemačkoj.

U 12:30 francuski je veleposlanik sa svoje strane predao sudbonosni tekst: "Vlada Republike ima čast obavijestiti vladu *Reicha* da smatra svojom dužnošću od danas, 3. rujna, u 17 sati, ispuniti obveze koje je Francuska preuzela prema Poljskoj, a koje su njemačkoj vladi poznate."

Nije više bilo nikakvih novina na kioscima. Kina i kazališta bila su zatvorena, konjička okupljanja otkazana. Gorljiva gomila gurala se u crkvama, vjernici su stajali sve do predvraća. Kišilo je. Paul i ja bili smo u kući, u salonu, ništa ne govoreći. Paul se nije bojao. Zaključivao je. A ja sam ga gledala. Voljela bih da sam mogla

zamrznuti njegove crte u svojem sjećanju, ali njegove su crte bile mrtve, druga ih je odnijela prije mene.

Izišla sam. Kiša je prestala. Na ulazima zgrada pazikuće su velikim bijelim slovima pisali riječ "sklonište". Bližilo se 17 sati. Posvuda oko mene ljudi su pogledavali na sat. Još dvadeset minuta... Još deset minuta... Još pet minuta... Zvono Magdalenine crkve odbilo je pet udaraca. Bio je pravi pravcati rat.

Nikad se ne misli na one žene koje su muževe otpratile u rat s najvećim olakšanjem, no one postoje, ja sam bila jedna od njih.

Već sutradan zatražila sam od Jacquesa da me odveze u Escalier. Morala sam se vratiti, inače bi Annie shvatila da nešto znam. Dugovala sam joj barem "prijateljsko" doviđenja. Bila sam sigurna da će biti tamo, nadajući se nemogućemu, nadajući se, unatoč mobilizaciji, da će i on doći. Blijeda, ispričala mi je, kako bi mi imala što reći, o svojim praznicima u Dinardu, kamo je otac odveo nju i majku.

To je, dakle, bio pravi razlog Paulove iznenadne želje "da ode udahnuti morski zrak", a ja sam pomislila da to čini radi mene. Zasigurno se nisu vidjeli, inače mi ne bi pričala o putovanju s toliko prostodušnosti. Samo je mogućnost da bude malo bliže njoj potaknula Paula na put za Dauville, to je bilo ono najgore. Na koliko sam još laži nasjela?

Nikako joj ne smijem urliknuti svoja mržnju, reći joj da znam sve, neću se tako poniziti. Samo učiniti da posumnja. U početku mi ne će vjerovati, no kako mjeseci budu prolazili, riječi će zadobivati snagu, a ne će biti nikoga da ih izbriše.

Uoči odlaska na bojišnicu Paul se raspao. Tražio je da mu obećam kako ću ostati u Parizu, pošta će brže stizati, ne želi me napustiti, voli me svim svojim bićem, nikad nije bio tako siguran kao sada, pred neposrednom opasnošću, neumorno je ponavljao. Voli me. Voli me. Voli me. Vodio je ljubav sa mnom svom snagom zaljubljena muškarca koji odlazi u rat. To nam se već mjesecima nije dogodilo.

Vraćala sam joj riječima zlo koje mi je nanijela, mislila sam da je nikad više neću vidjeti.

No početkom listopada Sophie je ušla u biblioteku govoreći da me Annie traži.

– Trudna sam.

Rečenica kojoj sam se toliko nadala u prošlosti sledila mi je krv. Lagala je. Vidjela sam prirodu njihova odnosa, to nije bilo moguće.

Annie nije ništa drugo rekla da me uvjeri. Povjerovala sam joj zbog te suzdržanosti, te dostojanstvenosti.

Automatski, kao da je to što sam toliko puta zamišljala nadahnuta moje tijelo da reagira, ustala sam i stisnula je u zagrljaj. Zahvalila sam joj, bila sam sretna. Što je najnevjerojatnije, to je bila istina. Rekla sam joj da se vrati kući, da se odmara, ja ću se za sve pobrinuti, trebala sam razmisliti kako dalje, napraviti plan.

Dakako, pitala sam se je li posrijedi doista dijete mogega muža. Tko može reći da je spavala samo s njim? No slike koje sam i previše vidjela vraćale su mi se u sjećanje i bila sam sigurna da mu je bila vjerna i da je on otac.

Nisam uspijevala jasno razmišljati. Shvatila sam da nisu željeli trudnoću koja bi neizbježno okončala njihove sastanke. Više nisam očekivala dijete. A onda sam se sjetila nekoliko riječi koje sam jednoga dana uzgredno natuknula Annie. Nabacila sam da je možda moj muž jalov i da možda nema smisla tvrdoglaviti se. Nije dugo trebalo da nađu put do njezina trbuha. Mogućnost koju sam navela ne ustrajući na njoj, zadobila je ton prijetnje. Annie je shvatila da se stvari ne će moći vječno tako nastaviti. Pa se snašla da joj Paul napravi to dijete, najpodliji način da žena zadrži muškarca.

Naglo sam ponovno zagospodarila nad događajima i odlučila vratiti se u Escalier. Nisam bila nezadovoljna što napuštam Pariz. Tijekom rujna život je u njemu bio nemoguć. Više se nije moglo izići bez protuplinske maske, na najmanje trubljenje iz najmanjega auta svi su grozničavo namještali ormu misleći da je riječ o uzbuni. I sve te sirene usred noći, silazak u skloništa, ni za što, samo uz opasnost da nas okradu. Sophie je bila izvan sebe, sestra joj je bila teško opečena tijekom jedne vježbe za uzbunu u metrou, pogrješkom su ponovno pustili struju dok su putnici bili na tračnicama. Taksiji su napustili Pariz da bi u provinciju prevozili ljude koji su bježali. Više nisam mogla izlaziti. Sve je bilo zatvoreno. Ne računajući unovačene koje još nitko nije zamijenio. Nisam žalila ni za čim vraćajući se u Escalier.

Ostat ćemo u Nuisementu da se ona ne bi predugo udaljila od roditelja i, čim njezina trudnoća bude trebala postati vidljiva, otići

ćemo.

Najprije sam je kanila odvesti u Collioure, u našu kuću na moru, ali, kako su dani prolazili, moje su dvojbe rasle. Bolje je vratiti se u Pariz, to je bilo razboritije.

Srećom, prvih mjeseci mobilizacije pošta je vrlo loše pristizala – svi su se zbog toga ljutili, pismima i paketima trebali su tjedni da stignu – srećom za mene, inače bih sama sebi protuslovlila u pismima Paulu. Collioure, Pariz, bila bih rekla jedno, potom drugo, pa bih se morala opravdavati i tako neizbježno pobudila sumnje. No kad sam primila njegovo prvo pismo – 7. studenoga – točno sam znala što ću napraviti, imala sam vremena odlučiti.

Nisam se mogla zadovoljiti time da skrivam Annieinu trudnoću. U očima sviju morala sam u pravom smislu biti trudna.

Napisala sam Paulu da se vraćam kući, u Pariz, i da vodim Annie, nisam imala srca ostaviti tako dragu osobu. Novi redak. Pravit će mi društvo sljedećih nekoliko mjeseci koji su tako posebni. Novi redak. Nisam nikada mislila da ću mu tu vijest priopćiti u ovim uvjetima, tu nevjerojatnu vijest koja zaslužuje da se gledamo, imat ćemo dijete. Novi redak. Trudna sam.

Pokazivati, nametnuti moju trudnoću bio je jedini način da se nikad ne propituje moje majčinstvo. Morala sam se zaštititi. Nisam znala kakva su obećanja dali jedno drugome u svojim najluđim milovanjima i nisam htjela da jednoga dana mogu podići svoju riječ protiv moje.

Srećom nisam odbila Paula u noći njegova odlaska. Premda je objava rata za mene bila neizrecivo olakšanje, uništavala me pomisao da ga više ne ću vidjeti tijekom dugih mjeseci, možda dugih godina ili možda još gore. Stoga sam pustila da me uzme u zagrljaj. Možda i zato što sam željela biti posljednja koja s njim dijeli postelju, barem jedna pobjeda, poniženi ljudi nisu manje ponosni. Nisam posve lagala Annie, Paul je doista sa mnom vodio ljubav u noći svojega odlaska. Ali ne kao zaljubljeni muškarac koji odlazi u rat. Naprosto kao muškarac koji odlazi u rat.

Kad sam predložila Annie da se preselimo u Pariz, odmah je prihvatila. Uostalom, sve je prihvaćala tijekom tih pet mjeseci, čak i to da ne izlazi iz kuće. Valja reći da sam svaku svoju odluku prikazivala kao da je donesena zajednički s mojim mužem. Bez

ikakvih skrupula iskorištavala sam njezinu zaljubljenost kako bih je pridobila za svoju stvar.

Rat nije doista izbio. Pariz je zadobio gostoljubiviju boju, vratilo se stanovito povjerenje. One koje su poslale djecu na selo vratile su je natrag. Rijetki su još silazili u skloništa, i sama je vlada ograničila uzbune, protuplinske su se maske pridružile onim predmetima o koje se kadšto spotaknemo, u jednoj modnoj kući poslužile su čak kao model za bočicu parfema. Rovovi u vrtovima služili su djeci za igru skrivača. Život je ponovno tekao nekom vrstom normalnoga tijeka.

“Lažni rat” za lažnu trudnoću, eto što sam mislila. I njoj sam to govorila. Pravila sam se da sam joj još uvijek jednako bliska. Plesovi su opet dozvoljeni, konjske trke također, gotovo sva kazališta i kina ponovno su otvorena. Često sam izlazila, jer vani sam ja bila trudnica, dok sam kod kuće bila varalica. Ali i zato što mi je bilo lakše glumiti da čekam dijete nego glumiti da volim Annie.

Ipak sam činila sve što je bilo u mojoj moći da s njom budem ugodna i brižna. Govorila sam joj o “građanskomu zakonu”, koji je donio Daladier, i o novčanoj pomoći od 3 000 franaka koja se dodjeljuje za prvo dijete. Jako sam pazila što govorim, dobro sam znala da nije pristala donijeti dijete na svijet radi novca, ali ta joj je svota s pravom pripadala. Dočaravala sam joj broj platna, kistova i ugljena za crtanje koje bi sebi mogla priuštiti tim novcem. Sve zato da joj suzbijem želju da povuče riječ ili da pobjegne.

Strogo sam je nadzirala. Unatoč prividu uspostavljena povjerenja, suglasna zatočeništva, tražila sam od Sophie da se nikad ne udaljava od nje, da uvijek zna u kojoj se prostoriji nalazi.

Čak sam joj poklonila mačića, zamišljajući kako će, previše sama, prelići u uho životinje svoje nedaće, gorljive i sladunjave riječi, i da ću tako saznati više o njoj i svojem mužu. No ona je govorila samo svojemu trbuhu, i to tako tiho da Sophie nikad nije razabrala ni jednu riječ.

A da je, slučajno, Annie pokušala izići, spriječila bi je uvijek zaključana ulazna vrata. No, u dnu duše, uvijek sam znala da će ostati, moj najbolji saveznik da ne ode bio je Paul, čekala ga je.

Kad bih primila pismo od njega uživala sam u pakosnu zadovoljstvu da to kažem Annie i da joj kratko prenesem novosti o njemu. Oči su joj toliko sjajile kad sam joj govorila o Paulu, više nije disala na isti

način, “fizički” bi se zakvačila za moje usne. Loše sam se osjećala zbog načina na koji me gledala. Ponekad joj sadistički ne bih rekla ono što je očekivala. No za nekoliko sati bih se predomislila, kad bih vidjela kako se smračila, tako daleka i tužna. Nisam htjela nametnuti to duševno stanje djetetu koje je nosila, svojemu djetetu, pa bih joj rekla:

– Zapravo, Annie, zaboravila sam vam reći, moj muž vam šalje poljubac.

Na kraju svakoga pisma Paul je dodavao *post scriptum*: “Pozdravi Annie od mene.” Ta kratka, nepromijenjena rečenica obezvrjeđivala je sve poruke koje sam dobivala od njega. Udaljenost ga je učinila nježnijim prema meni, a i perspektiva djeteta, postavljao mi je mnogo pitanja na koja sam uvijek brižljivo odgovarala – nakon što bih ih postavila Annie. Njegova su pisma bila duga, premda je na bojišnici gdje se nije ništa događalo moj muž i dalje bio novinar. No unatoč našem obnovljenom sudioništvu, taj nepromjenjivi *post scriptum*, taj uporni Damoklov mač, dokazivao mi je u pismu za pismom da mu ta žena nije izišla iz glave. I zamišljala sam ga kako sastavlja tu posljednju rečenicu pomnije nego druge. “Pozdravi Annie od mene.”

Ja sam mu pak u svojim pismima kratko davala poneku novost o Annie.

Često sam se pitala bi li se oni dopisivali da nije bila u kući sa mnom. Nažalost, bila sam previše sigurna da znam odgovor.

A onda je jednoga dana stigao brzojav koji nisam očekivala, bez *post scriptuma*.

**napokon stižem
dvadeset drugog stop
ožujka stop dopust
šest dana napokon stop**

Šest dana dopusta, kraj svemu.

U normalnim vremenima Paul bi rekao: “Tjedan dana”, ali u ovim nemirnim jedan dan značio je jedan dan i približno računanje više nije bilo dio našega sustava razmišljanja. Opasnost povećava preciznost. Bila sam potpuno uspaničena. “Stižem 22.” Baš u ovim nemirnim vremenima ništa nije manje pouzdano od datuma, vrijeme više nije pripadalo samo sebi, rat, čak i “lažni”, nametao mu je svoj

ritam. Ritam nepostojanosti. Nepredvidljive nestalnosti. Bio je 18. ožujka. Stvari su se tisuću puta mogle promijeniti otkad mi je napisao brzojav. Dopust mu je mogao biti pomaknut unaprijed, zbog usluge nekome četnom drugu ili zbog bilo kakva zadatka. Mogao je isto tako stići danas, svake minute. Ili čak izmisliti taj datum da mi napravi “iznenađenje” i pojaviti se iznenada, svake minute.

Već sam ga vidjela kako izlazi iz vlaka. Plaća taksi. Zamišljala sam kako stoji pred mojim očima s osmijehom koji znači: “To sam ja!” I najmanji me zvuk plašio, to je on! Naredila sam Sophie da pripremi našu prtljagu, za nekoliko dana, i da uzme zalihe hrane. Pitala me kamo idemo. Kako ni sama nisam znala, odgovorila sam joj suho da ne treba to znati kako bi složila kovčege, dovoljno je da sam naredila! Jadna Sophie, kad je riječ o meni, opasnost me učinila više agresivnom nego preciznom.

Nikad nisam htjela misliti na Paulov dopust. Svaki dan donosio mi je već gomilu “stvarnih” stvari s kojima sam se morala nositi, odbijala sam razmatrati sve one koje bi se “možda” mogle dogoditi. Sve je već bilo tako složeno da sam htjela vjerovati kako dozvola za dopust ne će nikada stići.

Otputovale smo već iste noći. U mlin. Moj je muž mogao obići sve naše posjede, ni na trenutak ne bi pomislio da smo tamo, mjesto je bilo previše neudobno, previše spartansko. Annie se nije bunila. Predočila sam joj taj nagli bijeg kao zamisao mojega muža da “dijete udahne malo zraka”. Kakva sreća! Moći ćemo proslaviti proljeće usred prirode, Annie je i dalje prihvaćala sve događaje kao da pripadaju poretku stvari.

– A Alto?

– Kako misliš, Alto?

Već smo se vozili neko vrijeme, kad smo se okrenuli natrag da odemo po mačka. Njegova sudbina nije mi prošla kroz glavu ni u najmanjemu djeliću sekunde.

Paul nas nikada ne će doći ovamo tražiti, ovo je destinacija za bijeg, a on nije mogao zamisliti da ja bježim. Provela sam dva tjedna ponavljajući sebi taj argument, zatvorena u mirisu žita. Bila sam prestravljena idejom da se Paul pojavi i razotkrije me. Finska se predala Rusima nekoliko dana prije našega odlaska. Nisam imala

nikakva načina saznati što se događa na bojišnici. A ako se događaji ubrzano odvijaju i iznenade nas ovdje?

Od svih tih mjeseci, dani u mlinu bili su neosporno najmukotrpniji. Moji su strahovi bili tako jaki da sam govorila noću. Spavala sam s Annie i bojala sam se da se ne izdam. Na kraju sam se smjestila u kuhinju, na Sophiein madrac.

Nikada nisam toliko sumnjala u ono što sam planirala. Je li zbog samoće? Ili zbog tišine i nerada? Gotovo sam zaboravila bol koju su mi bili nanijeli. Pokušavala sam oživjeti svoje optužbe protiv njih, ali bila sam gotovo ravnodušna. Jedini osjećaji koji su opstali bili su krivnja i grizodušje. Hoću li uopće biti dobra majka? Hoće li me voljeti zauzvat? U ovom trenutku moj me muž sigurno traži, ali ne zbog mene. Annie je mirno čekala, ali ne zbog mene. Možda me ni to dijete ne će voljeti. Možda naprosto nisam osoba koju se voli.

Mislim da sam mogla sve napustiti, ali ponovno su probudili moj uspavani bijes.

Bojala sam se vratiti se u Pariz i zateći Paula još tamo, datum njegova odlaska mogao je isto tako biti odgođen. Nisam imala izbora, morala sam ići vidjeti. Nisam mogla poslati Jacquesa da provjeri je li gospodin doista otišao u svoju pukovnicu, nikad nisam htjela da zna za Annieinu trudnoću. Od Sophie se nisam ničega bojala, od njega jesam. Odgovarao je uvijek: "Da, gospođo", "Da, gospodine", prije no što bismo završili rečenice. Nije to bilo zbog pretjerane revnosti, nego zbog neodoljive potrebe za djelovanjem. Bio je previše impulzivan da bi čuvao tajnu. Imao je drugih kvaliteta, s njim je uvijek sve bilo moguće. Danas je, ako je vjerovati onomu što mi kažu, star gospodin i dobro je. Srećom sam ga poštjedjela ove priče, svi koji su bili upleteni umrli su u vrlo tragičnim okolnostima.

To je jedini dan kad sam požalila što mu se nisam povjerala, nisam imala izbora, morala sam sama otići i vidjeti je li Paul otputovao.

Čekala sam nekoliko dana nakon "predviđenoga" datuma kraja dopusta i, noću, ne rekavši čak ni Sophie, krenula putem za Pariz. Stigla sam pred kuću oko ponoći. Nikakvo se svjetlo nije probijalo. To je bio dobar znak, obično u taj sat moj muž nikad nije spavao. Moglo se dogoditi da je izišao, ali najvjerojatnije je bio u svojem bunkeru s drugim vojnicima. Nastojala sam se umiriti, ali nije mi bilo lako dok sam otvarala vrata.

Odmah sam vidjela njegovo pismo. Bilo je tamo, na stoliću kod ulaza, osvijetljeno mjesečinom.

Pa gdje sam? Zar nisam primila njegov brzojav? Nada se da sam dobro. Toliko je žalostan što se nismo vidjeli. Nije moguće imati takvu nesreću. A beba, toliko bi je volio osjetiti pod prstima, vidjeti kako mi se trbuh miče. Jako je zabrinut za budućnost. Ne treba se zanositi, ne ćemo moći ostati pri sadašnjoj vojnoj nepokretnosti. Izbit će prave borbe, motorizirane, i bit će daleko strašnije od onih 1914. – 1918. Treba se pripremati za najgore. Ne razumije zašto vlada ostavlja toliko beskorisnih vojnika na nepomičnoj bojišnici dok toliko radnika nedostaje u tvornicama. Dosta je pogledati, čovjek koji guli mrkve u njihovoj pukovniji bio je serviser zrakoplovnih motora. Svijet je postavljen naopako. Ispričava se što mi sve to govori, toliko je želio da preživim trudnoću u boljim uvjetima. Tražio je da pazim na sebe, na dijete, strašno mu je žao što me nije vidio, tražio nas je posvuda. Ljubi me i grli čvrsto, nisu li mu ruke već prekratke da me obuhvati oko okrugla trbuha?

Možda bih tu dugačku poruku smatrala lijepom da nije napisao “nas”, “tražio nas je”. I pogotovo da nisam pročitala drugu.

Tijekom dana u mlinu nisam imala snage varati. Kako ne bih upozorila Annie, da se ona ne bi čudila zbog mojega raspoloženja, pronašla sam način: križaljke. Davale su mi pravo da otvoreno razmišljam bez obveze da glumim bezbrižnost. Dok je Annie mislila da rješavam sudbinu praznih polja, neprekidno sam razmišljala o situaciji, okretala i prevrtala budućnost u svim smjerovima, razmatrala sve mogućnosti. I taj trenutak, zamislila sam i trenutak kad ću preklopiti Paulovo pismo i uputiti se na kat ne zastavši da skinem kaput. Znala sam da će mi ostaviti poruku, negdje na vidjelu. Ono što nisam znala bilo je hoće li mi govoriti o Annie ili ne.

Nije mi govorio o njoj. Ni riječi. Ni *post scriptum*.

Je li zaboravio Annie, sav očajan što me nije vidio? Je li shvatio koliko je pogriješio? Je li mi se vratio? Ili joj je, naprotiv, dao neki znak koji nije morao ići preko mene? Je li joj napisao vlastito pismo?

Ako je tomu tako, zasigurno je dugo razmišljao o mjestu na koje će ga sakriti. Najprije ga je ugurao pod parketnu daščicu. No, čim ju je ponovno namjestio, zabrinuo se. A ako Annie ne bude tu tražila? Uzalud je ostavio razmak, možda to ne će biti dovoljan pokazatelj.

Ne, bilo je previše nesigurno. Bolje bi bilo staviti pismo negdje gdje će ga Annie sigurno naći, pri nekoj svakodnevnoj kretnji. Onda ga je priljubio ispod palete. A onda se ponovno uznemirio. A ako više ne slika? Ili ako ne slika svaki dan, naposljetku, ništa nije znao o njezinim novim navikama. Ne, bilo je previše nesigurno. U koju je intimnu kretnju bio doista siguran?

Rastvorila sam plahte i pismo je bilo tu, stavljeno tamo gdje sam znala da će biti. Zbog silne želje da ga ona pročita Paul je postao smion i nepromišljen.

Skrivena na tom mjestu svatko ga je mogao pronaći, čak i ne tražeći. Paul se izložio nevjerojatnoj opasnosti. Jer opasnost za njega nije bila u tome da netko drugi pronađe pismo, nego da ga Annie ne pronađe.

Mislio je na nju danonoćno. Ne vidjeti je, ne govoriti s njom, ne moći joj pisati, bilo je pravo mučenje. Toliko je čekao dopust. Ni za što. No barem mu je omogućio da joj ostavi ovih par riječi. Nadao se da zajedno čitamo njegova pisma jer su bila namijenjena i njoj, nadao se da je shvatila. I njoj je prepričavao svoje dane. Da bi ga pomalo mogla zamisliti tamo, ako želi. Da bi pomalo imala dojam kako je s njim, ako želi. Brinuo se za nju. Je li sretna? Jako mu je žao zbog njezina oca. Saznao je kad nas je otišao potražiti u selo. Ali sve će se srediti, u pitanju su samo tjedni, ne mogu ga vječno držati u zatvoru, ne zbog takve sitnice. Slika li još uvijek mnogo? Slika li stvari koje voli? Tijekom tih šest dana proveo je mnogo vremena u sobi gledajući njezina platna. Boje su joj ljepše, točnije ili snažnije, nije mogao naći pravu riječ. Dodirivao je svaki predmet, sjeo na stolicu, legao na krevet, ne bi li je osjetio bližom. Kako bi nas našao, obišao je sve trgovce u četvrti, za slučaj da neki od njih zna gdje smo i utješila ga je pomisao da je poznaju, čak je osjetio kako se ukrutio od ponosa, ondje, na pomisao da su je sigurno smatrali lijepom. Živio je u želji za njom, često je činio ono što su jedno drugomu prošaptali prije njegova odlaska. A ona? Čini li to i ona? Usuđuje li se? Voli je. Voli je. Nikad ne smije u to sumnjati. Ma što se dogodilo. Upravo je čuo na radiju Reynaudov¹⁵ inauguracijski govor: "Pobijediti znači sve spasiti, podleći znači sve izgubiti." Ne i kad je on njoj podlegao. Ljubi je svim svojim bićem.

U rukama sam držala dvije omotnice. Na jednoj je Paul napisao "Elisabeth". Na drugoj "Mojoj ljubavi". Jesu li stvari mogle biti jasnije?

Mogla sam prijeći preko djeteta, ali ne i preko preljubničke ljubavi. Zamalo sam sve napustila, no više nije dolazilo u obzir. Netom sam shvatila od čega trebam odustati i protiv čega se još mogu boriti. Neka idu dovraga. Dijete će biti moje. To je sve što mi je ostalo. Prevarena žena buduća je majka.

Devetoga travnja 1940., kad sam joj rekla da Hitler napada Dansku i Norvešku, Annie je pozlilo. "Samo grčevi," htjela me umiriti, "odjednom se trbuh zgrči prema gore i postane tvrd poput kamena", ali nije ništa ozbiljno.

Možda... No, kad sam vidjela kako se Annie odjednom srušila na pod, s rukama na trbuhu, nepravilno dišući, pomislila sam da ima spontani pobačaj i od straha sam odlučila da joj ne ću reći više ništa što bi je moglo uzrujati, pa čak ni uznemiriti. Znala sam da shvaća kako rat prerasta u prave borbe u kojima bi Paulov život doista mogao biti u opasnosti. Ako bi on nestao – osim ljubavne boli za koju me nije bilo briga – Annie ne bi imala više nikoga tko bi me spriječio da joj uzmem dijete, i ona je to znala. Ta joj je perspektiva bila nepodnošljiva, premda se pravila da nije tako.

Dati svoje dijete nakon što ga je nosila moralo je već parati srce, a kad je bila riječ o djetetu njezine ljubavi... Ta je nijansa sve mijenjala, odavno sam shvatila. Dakako, meni su nedostajale fizičke sposobnosti da rodim, ali ne i majčinski instinkt. Žene bi uvijek trebale biti lišene obaju svojstava istodobno, to bi spriječilo mnoge boli i drame.

Cenzura nad cenzurama, pričala sam joj još samo o glazbalima poslanim vojnicima, kartaškim igrama, knjigama, sto tisuća lopti koje su primili i kreditu od 3 milijuna koji su deblokirani za kupovinu dresova jer su ljubitelji nogometa na bojišnici bili brojni... Da mi je Annie vjerovala, rat bi bio samo veliko humanitarno slavlje, ništa drugo.

Sanjala sam o tome da joj naudim, ali željela sam da ostane sretan trbuh za moje dijete. Uvijek sam slušala kako govore da će, što je trudnoća sretnija, sretnije biti i dijete. Gubila sam se u obećanjima u koja nisam vjerovala. Ništa se ne će promijeniti nakon rođenja, ona će ostati s nama, uvijek će moći vidjeti svoje dijete, baviti se njime i

kasnije, kad bude u dobi da razumije, vidjet ćemo, možda ćemo mu pokušati objasniti.

Eto što sam joj vrlo mirno rekla 10. svibnja, kad su nas Nijemci napali. Laž na visini drame koja se plela. Melem na visini rane koju su nam zadali. Hinila sam da joj donosim kitu cvijeća u sobu i nespretno sam prolila vodu iz vaze po radiju. Nikako se nije smjela izložiti potresima toga tužnog tjedna. Cenzura nam i dalje nije sve govorila, ali ono što je govorila bilo bi dovoljno da je satre. Htjela sam da se dijete rodi, samo sam na to mislila.

Vidjela sam kako prolaze toliki izbjeglice. Skupocjene američke automobile koji su bježali svom brzinom, šofere u livrejama nagnute nad auto-kartom. Potom ne toliko lijepe aute, starije, pune obitelji. Onda je došlo vrijeme bicikala i pješaka, žena sa šeširima i u nedjeljnim opravama, koje su se znojile pod slojevima odjeće koju su naslagale kako bi ponijele sa sobom što je više moguće.

Unatoč toj pomutnji ni jedne sekunde nisam pomišljala otići. Annie je mogla roditi svakoga trenutka.

U noći 15. započeli su prvi trudovi. Nakon nekoliko sati stanje se pogoršalo i Sophie je zatražila da odem po liječnika. Annie je urlala, savijala se od bolova, dah joj je bio kratak i zviždukav, hrapav, nije podnosila ležanje, bila je na podu, četveronoške, poput životinje. No nisam mogla. Za volanom automobila, nisam prestajala ponavljati, nisam mogla otići po liječnika, nitko nije smio znati da je to njezino dijete. Mjesec je bio pun i osvjetljavao je ulice bijelom svjetlošću. Vozila sam ugašenih svjetala, nije bilo prometnih znakova i uličnoga osvjetljenja. No dobro sam postupila što sam otišla, nada da ću se vratiti s liječnikom više će joj pomoći nego da sam ostala tamo, beskorisna i pokvarena, hipnotizirana njezinim bolom. Vidjela bi da ne gajim osjećaje koji odgovaraju situaciji. Nisam osjećala ni strah ni muku što je vidim kako pati, tako je to, empatija prestaje pokraj suparnika.

Ne znam koliko sam puta prošla istim putem, možda sto. Bezglava lúda. Od kuće do kuće, prolazeći pokraj Pasquinove. Kad bih stigla do njegove zgrade, usporila bih, zaklinjući se u uspomenu na roditelje da ću, ako iziđe ili se bude vraćao kući, pozvati dragoga doktora, ali nije bilo nikoga. Onda bih se istim putem vraćala do kuće gdje se više nisam zaustavljala zbog straha od onoga što će mi

Sophie reći, olakšanja, drame? Potom opet prema Pasquinu, ovaj put sigurna da ću ga zateći pred kućom. Nije bilo nikakva razloga, ali ni ja nisam imala razuma... Sophie će mi položiti dijete na ruke, Annie je umrla pri porodu. Pustila sam da mi ta rečenica odzvanja u glavi do mile volje, poput valcera, “umrla pri porodu”, “umrla pri porodu”, to bi sve pojednostavilo. Smijala sam se i plakala istodobno jer sam znala da bi ta smrt mogla za sobom povući i smrt mogega djeteta. Ubija li smrt uvijek istom kosom, ili ima po jednu za svakoga? I Pasquin koji još uvijek nije bio ispred kuće. I ti automobili koje su tovarili na brzinu, kamioni koje su punili morem arhive, kutijama, svakojakim papirusinama koje nisu smjele pasti u ruke neprijatelju. Bijeg administracije, tihi noćni nestanak. Mjesec me plašio, imao je izgled u kojem se lako može prepoznati lice, činilo mi se da prati što činim. Objasnila sam mu da me ne može razumjeti, da ne zna što znači trebati dijete. Onda sam pomislila kako ga se često prikazuje kao ženu. Luna. Možda zato što se i njezino tijelo mijenja prema razdobljima. Rada li svaki pun mjesec zvijezdu? A ako je mjesec doista majka svih zvijezda? Vozila sam još dugo nakon što je nestao. A Pasquin još uvijek nije bio ispred svoje kuće. No pojavili su se visoki plamenovi koji su izmakli iz perivoja na Quai d’Orsayu i toj snažnoj i uzmemirujućoj vatri dugujem što sam se prenela iz tuposti. Jesam li ja bila šibica koja je, prolazeći stalno istim mjestom, naposljetku zapalila vatru? Kamioni više nisu dostajali, valjalo je zapaliti kompromitirajuće dokumente. Crni se dim dizao u nebo, i pepeo od papira. Sjećam se da sam pomislila kako ne volim plosnate šibice. Stigao je trenutak da se vratim kući.

Sophie mi je položila dijete na ruke. Annie je zaspala. Da posudim rečenicu svih roditelja na svijetu: “Sjećat ću se toga trenutka cijeloga života.” Uronila sam u Camilleine oči, otvorene i staklaste. To se nije moglo nazvati pogledom, ali odsad je to bio moj život. Ostala sam dugo tako sjediti, s Camille na grudima. Ono čega sam se toliko bojala nije se dogodilo, nije nalikovala Annie, Bože, hvala ti.

Dani su se nizali usporeni i blagi. Dakako da me kapitulacija Belgije i Nizozemske jako pogodila, dakako da me njemačko napredovanje potreslo, no povlačila sam se u miris svoje djevojčice. Bilo je to jače od mene i sve što se događalo uokolo pogađalo me ne dopirući do mene. Čudo toga rođenja obasjavalo je sve i uvjeravalo me da će se

i ovaj rat razriješiti čudom. Uostalom, zar povratak maršala¹⁶ nije bilo čudo?

Drugo je čudo bilo što više nisam gledala Annie istim očima. Njemački je napad poremetio moj krug neprijatelja, Annie je i dalje bila u njemu, ali ne više toliko. Nijemci su mi oduzeli dio mržnje prema njoj. To je matematika, što više neprijatelja imamo – barem što je više onih koje smatramo neprijateljima – to je mržnja prema njima slabija. Unatoč svemu što se kaže, mržnja, kao ni ljubav, nije neiscrpna.

Usto, vidjela sam kako Annie gleda Camille, vidjela sam kako majka prisvaja dijete. Kako sam mogla pomisliti da joj je otmem? Kako je mogla pomisliti da mi je preda? Naš odnos jedne prema drugoj – i odnos prema samima sebi – odsada se promijenio. Njezina težnja za slikanjem i moj očaj jalove žene rastočili su se u posve novu postojanju Camille. Naši su se životi zaustavili kako bi načinili mjesta za njezin. Bilo je to razdoblje rođenja u kojem se ne može donijeti nijedna druga odluka osim da se hrani, presvlači ili uspavljuje tek rođeno dijete, vrijeme nezamislivoga. Annie je dojila Camille, ja nisam mogla. Ja sam je presvlačila, njihala, Annie nije mogla. I činilo mi se kao da je sve kako treba biti.

Da mi je Annie tih dana sve priznala, da je zatražila oprost, da je zatražila svoju kćer, pustila bih ih obje da odu, ma koliko me koštalo. Lako mi je danas tako govoriti, ali kunem se da s odmakom koje mi je dalo vrijeme još uvijek vjerujem u to. U svakom sukobu uvijek ima barem nekoliko sekundi u kojima se suparnici slažu, i kad bi se, u tom prikladnom trenutku, otvorili jedan drugome umjesto da nastave frktati, iz toga bi moglo proizići neočekivano razumijevanje.

Umjesto toga Annie me upitala jesam li Paulu poslala papučice.

Isplela sam dva para – plave i ružičaste – i dogovorile smo se “da ću poslati Paulu boju koja se bude rodila”. Annie je voljela taj izraz, sigurno zato što joj se činilo da joj boja više pripada nego vlastito dijete.

Potvrdila sam ne usudivši joj se reći da su upravo objavili prekid slanja paketa vojnicima na bojišnici. Situacija se pogoršavala iz dana u dan, ali nastavila sam održavati Annie u oblačiću zadovoljstva. Navikla sam se na to, i nadasve nisam željela da joj mlijeko presahne, porod je bio težak, Camille je morala jačati.

Paul bi međutim bio sretan otkriti tu boju, toliko je želio da bude djevojčica, “da ne mora nikad ići u rat”, često mi je ponavljao u pismima. Ja sam pak sanjala o dječaku jer je bilo manje izgleda da nalikuje Annie, mislila sam... I nadasve zato što dječak nikad ne ustanovi, jednoga lijepog dana, da ne može imati dijete. Uvijek želimo da naše dijete izbjegne ono što je nama bilo najgore.

No 3. lipnja, kad su Nijemci bombardirali nekoliko ulica dalje od nas, morala sam obavijestiti Annie da je izbio rat.

“Bio je to samoubilački napad” koji je “svjedočio o očaju Nijemaca” i “kao dokaz ništavnosti te ofenzive, vlada je još uvijek u Parizu i ne namjerava otići.”

Stoički stupci u novinama bili su učinkovitiji od najboljih laži koje sam mogla izmisliti. Nisam davala više pojedinosti Annie, ona ih nije tražila, i ona posve obuzeta s Camille.

Bila sam odlučila ne napuštati Pariz ma što se dogodilo i nikad nisam promijenila mišljenje. Čak ni kad su Reynaud, vlada i sva ministarstva naposljetku kukavički pobjegli i kad su se za njima, u obezglavljenoj prijestolnici, stotine tisuća uspaničenih Parižana sjurile na ulice.

Bio je 10. lipnja. Govorilo se da su Nijemci na manje od petnaest kilometara, a Talijani su netom bili ušli u rat. Gotovo svi moji prijatelji, svi moji poznanici otišli su, neki su mi predlagali da pođem s njima, preklinjali su me da ne ostanem sama s djetetom. Mene je pak užasavalo baš suprotno, smatrala sam pogubnim vući dojenče u opći kaotični zbjeg.

Jedina putovanja na koja sam je vodila bile su naše svakodnevne šetnje. Ništa nisam voljela više od tih trenutaka kad sam nas dvije, kao par, upisivala u ulice, perivoje, stabla i kljun golubova. Trgovci su se – oni koji nisu otišli – naginjali nad kolica da iz njih izvuku malo optimizma: ne možemo izgubiti rat ako se djeca nastave radati. Pošto bi mi priopćili, ovisno o danu, “da su Sjedinjene Države objavile rat Njemačkoj”, “da je u tijeku veliki francuski protunapad jedne iznimne pričuvne armije” ili “da je Hitler jako bolestan i da bi mogao abdicirati u korist Göringa”, podizali bi pogled s kolica ljubazno mi govoreći: “Nevjerojatno kako vam vaša beba sličići”.

Koliko zabluda, sa svih strana, koje nas umiruju i kojima bismo htjeli vjerovati.

Posvuda na ulicama ljudi su me podsjećali na životinje u bijegu, odlučne, ali izgubljene. Nisam se mogla suzdržati da ih ne prezirem, smatrala sam ih kukavicama.

A onda sam jednoga dana i njega vidjela.

Odmah sam ga prepoznala, unatoč bradi i raščupanoj kosi, prepoznala sam njegovo bahato držanje. Lice mu je bilo jednako nepronično kao i onoga dana kad sam se s njim susrela, izraz jednako razmetljiv. “Gadovi!”, “Protuhe!”, “Nitkovi!”, isprva su moju pažnju privukle uvrede prolaznika, davali su si oduška na grupi zatvorenika, naguranih s druge strane ulice, nasuprot kavani *Piémont*. Trojica stražara očividno su ondje ugasili žeđ više no što bi trebalo i otresali su se na zatvorenike koji su tražili čašu vode.

– Ako ste žedni, pišajte i pijte!

– Hajde, mičite se, bando prljava!

I za njih je to bio bijeg, trebalo ih je premjestiti u drugi zatvor. Čekala sam da dođu do mene i pozvala stražara koji je išao na začelju. Upitala sam ga treba li novaca. Oko mu je zasvijetlilo, ali gledao me u tišini čekajući da shvati što je posrijedi. Imala sam 200 franaka kod sebe, bili su njegovi ako ga oslobodi. Istrgnuo mi je novčanice iz ruku, u svakom slučaju, kako je sve krenulo, ne će ga on osloboditi nego Švabe, pa onda kad je već tako... Glasno je pročistio grlo prije nego što će pljunuti na tlo.

– Zašto njega?

– Jer je star.

– Ima još starih.

– Jer slični djedu moje kćeri.

Pokazala sam kolica koja sam i dalje jednom rukom njihala, pokretom koji, čini se, ništa nije moglo zaustaviti. Odgovorio je: “A, tako”, slegnuviši ramenima, i otišao stavivši novac u džep. Nisam čekala da vidim je li ga oslobodio, napravila sam ono što mi se činilo dobrim, ostalo nije bilo na meni. Bio je 6. lipnja. Imala sam osjećaj da sam se iskupila.

Željela sam reći Annie da joj je otac slobodan, ali nikad se nisam odvažila obavijestiti je da su ga uhitili. Htjela bi otići i pridružiti se majci, ja je ne bih mogla zadržati i mogla bih reći zbogom svom

djetetu. Ipak sam zatražila od Jacquesa da pripazi kako staroj ženi ne bi ništa nedostajalo. Rekao mi je da joj neki mladić gotovo svakodnevno dolazi u posjet. Osjećala sam se manje krivom, nije bila posve sama.

Loše sam postupila, priznajem. No mora da ta žena nije baš jako voljela svoju kćer, cijelo to vrijeme nije joj napisala ni najmanje pisamce. Istodobno, to me baš i ne čudi, ona ni za što na svijetu ne bi htjela prekinuti vezu svoje kćeri s “bogatašicom”, sigurno se nadala okoristiti time ovako ili onako. Nema ništa besramnije od siromašna roditelja kad je u igri novac.

Sophie mi je održala propovijed, ima stvari koje se u životu rade i onih koje se ne rade, što bih ja rekla da jednoga dana to učine mojoj kćeri? Anniein čar nije pogađao samo muškarce, ja sam to dobro znala, i ja sam mu svojedobno podlegla i mislim da ju je Sophie jako voljela. No bila mi je potpuno odana. Nikad nisam razumjela kako me je mogla podržavati u tom pothvatu koji je bio sve što je ona mrzila: laž, izdaja, krađa.

Savjetovala sam joj da ode, postajalo je previše opasno za nju. Pripovijedala sam joj o Židovima koji su se uvelike priključivali onima koji su bježali. Nisam ih prezirala, čitala sam članke u novinama koji su im obećavali sve najgore. Oni koji govore da se u to vrijeme još nije znalo za logore lažu. No Sophie nije htjela ni čuti. Ne će me ostaviti dok se gospodin ne vrati, obećala mu je da će paziti na mene, ona drži do svoje riječi! Usto, ona je prije svega Francuskinja, pa ako je Francuzi zatrebaju da napakosti Nijemcima, bit će tu! Ja sam je samo trebala zvati “Marie”, kako se zovu i sve druge služavke u Parizu i, kad se bolje pogleda, nije li njezin nos nalik na zgodan bretonski nosić? Nijemci ništa ne bi shvatili. Nisam je smjela pustiti da me nasmijava i da me uvjeri, trebala sam joj narediti da smjesta ode. Zapravo ona nije ništa shvatila.

Stigli su jednoga siječanjskog jutra '42., u zoru, dva njemačka policajca u civilu. Njihov uobičajeni žalosni scenarij odvijao mi se pred očima. Nije riječ o uhićenju nego o običnu “davanju iskaza”, nakon čega će se vjerojatno moći vratiti kući, no ipak su joj rekli da ponese torbu sa stvarima. Nadzirali su je dok se pripremala, kad je otišla u svoju kupaonicu jedan od dvojice policajaca postavio je nogu tako da ne može zatvoriti vrata. Nikad nisam shvatila kako su je

uspjeli pronaći. Bez obzira na to je li imala zgodan bretonski nosić ili ne, već više mjeseci branila sam joj da izlazi, sama sam išla u kupovinu, a ona je ostajala kod kuće brinuti o kućanstvu i o Camille. Nije čak ni otvarala kad bi netko pozvonio. Sigurno ju je netko prijavio kao Židovku, možda kakav poznanik.

Toliko je ljubila Camille prije odlaska. Šaputala joj je nježne riječi u uho, oči su joj sjajile od suza, od bijesa, ali suzdržala se. Tako ju je snažno stiskala na srce da me jedan od policajaca naglo odveo u stranu.

– Dijete je doista vaše, gospođo?

Zbog te rečenice koje sam se toliko bojala, izrečene posve neprikladno i u tako bolnu trenutku, prasnula sam u nervozan smijeh.

– Smijem se, Marie, jer gospodin traži da mu potvrdim da Camille nije vaša kći.

Dobrohotan osmijeh razlio se Sophieinim licem i to je posljednja slika koju pamtim o njoj.

A ona me svojedobno obavijestila da je Pariz “otvoreni grad”, posvuda su bili postavljeni plakati, nitko nije točno znao što to znači, ali svi su shvaćali da je to loš znak. Osjećali smo da se priprema nešto strašno. Bio je 12. lipnja 1940. Širio se glas da stižu Nijemci.

Sutradan navečer nestanak struje bacio me u potpuni mrak, bila sam u kadi. Pipajući sam krenula do Annieine sobe kako bih se uvjerila da je sve u redu. Ona je zadrijemala, a Camille je cvrkutala u kolijevci. Otvarala sam jednu po jednu ladicu komode tražeći svijeće, uskoro je vrijeme sljedećega dojenja, Annie bi trebala nešto vidjeti. Prekapala sam kako sam mogla kad sam pomislila da sam našla, bilo je pod maramicama. No bilo je hladnije od svijeće i metalno. Ne veće od dječje igračke. Sjećam se da sam kriknula od umora, gotovo od nevjerice, izvlačeći ga ispod gomile tkanine.

Eto kako je opet uskrsnula njihova priča. Zar to nikad ne će prestati?

“Ostavljam ti revolver, to je obećanje da ću ti se vratiti...”

“Dajem ženi koja mi najviše znači predmet koji mi najviše znači...”

Provela sam noć zamišljajući sve zakletve koje je Paul mogao dati ostavljajući “mali *Deringer*” Annie prije no što je otišao u rat. Možda joj ga je pružio u tišini, prije no što će vatreno voditi ljubav. Sigurno.

Poskočila sam probudivši se, revolver je bio na mojem jastuku, s cijevi uperenom u mene. Osjećala sam se tako slabom, umornijom nego prije spavanja. Češljala sam se kad je Sophie upala u kupaonicu. "Došli su!" Vidjeli su ih. Odmah sam je poslala u podrum da pripremi zalihe i postavi ležajeve koje smo već u predviđanju odnijeli dolje, i Camilleinu kolijevku, ako nas opljačkaju, ako se budemo trebali skrivati. A ja sam se automatski nastavila češljati. Teško sam disala. Nijemci su bili tu. Vidjeli su ih. Osjećala sam *Deringer* u džepu kućne haljine kako mi udara o bok pri svakom zamahu četkom. Kad odjednom začuh šum, okrenuh se u mahu, prestravljena. Alto se vratio i skočio na rub kade, lunjao je svojim mačjim korakom. Ne znam što me obuzelo, ne mogu objasniti, nisam mogla skinuti oči s njega. Polako sam odložila četku, potražila revolver u džepu, naciljala i povukla obarač.

"Gubite se svi odavde!"

Kad je opalio, pomislila sam da mi se ruka otkočila. Ne znam jesam li kriknula. Altovo tijelo zanjihalo se u kadi i voda se u nekoliko sekundi napunila krvlju, a moja usta gorkim okusom. Ništa nisam učinila. Gledala sam ga kako se bacaka i nisam reagirala. U mislima sam se ponovno vidjela u kadi onoga dana kad sam sve ispričala Annie. Alto se utapao poput čovjeka, bez glaska. Da joj nisam ništa ispričala, ništa se od ovoga ne bi dogodilo. Kad se prestao micati, više nisam prepoznavala njegovo tijelo s mokrom dlakom. Osjetila sam nešto kao pražnjenje. Sve je moralo prestati. Sada. Naša čudna družba više nije mogla potrajati. Camille je imala mjesec dana. Još je ravnodušno prelazila iz ruke u ruku, no uskoro će se na poseban način smiješiti jednoj ili drugoj zovući je "mama" i htjela sam da to budem ja.

Tajnovito je rođenje, neko vrijeme odvlači ženu iz društva, a onda mu je jednoga dana vrati, tek tako, grubo. Nakon tjedana otupljenosti, blaženstva, ponovno se ulazi u akciju i postaje ona koja smo bili i prije, samo usredotočenija, neproničnija, gora, jer odsada se ne borimo više za sebe, nego i za svoje dijete. S tim pucnjem život je ponovno preuzeo svoja prava nad zaštitničkim razdobljem novoga majčinstva.

Uputila sam se prema Annieinoj sobi, uzela sam joj Camille iz naručja i otišla se zatvoriti u svoju sobu. Camille je plakala, ali nije

me bilo briga, moje se srce više nije moglo stisnuti, čak ni za nju, nisam više osjećala ništa doli težak teret u grudima. Šok je bio tako snažan, disala sam teško, kroz nos. Nisam shvaćala što se dogodilo. Nikad ne bih pomislila da je *Deringer* napunjen. Bilo je to njezino prvo hranjenje na bočicu, u početku nije htjela, ali na kraju ju je prihvatila. Čula sam kako Annie lupa na vrata, trči uokolo, poziva upomoć. Stavila sam Camille na pod, na tepih, zaključala sam je u sobu i sišla sam. Annie je pitala što sam napravila s njezinim djetetom. Onoliko hladno koliko je ona bila uznemirena odgovorila sam joj da ne razumijem o čemu govori budući da ona nema dijete, prije no što sam joj zločesto dobacila:

– Paul mi je sve priznao, znam sve o vašoj priči, o vašim sastancima.

Tada sam joj opisala njihove igre, najintimnijim i najsirovijim riječima, nepodnošljivima čak i za jednu besramnicu. Slušala me, odmahivala glavom s lijeva na desno kao da u sebi govori: “Ne”, “Ne”. Začepila je uši od stida i poniženja. Mislila sam da će briznuti u plač, ali oči su joj ostale suhe. Suze dekoncentriraju, a ona je morala ostati na oprezu i slušati. Pozornost je nadvladala očaj.

“I ono poslijepodne kad te naučio što trebaš činiti da ga dočekaš, kad je tražio da se ispružiš na krevetu i da zadigneš suknu, kad je uzeo tvoje prste – lijeve ruke – i kad ih je, pošto ih je poljubio, postavio na točno određeno mjesto, između dviju usana na gornjoj strani spolovila. Tvoju drugu ruku stavio je na tvoje grudi. Sjedio je nag pokraj tebe. Ud mu je bio tvrd i tražio je da ga gledaš. Nije te dodirivao. Bilo mu je dovoljno mrmljati ono što si trebala činiti. A ti si izvršavala, prljava i poslušna. Trljala si mjesto na koje ti je postavio prste, isprva nježno, potom sve brže, sve naglije, očiju prikovanih za njegov ud. A onda si se napela stenjući, prije no što se tvoje tijelo predalo, drhteći, i Paul te uzeo u zagrljaj i njihao kao djevojčicu. ‘Bi li se usudila to učiniti kad ne budem tu?’”

Davala sam joj takve pojedinosti da nije mogla ne povjerovati da dolaze od mojega muža. Nije mogla naslutiti istinu, da sam bila sakrivena nekoliko metara od njih, ukočena i obuzeta mržnjom, u naborima teških draperija. Htjela sam zauvijek zaprljati tu intimnost, zabraniti joj zadovoljstvo koje je imala s mojim mužem, čak i u sjećanju. Više nikada ne će moći pomisliti na njihove zagrljaje a da

ne zamisli Paula kako mi ih priznaje i govori mi da mu to nije bilo važno, da se nekoliko mjeseci izgubio s njom i kako me preklinje da mu oprostim.

Odavno sam zamišljala to suočavanje. Promišljala sam o njemu, pripremala ga do u najmanju rečenicu, birajući uvijek najpodmukliju. Natjerati Annie u bijeg, u očaj. Spriječiti je da obznanjuje svoju nesreću podnoseći kao dokaz svoje tijelo još natečeno od poroda. Liječnik ne bi ni sekunde dvojio u odluci koje je od naših dvaju tijela netom podarilo život, a koje je uvijek bilo samo prazna ljuštura. Morala sam je toliko i tako dobro poniziti da joj oduzmem čak i snagu za taj postupak, morala je postati nemoćna za sve, neprihvatljiva u svemu.

Lagala sam joj. Na te se riječi Annie upitno uspravila, nadajući se da ću odjednom povući sve što sam netom rekla i ponuditi joj novu, manje čudovišnu verziju.

“Da, lagala sam ti. Paul ti nikad nije poslao poljubac, ni u jednom pismu. Rekla sam ti ono što si željela čuti, za dobrobit mojega djeteta. Ah, da, zaboravila sam, jer je Paul bio tako sretan kad je čuo da sam trudna. Neprekidno je ponavljao da ćemo napokon biti obitelj. Zaslužili smo to nakon svega što smo prošli... Nauči to, kad čovjek izgubi obitelj u životnoj drami – kao što se dogodilo Paulu – misli samo na to kako će stvoriti novu, čak i osobe najmanje sklone skupnomu životu trebaju obiteljske odrednice. Ljubavnice su, zapamti to dobro za svoja iduća kurvanja, dobre za muškarce koji imaju člana obitelji i kamo god pogledaju, ostali je moraju izgraditi, to je tako... Dakako, seks je jači od muškaraca, ali obitelj je jača od svega toga.”

Vrata su se zalupila za njom. Napokon. Bilo je gotovo.

Pucanj mi je još odzvanjao u glavi. Altovo je tijelo plutalo. Nisam shvaćala kako je to bilo moguće. Paul nikada nije ostavio nijedno kolekcionarsko oružje napunjeno, *Deringer* kao ni druge. Metci su oduvijek ležali u jednoj ladici pisaćega stola, izmiješani svi zajedno. “Ni mačka tu ne bi pronašla svoje mlade...”, govorila je Sophie.

Niti bi ga Paul napunio prije no što joj ga da, to mu nije bilo u naravi, za njega je to oružje bilo samo uspomena. Bilo mu je drago jer je pripadalo njegovu ocu, ali nije ga gledao u funkciji oružja.

Ali, ako nije on, tko je onda napunio pištolj?

Odgovor se nametnuo u bljesku. Annie je isprobavala sve metke, jedan za drugim, strpljivo i odlučno, dok nije našla onaj koji je savršeno pristajao u cijev. A onda je dodala barut. Sve je bilo spremno.

Zbog toga što me pomračila želja za osvetom, nikad nisam razmišljala o njezinoj mržnji prema meni. Ona je međutim pomišljala da me ubije, ne puni se revolver iz dosade. Što ju je zadržalo? Jesam li izbjegla najgore ili ni ona, kao ni ja, nije imala hrabrosti ubiti?

Ubojstvo je sprega okolnosti i temperamenta, obje smo imale okolnosti, ali ne i temperament. I ja sam tisuću puta pomišljala da je ubijem, no zadovoljila sam se naprosto time da je izbacim. Ni najtvrdja mržnja, ako nije oboružana ubilačkim temperamentom, nikada nikoga ne će ubiti.

Netom su se vrata za njom zalupila već sam požalila što je moja želja da je više ne vidim bila jača od opreza koji bi tražio da je zadržim pod šapom.

U tjednima koji su uslijedili uvukao se strah, i to paranoičan. Njezina se odsutnost pokazala mnogo opasnijom od njezine nazočnosti. Što će sada učiniti? Je li povjerovala mojim lažima? Hoće li i dalje čekati Paula? A Camille? Hoće li zato odustati od nje? Nisam bila sigurna ni u što.

Tražila sam od Jacquesa da ostane u Escalieru, službeno zato da ga održava, a zapravo da nadzire Annie koja se vratila u Nuisement. No to što sam znala gdje se nalazi nije me posve umirilo. Kad me Jacques obavijestio o smrti njezine majke, radovala sam se, neprikladno. Mislila sam da se Annie više ne će maknuti otamo, da će se brinuti o ocu.

Mjeseci su protekli, donekle smireniji, dok mi jednoga dana u prosincu netko nije pozvonio na vrata. Prepoznala sam mladića koji je svakoga dana posjećivao Annieinu majku dok smo bile odsutne. Jacques mi ga je savršeno opisao. Annie je napustila Nuisement dan ranije i mislio je da je ovdje. Isprva sam vjerovala da je riječ o strategiji kako bi mi silom oduzeli Camille. Umirila me smetenost koju sam mu pročitala u očima kad sam mu rekla da Annie nije tu. Nije bila zamka, doista ju je tražio. Nisam bila ništa pripremila, njegov bojažljiv izgled zaljubljenoga nadahnuo me da mu ispričam priču s

činjenicama koje ne će podnijeti. Ispričala sam mu da se Annie zaljubila u nekoga vojnika. Išla sam čak dotle da mu kažem kako se udala. Neka mi oprost.

Opraštajući se od mene, bio je shrvan. A meni je laknulo. Annie mu nije ništa rekla o sebi i mojem mužu. Pomislila sam da je opasnost prošla dok nije progovorio glasom kojim se obraća malenoj djeci.

– Doviđenja, Louise.

Samo je Annie znala to ime, upravo se izdao. Znao je istinu, barem o Camille.

Kad mi je Annie predložila da bebu nazovem “Louise”, pravila sam se da prihvaćam. No u dnu duše uvijek sam željela da dijete nosi ime moje majke: Camille. Pa trebalo je imati nešto i od mene. Nisam oklijevala ni trenutka pred uredom za upis novorođenih.

– Camille Marguerite Werner.

Ni na sljedeće pitanje.

– Datum rođenja?

– Prije pet dana, 28. lipnja.

Camille je imala malo više od mjesec dana, ali rekla sam da ima “pet dana”, kao i gotovo sve ostale nove majke u redu ispred mene. Obično su pred tim šalterom uvijek bili muškarci koji su govorili “jučer”. Otkad je počeo rat, tu su bile žene koje su govorile “pet dana” ili “tjedan”, ovisno o vremenu koje im je trebalo da se oporave od poroda.

Nisam se izlagala nikakvoj opasnosti, vrlo brzo, s vremenom, mjesec dana se ne će vidjeti. Annie nije smjela znati nikakvu službenu istinu o njoj. Neka moje dijete za nju postane stranac i neka to zauvijek ostane. I Paul je uvijek vjerovao da njegova kći ima mjesec dana manje. Bila sam jedina koja je, u srcu, uvijek zaželjela Camille sretan pravi rođendan, u isto vrijeme godinu za godinom, dok je dob išla pod ruku s krivnjom, proslavljala sam jad svojih prošlih laži.

“Doviđenja, Louise.”

S čudnom blagonaklonošću gledala sam mladića kako odlazi. On i ja bili smo pomalo slični u toj priči, izdani, ismijani, odbačeni.

No znao je da je Camille Annieino dijete i u tom pogledu predstavljao je prijatniju. Morala sam ga nadzirati, trebala sam ograničiti opasnost. Također, činio mi se kao najbolji način da

pronađem Annie. Ako se ikome ponovno ukaže, to će biti on, bila sam sigurna. Među njima je postojala neka posebna veza. Ona vrsta ljubavi koja nadahne ženu da odabere muškarca čije će ime dati djetetu, kad mu već nije otac. Nikad nisam prestala pratiti njegov trag, da se zaštitim od njega.

Annie je napustila Nuisement, mogla se pojaviti svakoga trenutka. A ako se Paul i ona vrate, s rukom u ruci, da mi oduzmu Camille? Jesu li doista postojale te lude ljubavnice koje su otišle u Njemačku tražiti svoje zarobljene ljubavnike?

Stigle smo sa zakašnjenjem na lutkarsku predstavu. Smjestila sam Camille na prednju klupu i ostavila sam je samu, toliko da kupim ulaznicu. Camille je upravo navršila godinu dana. Kiosk je bio na nekoliko koraka. Vraćajući se, prepoznala sam Anniein lik, skriven iza stabla. Profil joj se razvedravao u ritmu Camillein, smijeh joj se ravnao prema njezinom. Djeca se smiju iz grudi, poput krika, odrasli iz grla, poput uzdaha, a kad im padne na pamet smijati se kao djeca, gledamo ih hladno kako bi se smirili. Mrsko su zrcalo za me bili ti profili. Smijale su se na isti način. Srećom, nikad se ne će odlučivati o nečijem roditeljstvu prema osmijehu. Vratila sam se i sjela pokraj Camille što sam mirnije mogla, praveći se da se smijem nezgodama jadnoga lutka. Ne znam je li Camille osjetila moju posjedničku ruku kako se spušta na njezinu, tako malenu u tom trenu.

Na kraju predstave smjestila sam Camille u kolica i brojala sam do deset. Znala sam da će se, kad podignem pogled, Annie udaljavati, ne će tu ostati sad kad više ne može pogledom dosegnuti predmet svoje ljubavi.

Nagađala sam da to nije prvi put što se tako skriva kako bi vidjela Camille. Njezino je držanje odavalo neutralnost i smirenost navike.

Slijediti je. Uhoditi našu uhodu. Vidjeti kamo ide. Uz malo sreće, otkriti gdje stanuje, gdje radi. Lokalizirati je, kao što se s olakšanjem razotkrije ružna bolest kojoj se odavno traži izvor.

No, što smo više išle ulicama, više sam gubila odvažnost. Annie je krenula putem prema našoj kući, nije bilo nikakve dvojbe. Nisam to očekivala, tražila sam način kako se obraniti, nisam htjela svađu pred Camille. Kad odjednom, na križanju ulice koja je vodila k našoj, više je nisam vidjela. Isprva sam pomislila da je primijetila moju lukavštinu i da je pobjegla. A onda, poput prekida u ravnini pročelja,

moj se drhtavi pogled kao prikovan zaustavio na velikoj svjetiljci koja je nadvisivala "Zvijezdu Danicu".

Nekoliko metara ispred mene, na istom nogostupu, naizgled trgovina slikama, zapravo bordel.

Prošla sam mimo. Da je u tom trenutku sve eksplodiralo, ne bih se začudila. Netom sam shvatila, Annie se prostituirala. Svi pogledi prolaznika bili su upereni u mene. Svi su se prsti ispružili. A usta iskrivila. Zvuci oko mene iskvarili su se. Prestanite, nisam ja! Ona je odabrala. Mogla je odlučiti nešto posve drugo. Nisam ja. Život je kriv. Ja nemam s time veze. Htjela se prostituirati, to je njezin izbor. Možda joj je to u krvi, ne, ne u krvi, zaboga, Camille... U tijelu.

No ta shrvanost, ta krivnja nije trajala jedan sat. Jednako grubo kao što sam se okrivljavala, stala sam divlje slaviti, laknulo mi je kao nikad. Ovaj je put gotovo! Zbilja gotovo! Stavila je sebe u takav položaj da mi ne može naškoditi. Nikad mi više ne će moći oduzeti Camille. Unovčivši svoj ženski ponos, izgubila je majčinski. Neka samo dođe jednoga dana tražiti od mene svoju kćer, znat ću je primiti, reći ću joj da se ne može istodobno biti majka i kurva.

Paul je možda mogao otići s radničkom djevojkom, ali nikad ne bi otišao s uličarkom. Štoviše, sa švapskom uličarkom. *Nur fiir Offiziere*. "Zvijezda Danica" bila je rekvirirana.

Kako je mogla pasti tako nisko da uđe na to mjesto? Jer je kružila oko kuće? Zbog slika u izlogu koje su je privukle? Je li znala kamo ulazi? Da će razodjevena prodavačica razgrnuti zastor? A zašto ne, pomislila je kad ju je vidjela. Rezignirati. Ostati blizu Camille, Louise, ne daleko, i naći sklonište. Zima je bila tako grozna. Jestli koliko treba. Ne morati se odijevati. I iskoristiti ugljen kojega sigurno nije nedostajalo za njihove mušterije.

Kako je se više nisam bojala, Annie mi se najednom smilila.

Svakoga sam dana pogledom pročešljavala obzorje i svakoga sam je dana vidjela kako negdje stoji. Iza stabla, na udaljenoj klupi, pogleda uvijek uprta u Camille. Oklijevala sam vratiti se u perivoj kod bulevara Champs-Élysées, no čemu? Znala sam da bi nas našla u bilo kojem parku kamo bih odvela Camille da se igra. Ma kamo otišla, ona bi nas slijedila. Ni napustiti Pariz ne bi služilo ničemu. Ona nikad ne bi skinula pogleda s Camille. A nijedan grad, nijedno selo ne bi me štitilo tako dobro kao Pariz. Neke stvari mogu postojati

samo u prijestolnicama, one utapaju probleme, paraliziraju ih, guše zmijska gnijezda. Nastaviti tako, ništa ne mijenjati. Annie se zatvorila u prostituciju. Nikako joj se ne smije pomoći tako da odemo. Naposljetku sam se navikla vidjeti njezin lik kako opsjeda prostor mojega života. Kao što me kruženje njemačkih zrakoplova danonoćno podsjećalo da čak ni nebo više nije naše, Annieino kruženje podsjećalo me da mi moja kći ne pripada potpuno. No više me nije plašila, nije mogla ništa pokušati u svojem položaju. Bile smo poput dviju neprijateljica koje jedna drugoj traže Ahilovu petu i ne nalaze je. Ustvari, imale smo istu i nismo se mogle njome poslužiti osim da same sebe unesrećimo, bila je to Camille.

Prije no što sam otkrila da se Annie prostituira nisam obraćala ni najmanju pozornost na Nijemce. Prolazila sam pokraj njih, gorda, gledala kako nam otvaraju prtljažnike, kako nam sve uzimaju, mirna, ponosna, najpomnije sam birala izlaske i prijatelje prema onome što sam nazivala čašću i dostojanstvom. Nisam pružala otpor, ne, ali bila sam krajnje suzdržana.

Poslije sam pristala ići na njihove zabave, na jednu izložbu Ama Brekera, na neki koncert u palaču Chaillot, čak sam organizirala večere kod kuće. Znam da je to neprihvatljivo, ali bojala sam se, bojala da Annie ne iskoristi svoje čari kako bi privukla nekoga časnika, i tako mi oduzme Camille. Morala sam se moći obraniti od te igre. I meni su trebali zaštitnici, poznanstva. Kako bih eventualno mogla uzvratiti, morala sam kapitulirati. Radi Camille prešla sam neprijatelju. No radi Camille bila bih učinila sve. Koliko sam se noći budila s ljubavlju za to dijete ukotvljenom u grlu, tako živom, tako tvrdokornom, da više nisam mogla zaspati?

Paul nije nikad shvatio i nikad se nisam uspjela opravdati. Barem sam mu dala dobar razlog kao ispriku što me više ne voli. Njegova žena, izdajica. Kolaboracionist. Kako sam mu mogla to napraviti? Njemu. Dok je bio zarobljen. Shvaćam li uopće? Na taj način surađivati s neprijateljem. S onima koji su uhitili Sophie. Ni to mi nije smetalo? Zar mi pomisao na izdaju nikad nije prošla kroz glavu?

Ne to pitanje!

Pogledala sam ga u oči, hladno, spremna u tom trenutku da jedno drugome sve kažemo. Htio je govoriti o izdaji, onda govorimo o izdaji. No kružio je oko mene, pijan od bijesa, slijedeći svoju misao.

“I onda, s kojim si spavala? Ili možda s kojima?”

Kako se usudio? Bio mi je iza leđa, okrenula sam se i u zaletu, nepomućenim zamahom, ošamarila ga tako snažno, tako točno, tako precizno, bez okrznuća, moja je ruka dosegla cilj kao da mi je tijelo svih ovih godina računalo širinu toga pokreta kako bi pogodio metu, sigurno i žestoko.

Paul se vratio 20. kolovoza 1942. Camille je imala malo više od dvije godine. Nisam to očekivala. Telefon je zazvonio. Bio je u Compiègneu, njegov je vlak upravo stigao. Glas mu je odjednom bio jednako nepojmljiv kao i moja želja da nastavim život uz njega. Smjena. Laval je pokrenuo tu inicijativu koja nije dala ništa, ali je vratila Paula. Jedna sreća, jedna nesreća na tisuću. Nisam se toga bojala, većinom su se vraćali samo seljaci. Srodila sam se s idejom da ga volim u odsutnosti, često sam govorila Camille o njemu. Bio je zaštitnički lik koji je unosio ravnotežu, treći kut našega trokuta, odsutan, savršen, oprostiv. No prisutan bio je nesavršen, neoprostiv. Nakon njegova povratka sve je postalo složeno. Obje smo mnogo plakale, ja zato što se vratio u moj život, Camille jer se pojavio u njezinu.

– Zašto je tata tu?

– To je tako, milo moje, tata stanuje sa svojim djetetom, kao i mama.

– Ne. Mamin krevet moj. Tata se vrati u svoj krevet u ratu.

Tako je slatko spavati sa svojim djetetom, tijela se tako dobro opuste kad znaju da trebaju samo spavati i da ne će morati otrpjeti muškarčevu navalu. Navalu vjernoga muškarca prihvatimo i kadšto pomislimo da je bilo dobro, ali kad navaljuje nevjerni zatvaramo oči i pomislimo da bismo voljele spavati ili povraćati, ne znam.

Camille mu nikad nije dopustila da se približi, ni pod kojom izlikom. Pojurila bi mi u zagrljaj čim bi se pojavio. Paul je jako patio zbog toga. Nije željela izići i prošetati s njim i, kad bi odlazio iz kuće, njezina bi mala ruka povlačila moju suknju, sva u nadi:

– Tata otišao u rat?

– Ne, draga, vratit će se večeras.

– Više volila Sophie.

Bila sam zabrinuta. Opasnost se ponovno pojavila. Trenutno mi je Camilleino odbijanje išlo na ruku, ali ona će se naposljetku smiriti i

sve će se razjasniti između ta dva bića. Jednoga će dana pristati otići na ljuljačku s njim. I što će se dogoditi onda kad ih Annie, skrivena negdje, oboje vidi? Jurnut će prema Paulu, bacit će se na koljena, preklinjati ga da joj vjeruje, Louise je njezina kći, Paul će reći “koja Louise?”, a Annie će prstom pokazati Camille koja će upravo manevrirati u zraku ispruženih nogu, skvrčenih nogu, misleći kako je tata počeo biti drag, tata ju je gurao više u zrak nego mama. A onda će Paul misliti kako je Annie lijepa, ne će htjeti ništa čuti kad mu pokuša reći da radi u “Zvijezdi Danici”, videći samo njezin osmijeh, isti kao i Camillein, kako je mogao prije ne shvatiti, toliko je očito. I otići će svi troje, s rukom u ruci.

A onda je došla ta grozna večer. Nekoliko tjedana prije povratka Paul me, na svoj način, obavijestio da prošlost nije mrtva.

– Danas sam išao u Escalier. Jacques ga dobro održava, dobro si se dosjetila tražiti od njega da ostane tamo.

Znala sam pitanje koje će uslijediti. Prije no što sam ga čula, mogla sam ga uobličiti. Gotovo do riječi.

– Imaš li novosti o Annie?

Znači, otišao ju je potražiti. To ime u njegovim ustima, ponovno bi je uzeo, nije zaboravio. To što je tijelo te djevojke otupjelo od stotina njemačkih tijela ništa ne bi promijenilo. Vratile su mi se slike iza zastora, čar bi ponovno proradio. Tada sam rekla, kao da vadim dječje odjelce iz staroga kovčega:

– Udala se.

Servirala sam mu svoju priču o ratnoj kumi. Obeshrabrila je jednoga zaljubljenika, trebala je obeshrabriti i ovoga, nisam mu imala što drugo ponuditi, a uvjeriti ga da voli drugoga činilo mi se najboljim načinom da ga otrgnem od nje. Samo oni s najmanje ponosa drže se već zauzeta srca, ostali odustanu, a Paul je imao ponosa. Potom sam ustala i otišla u našu sobu:

– Kad već govorimo o Annie, zamolila me da ti dam ovo kad se vratiš. Posve sam zaboravila.

Pružila sam mu pištolj. Prvi sam put osjetila da mu je neugodno, prvi se put morao opravdavati.

– Moj *Deringer*, izgubio sam ga... Kako mi je drago! Baš sam se pitao gdje... Znači, sigurno... Sigurno je bio u sobi bez zidova.

– Da, sigurno.

Vrtio je i okretao pištoljčić među prstima, odmjeravajući dokaz Annieina raskida. Vidjela sam da ga boli, da pokušava shvatiti. I mene je boljelo, poslije svih tih godina ništa nije bilo gotovo, još ću se morati boriti. Mogli su se susresti bilo gdje, nisam mogla sve kontrolirati, slučaj manje od svega. Bojala sam se, sa svih strana. Zalila sam što nisam ubila Annie.

To prije što je presuda bila donesena. Tijekom zbjega bolničarke su ubile bolesnike koje nisu mogle preseliti. Pratila sam tu aferu od početka. Njihov se odvjetnik pozivao na “kolektivno ludilo” koje je zahvatilo Francusku, ludilo koje je, prema njegovim riječima, moglo ako ne opravdati, barem objasniti luda i kriminalna djela. Sudci su slijedili njegove zaključke i priznali olakšavajuće okolnosti, te su bolničarke – ubojice – osudili samo na uvjetne zatvorske kazne. Po tu cijenu i ja sam trebala dati Annie injekciju s visokom dozom morfija, ništa me ne bi koštalo i danas bih imala mir. Bože moj, mir, ne Kristov mir, mentalni mir, to je sve što sam željela, pa i da nemam mirnu savijest.

Škrip se stegao ludom brzinom. Nekoliko dana poslije te večere primila sam poziv od tipa kojega sam plaćala da nadzire Louisa. Od njegova kolege. Nekoga Mauricea, neloša momka, ali koji je trebao novaca i nije vidio ništa zla u tome da mi kaže kako se Annie danas iznenada ponovno pojavila u poštanskomu uredu i da je Louis djelovao “potreseno”.

– Hvala, naći ćete svoju omotnicu *poste restante*. Obavijestite me ako se ponovno vide.

To nije moglo biti slučajno. Annie je imala nešto na umu, ne pojavljuje se tako ni zbog čega. Louis će otkriti da sam mu lagala, da nije udana. Doći će i uzet će mi Camille.

Sutradan sam primila novi poziv.

– Dobar dan, gospođo.

– Da?

– Louis je prekinuo s djevojkom, pomislio sam da bi vas moglo zanimati.

– Plaćam vas da bih znala viđa li vaš prijatelj ponovno Annie, a ne da mi prenosite i najmanju novost o njemu. Ne pokušavajte me iskorištavati.

Zaklopila sam mu slušalicu.

Znači, to je bilo to? Čim bi se ta cura negdje pojavila, sve su ostale otjerane. Čeka li to i mene, ako je Paul ponovno nađe?

Čekala sam. Unatoč prividnu miru, znala sam da se neizbježno priprema posljednji čin. Nisam bila budala, bilo je to zatišje prije oluje koja će se stušiti. Naći će neki izlaz. Svakoj priči treba razrješenje, tako je to. Sama sam sebi djelovala poput stražara na utvrdi, preopterećena trčala sam od jedne do druge kule, sjever, jug, istok, zapad, nisam htjela da me neprijatelj iznenadi. Morala sam uvijek biti za dužinu ispred njega.

– Halo?

– Louis i vaša Annie sinoć su zajedno večerali, uhvatili su ih za vrijeme policijskoga sata, ali jutros su ih pustili. Upravo su otišli iz kuće pošto su doručkovali. Halo? Halo?

– Da, tu sam, ali požurite, ne mogu provesti sate na telefonu.

– Annie stanuje u ulici Turenne 17. Prodavačica je u trgovini slikama, nego, cura je prava ljepotica.

– To je vaš ukus, a ne informacija. Recite radije što su radili noćas?

– Rekao sam vam, nisu vidjeli koliko je sati i uhvatili su ih za vrijeme policijskoga sata.

Pogrješno. Zamišljala sam ih kako daju izjavu protiv mene, kako sve pričaju policiji. Doći će i oduzeti mi Camille. Spustila sam slušalicu. Možda sam predugo držala ruku na obaraču, gledala sam *Deringer* koji se pridružio ostalomu kolekcionarskom oružju na zidu.

– Tko je bio?

Paul je stajao u do vratku, okrenula sam se povukavši naglo ruku s telefona.

– Nitko.

Vidjela sam da mi ne vjeruje. Vrlo važno. Nisam više imala vremena. Morala sam se braniti, doći će i uzeti mi Camille. Otrčala sam po kaput.

– Kamo ideš?

– U kupovinu.

– Ali trebali smo ručati s Pasteauovima.

– Vratit ću se.

I otišla sam s Camille. Ne odvajati se od nje, nikako se ne odvajati.

Nisam razumjela, Annie nije stanovala u ulici Turenne 17. Stanovala je u "Zvijezdi Danici". Morala sam to sigurno znati. Pa što

ako se izdam. Pa što ako me prepozna po opisu, tražila ju je gospođa s djevojčicom u naručju. Pa što ako se nađem s njom oči u oči. Osjećala sam da opasnost ne leži u tome. Nije mi ostalo još mnogo vremena za djelovanje, i osjećala sam to.

– Dobar dan, došla sam vidjeti Annie.

Žena izbljedjele plave kose u krznu odmaknula je zastor.

– Ne poznajem Annie!

– Ma da, mlada djevojka koja radi ovdje.

– Samo toga i ima, mlade djevojke koje rade, treba biti malo precizniji. Zgodna vam je mala, da je moja majka znala što ću postati kad sam bila te dobi, možda bi me bila...

Oštro sam je prekinula.

– Znam da Annie ovdje radi, ukrala mi je novac, pa ili je vi smjesta pozovite ili ću je prijaviti satniku Schilleru koji mi je prijatelj i nisam sigurna da je to dobro za dobar glas vaše kuće, ako se u slučaju bordela uopće može govoriti o dobrom glasu.

– Dobro, dobro, gospođo, nemojte se uzrujavati. Što se novaca tiče, tu ne mogu ništa... A Annie, ne znam gdje je. Vjerovali ili ne, otišla je jučer a da me nije obavijestila, nije mi ostavila vremena da nađem zamjenu. Je li vam jasno u kakvu me nepriliku stavila? Što da radim sa stalnim mušterijama? Tako su osjetljivi čim nešto pođe ukrivo, odmah misle da je protiv njih. Već sinoć, kad sam im rekla da je nema, gledali su me nepovjerljivo kao osvajač koji sumnja u dobru volju osvojenoga. Ta će mi još svašta prirediti, znam to... Uvijek je tako, one u koje najmanje sumnjamo nas...

Nisam slušala nastavak. Igra je počela, Annie je pomicala pijune. Gdje je našla hrabrosti da prekine? Zašto? Zbog koga? U svakom slučaju ne zbog sebe, nikad ne nalazimo hrabrosti zbog sebe. Zbog Louisa? Sigurno. Zbog Camille? Bila sam uvjerenjena u to. Doći će i oduzeti mi Camille.

Otišla sam na adresu koju mi je dao moj doušnik. Ulica Turenne 17. Na uglu ulice stajao je mali prodavač novina. Bio je besposlen, poslala sam ga da pokuca na sva vrata u zgradi. Moj ga je zadatak ostavio bez daha. Bio je tamo par staraca. Čovjek mu je otvorio, stara žena bila je u naslonjaču, u jednom kutu sobe, kunić u kavezu, izgledao je star kao i oni, kao da se nikad nisu mogli odlučiti da ga pojedu. U drugom je stanu bila majka s troje djece, vidio je samo

dvoje, crtali su, ali treće ju je zvalo, htjelo je da ga dođe obrisati. U sljedećem nije bilo nikoga, u svakomu slučaju, nitko nije otvorio. Onda neki neljubazan tip koji je, čini se, nekoga čekao. To je bilo na trećem. Iznad je bila jedna lijepa cura sasvim sama...

– Koliko stara?

– Malo starija od mene. U svakom slučaju s većim grudima nego kod cura mojih godina. Usto i jako draga, kupila je novine od mene, tako da nisam pogriješio vrata ni za što, rekla mi je tiho, a nju će to zabaviti dok čeka da ode u park...

– Dobro je, hvala, evo za tebe.

– Na posljednjem katu bio je još jedan...

– U redu, hajde, rekao si mi sve što sam htjela znati, hvala, mali.

Otišao je ponovno stati na svoje mjesto, na uglu ulice, kad sam ga stigla.

– Daj i meni jedne novine.

Kako da to obavim? Trebale su mi škare i ljepilo. Malo dalje u ulici našla sam postolarsku radionicu, rado će mi ih posuditi, ali moram paziti s djetetom, to su škare za kožu, jako dobro su rezale. Hvala, gospodine, vrlo ste ljubazni...

No nadasve sam morala biti brza. Još malo i Annie će krenuti u perivoj.

Dok sam čekala izvještaj maloga kolportera sakrila sam se u podrum zgrade, vrata su bila otvorena, od vremena uzbuna to je postala navika, pa sam se onamo vratila. Kod postolara sam kupila patkicu na kotačićima kako bih zaokupila Camille, ali, dakako, nju je zanimalo ono što sam ja radila i sprječavala me da napredujem onako brzo kako sam željela. No ipak sam uspjela završiti na vrijeme.

Vrebala sam Anniein izlazak. Kad je njezin lik nestao, popela sam se na četvrti kat, stan na lijevoj strani, rekao mi je mali kolporter. Gurnuvši papir ispod vrata molila sam se da dječak nije od onih koji brkaju lijevo i desno, moj plan visio je o niti. Kao i svi planovi.

Uzela sam taksu. Jedva sam imala vremena vratiti se kući. Za pola sata imale smo sastanak u perivoju, no ona to još nije znala, pravi sastanak ovoga puta.

– Pokazat ćeš novu patkicu tati, zlato.

– Ne.

– Da. Znaš, tata zna razgovarati s patkama.

– Ne, ne zna razgovarati s nikim. Ni on ne govori.

Kod kuće sam presvukla bluzu i stavila crni šešir. Paul je radio u svojoj sobi, posjela sam Camille s njezinom patkom na kanape ispred njega. Gledala sam *Deringer* koji se pridružio drugomu kolekcionarskom oružju na zidu.

– Zapravo, ne ću biti tu za ručak. Idem na groblje. Ne mogu povesti Camille, to nije mjesto za nju.

– Ali što ti je da sad ideš na groblje? Zar to ne može pričekati?

– Ne, to ne može pričekati.

– Ali što ću s njom? Plakat će.

– Ako ne zatvoriš novine da se malo poigraš s njom, sigurno.

U tomu trenutku Camille nas je prekinula.

– Mama reže novine.

Bilo mi je nelagodno.

– I tata može rezati novine, hoćeš?

– Ne.

Ostavila sam ih oboje, jedno koje se deralo, drugo mutavo i izgubljeno. “Mama reže novine”, srećom, još joj je nedostajalo riječi da me prokaže. Kratko je razdoblje u kojem se sve može sakriti od djece. Kvragu, zaboravila sam ponijeti maramicu.

Sjela sam na klupu i čekala Annie. Doći će, bila sam sigurna, stati pred mene blijeda i uznemirena što me vidi samu i odjevenu svu u crno. Sve se odigralo kao što sam i zamislila. Približila se žurnim korakom, glas joj je bio bezbojan.

– Gdje je? Gdje je Louise?

Pogledala sam je, hoću li biti sposobna? A onda sam se upustila, hladna i odsutna. Partija će se sada odigrati.

– Sinoć sam je ostavila samu u Paulovoj radnoj sobi, ne dugo, samo da odem po prsluk...

– Gdje je?

– ... vidjela sam da su joj ruke hladne, ručice djeteta te dobi brzo se ohlade, čak jako. Silazeći niz stepenice pozvala sam je, ali nije mi odgovorila. Nisam se stvarno zabrinula, to je često kod djece, ne odgovore vam uvijek kad vas čuju, uostalom, tako je i s odraslima...

– Prestanite, recite mi gdje je Louise.

– ... ležala je na podu, a mali *Deringer* bio je pokraj nje. Sigurno ga je otkočila sa zida da se igra. Krv joj je tekla iz trbuha... Mrtva je, Annie, Louise je mrtva. Mora da je pritisnula obarač i dobila metak u trbuh. Ne znam kako je to moguće, nijedno oružje iz zbirke nikad nije bilo napunjeno, nikad.

U tom sam trenutku podigla pogled prema Annie, vidjela sam da se boji shvatiti. Lice joj je nalikovalo na moju laž, u njoj je nestalo krvi. Ne znam koliko je dugih trenutaka ostala skamenjena preda mnom. A onda je zaurkala, urlikom životinje ranjene nasmrt, i otrčala.

Nisam se bojala da ću navući nesreću na Camille, Louise je bila ta koja je umrla.

Ostalo mogu samo zamisliti, ali zasigurno se odigralo onako kako sam predviđjela.

Vratila se kući. Neke boli se rasplinjuju na ulici, u baru, ali ne bol zbog smrti djeteta. Baciti se na krevet, na pod, zavući se u kut, ali vratiti se kući.

Ulica Turenne 17. Četvrti kat, lijevo.

Prešavši preko praga, ugazila je na list papira. Spustila je pogled, automatski, i automatski je pročitala. Nisam stavila papir u omotnicu, ne bi imala snage otvoriti je. Nisam ga ni presavila, ne bi imala snage rastvoriti ga.

Nisam joj ostavila drugoga izbora doli da pročita moja nalijepljena slova.

MALE TAJNE NISU LIJEPE
NOVOMU DEČKU
TKO ĆE REĆI
DA SPAVA
S KURVOM

Bila sam sigurna da nije priznala Louisu. Cijela se istina kaže kad smo sigurni da se ljudi ne će vratiti, a njega nije htjela izgubiti. S mladićem kao što je Louis ne izlaže se opasnosti od prljavštine, od gađenja koje prostitucija može izazvati. On ne bi razumio da se tako kompromitirala posljednje dvije godine. Samo “odrastao” čovjek može razmišljati da izvuče mladu ženu iz te situacije, čak sa stanovitim zadovoljstvom, s tužnim užitkom da oduzima nagradu drugim muškarcima. Mladić pak ima na raspolaganju toliko svježih i čistih žena da se više ne bi dugo družio s njom.

To će pismo baciti Annie u tešku muku. Ne će misliti na mene, već su protekle godine kako se više nisam upletala u njezin život. U to su vrijeme prokazivačka pisma bila tako raširena da je svatko mogao biti autor. Neki bivši klijent. Kolegica suparnica. Djevojka koju je Louis ostavio. Osveta nije bila moja.

Možda bi samo jedna svađa dostajala da sve sredi s Louisom. Možda čak ne svađa nego obično objašnjenje. No netom je saznala za dramu, mislit će kao u drami. Louise je mrtva, ako Louis sazna da se ona prostituirala, ne će više nikad htjeti ni čuti za nju, eto što je mislila.

Htjela sam je napasti sa svih strana, ugušiti je. Preko ljudi koje voli. Uništiti njezinu sjajnu budućnost, baš u trenutku kad se nikad nije osjetila bližom da je dohvati. Znala sam kako će ta okolnost pogodovati izbijanju tragedije, gubitku razuma. Poput djeteta kojemu se grubo oduzme autić ili lutka dok smo se pravili da mu je dajemo. Bijes. Krici. Kraj svijeta. Louise. Louis. Sve će se srušiti istodobno.

Za ostatak se ona sama pobrinula. Napustila je sobu, uzela bicikl, okretala pedale do Nuisementa i bacila se u jezero.

To sam saznala tek sutradan ujutro, kad me Jacques nazvao iz Escaliera da mi kaže kako se Annie utopila, našli su njezino tijelo.

Ne znam tko mu je to rekao, nikad nisu našli tijelo. Seoske su glasine nedokučive, kao pokvareni telefon kojega se Camille kao dijete htjela sa mnom igrati, nikad se ne zna tko je počeo iskrivljivati istinu.

Zapravo nisam planirala to ubojstvo. Morala sam pronaći način da je konačno udaljim, i to brzo. Igrala sam na sve ili ništa. Tako sam je dobro poznavala. Dotjerati je do zida. Naslutiti i najmanje drhtaje njezine duše koji će je natjerati da izgubi tlo pod nogama, da izgubi ravnotežu. Posložiti sve događaje, nagomilati ih kako bi se slomila. Preopteretiti je, preopteretiti najgorim, tako da ne vidi drugoga izlaza osim smrti. Psihološka je manipulacija oružje kao i svako drugo, ni više ni manje neprecizno, u svakom slučaju jedino koje omogućava savršen zločin. Toliko savršen da sam i ja gotovo bila uvjeren da nisam odgovorna za njezinu smrt. Naposljetku, možda sam bila u pravu.

Crna raspoloženja pojavila su se tek kasnije, kao u ratu, kao da osjećaj žurnosti ušutka sve ostale i ostavi mjesta samo za suho i

učinkovito razmišljanje, za djelovanje. Crna raspoloženja pojavila su se s vremenom, s odmakom, smirenošću i zrcalima u kojima se ogledam kao bilo koja žena, ali ne zbog istih razloga. Često se proučavam, još uvijek iznenađena svojim prošlim djelima, ja koja nikad nisam bila sposobna za laž u kući, čak ni najmanju. Možda sam poput onih recidivista o kojima se govori sve najbolje dok se ne nađu suočeni s istom situacijom i ne potpišu novo ubojstvo. U posve određenim okolnostima pokaže se jedan vid osobnosti i odmah se ponovno uspava, čim se okolnosti promijene.

No, kad govorim o “crnim raspoloženjima”, na tome sve ostaje, nikad nisam osjećala ni grizodušje, ni krivnju. I dalje mislim da su me oni, Paul i Annie, natjerali da počinim što sam počinila. Uvijek sam smatrala da izdaja daje sva prava.

Nikad nisam rekla Paulu da se Annie ubila. Htio bi vjerovati da je to zbog njega i njihova bi priča ostala vječna, čarobna, romantična. Njegova bol također. Htjela sam da bude trivijalna, vulgarna, obična. Annie je otišla s drugim, to je sve u što je trebao vjerovati. I ne ću sebi dosuditi najgoru moguću neprijateljicu – umrlu, onu koju se uvijek može zamijeniti, ali nikad dostići.

Paul nikad nije posumnjao u istinu.

Ni za Camille, ili mi bar o tome nije govorio. A morao je živjeti s tom strašnom nelagodom, što su godine više prolazile, da u kćeri nalazi ženu koju je volio, zamjetno, nezamjetno, poput zamorna duha koji se smjestio ondje gdje nikad nije smio. Njegova ljubavnica u njegovoj kćeri, nepodnošljiva mješavina.

Ne treba misliti..., bilo je i dana kad smo bili sretna obitelj. Čak mnogo. I mi smo imali svoje radosti, duboke, iskrene, svoje provale smijeha, zaraznoga, slavljeničkoga.

Usto, rodio se Pierre, čudesna radost u našem životu. Pierre je moj sin. Naš sin, Paulov i moj.

Kad sam saznala da sam trudna, stegnula sam Camille u zagrijaj kao da je ona vodila sa mnom ljubav i napravila to dijete. Znala sam da je bilo odsudno to što ona postoji. Bez nje ne bi bilo Pierrea, bila sam sigurna, dobila sam to dijete jer ga nisam čekala, kao i mnogo “jalovih” žena.

No bili su tu i Paulovi napori i ponovni padovi.

Pio je.

Nikad nisam htjela sebi priznati da je sve povezano, ali bilo je. Nikad nije zaboravio Annie. Dopustio je da ga ubiju u Indokini. Djeca su jako patila. Ja beskrajno više no što bih vjerovala. Danas je Camille postala šarmantna mlada žena, živahna i strastvena. Ne uvijek prema životu, ali neosporno prema svojem poslu. Ona je urednica. Kad mi je rekla da čeka dijete, pomislila sam da mi govori o novoj knjizi.

No odjednom, nakon svih tih godina pomalo napuklih od crnih raspoloženja, sve su se moje utvare trenutno probudile, grubo iste.

Glupo sam povjerovala da se može izvući iz djela kao što je moje.

Silan strah od rođenja ponovno je bio tu, nedirnut i divlji.

Ne želim ponovno proživjeti to što sam proživjela. Više nemam godine za to i moja laž odjednom zadobiva novo lice. Dosad se odnosila na samo jednu osobu, na Camille.

Nikad nisam zamišljala da će me moja laž nadživjeti. Obilježje laži je da bude otkrivena, raskrinkana, a ne da postane konačna istina, neoboriva i iznad sumnje. Istina ljudi koji će živjeti i koji nikad ne će imati načina da saznaju. Ne mogu iskorijeniti sve te ljude koji će se roditi. Da bi uistinu živjeli, ljudi moraju znati odakle dolaze, kad vidim kako je to s Camille, sigurna sam.

Zato, ako mi se nešto dogodi – a toga dana ćete saznati – tražim od vas da sve ispričate Camille, jedino vi to možete. Znam kako se to može činiti teškim, smatrajte to mojom posljednjom voljom. Molim vas. Ponovite joj sve. Budite pošteni. Čak i u onome što je najgore, što je kod mene najgore. Ispričajte joj o majci, o majkama. I nikako se ne trudite govoriti joj ljubazne riječi, riječi utjehe. Ne ispričavajte se, ni za mene, ni za sebe, vi sebi nemate što predbaciti, a u svakom slučaju to ne bi bilo na visini njezine boli, možda čak mržnje. No ne brinite, sigurna sam da će se ona izvući, moja je kći snažna. Nepokorna. Kao njezina majka. A ako se poljulja, dijete koje nosi spriječit će je da potone, vjerujte mi. Molim vas, recite joj koliko je volim. Zbogom, gospodine. Zbogom, mladiću. I oprostite mi.

Sve je bilo jasno, prljavo, ali jasno. Kad je završila svoju pripovijest, vaša je majka ustala i otišla. Gledao sam je kako se udaljava, imala je onaj spori korak preopterećenih ljudi, ali ravan kao kod onih koji znaju kamo idu. Znala je što će napraviti, siguran sam. Ova je pripovijest bila točka na njezin život. Ne bih mogao ništa učiniti da je spriječim.

U svojoj radnoj sobi dao sam se na posao, cijele noći ispunjavajući crnilom stranice školske bilježnice kako bih vjerno zapisao sve što mi je netom kazala. Imao sam dojam da se vraćam godinama unatrag kad sam, pred stolom za razvrstavanje, učio napamet kompromitirajuća pisma prije no što bih ih uništio i kad sam noću, na svojim pustenim potplatima, pronalazio adrese onih kojima su bila namijenjena da im ih izrecitiram.

Louis

Savila sam papir. Zalupila sam vratima automobila za sobom i uputila se u crkvu.

Zamišljala sam je većom. Bila je dugačka, uska i niska. Sva u drvu, poput kolibe, osim zvonika koji je bio prekriven škrljavcem. Nije bila dojmljiva, ali bila je lijepa. Približila sam se.

Iznutra je do mene dopirala glazba, radije bih da sam bila sama. Na pragu me umirila nevjerojatna blagost osvjetljenja, kao i redovi praznih klupa. Ušla sam. Jednostavan drveni pravokutnik, jedna lađa, jedan kor, bez poprečne lađe i kata. Kip svetoga Roka bio je tu, postavljen ispod vitraža, dobar drug pas podizao je ogrtač svetca da pokaže njegovu ranu. Bilo je vode u škropionici. Svježe. Ostavila sam prste dosta dugo na čelu prije no što ću se ovlaš prekrižiti.

Preda mnom, pokraj oltara, neki je čovjek svirao orgulje. Vidjela sam ga s leđa, svećenik. Nije bio u sutani, ali bijeli ovratnik i njegov, mislila sam, duboko religiozan način sviranja nisu ostavljali dvojbe. Načinila sam nekoliko koraka prema njemu prije no što sam ustuknula. Gledala sam kako prsti toga čovjeka promiču po klavijaturi, njegov široki potiljak, sivu, gustu kosu. Najednom sam ga prepoznala.

I taj drvenkasti miris tamjana koji se širio iz pisama, a da ga nisam uspjela definirati.

I "Raspored ispovijedi" napisan rukom na listu papira zalijepljenu na teškim drvenim vratima, to veliko "R" usred malih slova, taj rukopis koji je potresao moj život.

Bio je to on. Louis.

Obje su mu se ruke odjednom zaustavile na klavijaturi, glazba je prestala. Je li osjetio da ga netko gleda? Izišla sam. Je li se okrenuo? Pokrenula sam auto.

Louis je toliko pazio da ga ne pronađem, ne ću ići protiv njegove želje, ne sad kad znam sve.

"Sve je bilo na svojem mjestu", rekao je, godinama prije, kad se zaljubio u Annie u ovoj istoj crkvi, dok je i ona njemu bila okrenuta leđima. Louis je zaslužio da ga se ostavi na miru. Nametnuvši mu svoju ispovijed, mama ga je natjerala da ponovno zaroni u uspomene, ne ću ih oživljavati tako da mu se predstavim. Ne ću mu nametati, fizički, bilo kakvu sličnost sa ženom koju je toliko volio.

Gledala sam crkvu kako se udaljuje u retrovizoru, crkvu u koju je mama došla olakšati savjest, potražiti glasnika. Bilježnica je bila otvorena na sjedalu do mene. Louisov rukopis s maminim riječima. Nesmiljenim. Osjećala sam kako mi volan dotiče trbuh, dijete. Moja je majka ubila za mene, ubila se za njega. *Imala je onaj spori korak preopterećenih ljudi, ali ravan kao kod onih koji znaju kamo idu. Znala je što će napraviti.* Mama je znala da će ubrzati na onom zavoju i da ne će kočiti. Sigurno zavoj na kojem su umrli njihovi roditelji, cesta kojom je krenula nije bila njezin uobičajeni put. Naposljetku, mama je napravila što i tata. Koliko se ljudi ubije tako u "nesrećama" da bi svoje bližnje oslobodili krivnje?

Pošla sam cestom uz jezero, voda se prostirala unedogled. Nisam prestajala misliti na Annieino tijelo negdje na dnu. Suze su mi tekle niz obraze, zaustavila sam auto. Ponovno sam čitala bilježnicu, sve te rečenice su me gušile. Pierre, brate moj, ti ćeš i dalje govoriti da sam bila mamina miljenica, da znaš samo kako bih voljela biti njezina kći. Jezerska je voda blistala odsjajima neba. Odjednom je tamni oblak promaknuo površinom vode. Podigla sam pogled s bilježnice. Gospa od Jezera¹⁷ koja će na rukama donijeti Annie da mi je vrati? Ne, jato ždralova. Možda tisuće, kao da se sve proročansko znamenje cijeloga svijeta skupilo iznad moje glave. Kružili su zrakom, u veličanstvenoj ptičjoj koreografiji bez koreografije. I ja sam bila ptica selica, natjerali su me da se preselim od majke. Mama, zašto me nisi zadržala uza se?

Mali se zrakoplov približavao mjestu gdje sam parkirala, prizemljivao je. Nisam više htjela zemlju. Nebo, nebo na kojem su sada obitavali svi koje sam voljela. Otišla sam u aeroklub. Pilot je bio susretljiv. Četvrt sata? Pola sata? – Jedan sat. Nisam mogla ni sanjati o boljem vodiču, poznavao je jezero kao svoj džep. "Sjajno", rekla sam dok mi je pomagao da se popnem. Sedam mjeseci, može, nema opasnosti da rodim tamo gore! Sigurno bi bio dječak. Budući pilot! Možda...

Gledala sam vodu kako se udaljava. Bilo je veličanstveno, golemo i veličanstveno. Osjećala sam se tako sama. Ne ću uspjeti. Pilot je govorio u kacigu, pokazivao mi je ovo ili ono mjesto pružajući ruku: crkva u Nuisementu, jedina drvena crkva koju su spasili... Znala sam priču, hvala.

"Gledajte svjetlo!" Pilot mi je pokazivao nebo plamenih boja sunčeva zalaska. Zrakoplov se dizao uvis. Pustila sam da mi kaciga padne na ramena, nisam ga više htjela slušati, stezala sam bilježnicu uza se. Moja se beba jako micala, stavila sam ruku na trbuh da je umirim. Zrakoplov se dizao uvis, rečenice su plesale, susretale se i polako se sve rasvjetljivalo. Gledajte svjetlo.

Paul je rekao
dobro!
Ako misliš da trebam spavati s tom djevojkom
kako bih bio muž dostojan toga imena
učinit ću to
ali samo jednom, čuješ
Paul je znao što će učiniti
određenoga dana, vratio se ranije iz redakcije
u salon odrješito
hajdemo
nema vremena za pogled prema Elisabeth
nema vremena za odugovlačenje
nije se osvrnuo
ne dvojeći ni sekunde da ga Annie slijedi
ušao je u sobu bez zidova prvi
nije tu riječ o uglađenosti
pred njim
između slikarskih stalaka i jetkih mirisa boje
krevet
odvraća se od njega, oči mu trepću brzo
ide prema teškome zastoru nasuprot
razgrće ga i otvara prozor
da pusti zrak
postavi se ispred
kao što se običava postaviti
ispred kamina u salonu
to je u naravi da netko voli stajati
takva je Paulova narav
odjednom, bijeli muslin, dvostruka zavjesa
odleti kroz prozor i lagano leprša
pričvršćena gore
tada se Paulov pogled zaustavi
i on govori
ali napadački
ta situacija ga izluđuje
ta djevojka nadasve
koja je stavila tu zamisao u Elisabethinu glavu

ne znam što ti očekuješ
ali ništa se ne će dogoditi među nama
ostat ćemo nekoliko minuta
a onda ću ja izići
ti ćeš pričekati prije nego dođeš za mnom
kao da ti treba malo vremena da se središ
olovna je tišina tada pala po sobi
jedina lakoća dolazi od zastora
koji leprša pred Paulovim očima
za nekoliko minuta
Paul se uputi k vratima da iziđe
prije no što se okrene, zao
protiskujući prijetnje
ne bi li spriječio Annie da sve ispriča Elisabeth
Paul je zatvorio vrata za sobom
vratio se u salon
postaviti se pred kamin
na svoje mjesto, ljeti kao i zimi
Elisabeth ga je gledala
kao što se gleda izdajica vjeran svojim navikama
ne pomislivši ni na tren
da je ostao vjeran nekoj navici
bila je to ona
bio je 9. travnja
prijekladi su bili prazni
vani je sunce grijalo
9. svibnja je Paul, koji je brojio dane
objavio Elisabeth da Annie nije trudna
mislio je stati tu, ništa ne dodati
kako znaš?
Paul se pomete na tren
toliko da se vidi u sobi bez zidova
pred zavjesom koja leprša, leprša,
leprša
*ako Annie ne bude trudna
zapet će zavjesu u sobi
za prozor*

*tako ću navečer, kad dođem u aleju
vidjeti zavjesu kako viri
i znat ću i moći ću ti reći
to smo odlučili zajedno
poslije... no, razumiješ...
kad smo završili*

Paul je lagao
netom je izmislio tu šifru
to sudioništvo
ne bi li objasnio kako zna
da Annie nije trudna
da je ta vijest nije potresla
Elisabeth bi primijetila toga jutra
da Paul nije stajao pred kaminom
kao obično
nego pokraj prozora
Elisabeth bi tada shvatila da je
s toga neuobičajenog mjesta
Paul vrebao Anniein dolazak u aleju
kako bi je presreo u predsoblju
i ispričao joj za zastor
da ga ne izda

*rekao sam Elisabeth da nisi trudna
rekao sam joj za zavjesu
da si je zapela za prozor
da me obavijestiš*

Paul je možda uhvatio Annie za ruku da je zadrži
pravio grimase da shvati
ali Annie se oslobodila
ne zadržavajući se u predsoblju duže
nego drugih jutara
uvijek njegovo prezirno tikanje
ta prostačka nadutost
Annie je taj čovjek bio grozan
ona je već znala da ga Elisabeth ne će napustiti
poznavala je njegovu ženu bolje nego on
pa je najodmjerenijim tonom

*slažem se
slažem se da nastavimo
dok ne uspijemo*
proturječiti tomu neotesancu
i neka se ponovno suoče
staviti bezobraznika na svoje mjesto
i ona ga tikati
Paula je zapanjila ta uvrjeda
oči su mu brzo treptale
izišao je
ako je Paul znao da Annie nije trudna
nije to bilo zbog nekakve zavjese
nego se naprosto ništa nije dogodilo
prvi put između njega i Annie
u sobi bez zidova
no ljubav i pronicavost nikad ne idu zajedno
a Elisabeth je uvijek vjerovala suprotno
zbog koje kretnje?
koje riječi?
koje šutnje?
Paul i Annie su se jedno drugome svidjeli
samo oni znaju
trenutak kad su se počeli voljeti
kad je Paulova laž postala istina
a zavjesa od bijeloga muslina njihova šifra
njihovo sudioništvo
dok je uhodila ljubavnike
u neplodnim položajima
Elisabeth nikad nije razabrala njihove tihe riječi
bijes što ih ne može čuti
sakrio joj je ono bitno
njihovi šapati, u samoći
uznemirujući, sumnjivi
što im je trebalo tiho razgovarati?
naizgled sami
Elisabeth je trebala čuti
taj nevidljiv dokaz

sastanaka o kojima nije sumnjala
naviku
koju su ljubavnici stekli na drugim sastancima
na sastancima drugih dana u tjednu
jer im subote više nisu dostajale
na sastancima kad nisu bili sami
kad je i Elisabeth bila u Escalieru
kad bi navečer, stigavši u aleju,
zavjesa sobe bez zidova bila zapeta za prozor
i lepršala pomalo
na vanjskom dašku
bijaše to znak da te noći
ljubavnica čeka svojega ljubavnika
gledati svjetlost
*Louis je bjesomučno okretao pedale
do jezera je ostalo još samo stotinjak metara
prolazeći ispred Escaliera
automatski je usporio tražeći Anniein bicikl negdje
naslonjen na neki zid
no nikakva znaka života
osim zavjese u jednoj prostoriji
koja je letjela
nestajala u francuskom prozoru
poput duha
osim zavjese u jednoj prostoriji
koja je letjela
nestajala u francuskom prozoru
znak da ljubavnica čeka svojega ljubavnika
Annie nije bila mrtva
kamen-papir-škare
VODA
Annieino tijelo nikad nije izronilo
Annie nije bila mrtva
Jacques je ipak rekao Elisabeth
da su našli njezino tijelo
seoske su glasine nedokučive
nikad se ne zna tko je počeo iskrivljivati istinu*

Elisabeth je trebala pogoditi
Možda postavljajući zamke za zečeve
ili sjekući drva Jacques je vidio
Annie kako dolazi do jezera
baca bicikl na zemlju
puni džepove kamenjem
i prepušta se vodi
na najopasnijem mjestu
trčao je najbrže
što mu je dopuštala odumrla noga
skočio je u blatnjavu vodu
više je nije vidio
na kraju, nakon dugih minuta
osjetio je Annieino tijelo pod rukom
teško od kamenja
izvukao ju je
i prenio u Escalier
Annie je buncala
ponavljala je neprekidno
pa je Jacques to učinio
unatoč hladnoći
otvoriti prozor
otvoriti prozor
otvoriti prozor
i zavjesa je ponovno zalepršala kao u vrijeme ljubavi
kad je ljubavnica čekala svojega ljubavnika
Annie nije umrla
i Elisabeth je to najednom otkrila, jednoga dana
u dnu stepenica mojega stana
naglo je probljedjela
taj lik u dvorištu
prepoznala bi ga među tisuću
popevši se snažno mi je stisnula ruku
ne više tako malenu kao u vrijeme lutkarskih predstava
neuništiva poput majke
Elisabeth je imala pravo
uopće ne bi koristilo promijeniti park

Annie nikad nije skinula pogleda s kćeri
prepustila je svoj položaj majke
tražit će položaj bake
rođenje toga djeteta sve će pokrenuti
Elisabeth je znala
a više nije imala snage boriti se
nestati i prepustiti mjesto
bijaše sve što joj je preostalo
Annie nikad nije skinula pogleda s kćeri
iza stakla
mahnula mi je na pozdrav
gledajući zavjesu kako leluja
pomislila sam
da posljednji preživjeli iz neke obitelji
nikad nije predmet pisama sućuti
Annie nikad nije skinula pogleda s kćeri
iza stakla svoje portirnice
mahnula mi je na pozdrav
moja majka nije bila mrtva
vratit će mi pulover večeras
gledati svjetlost

Bibliografija

Sve što se odnosi na stvarne osobe i događaje točno je zahvaljujući ovim dragocjenim djelima:

Henri Amouroux, *La Grande Histoire des Français sous l'Occupation*, Robert Laffont, 1977.

Association touristique des Amis du Lac à Sainte-Marie-du-Lac et l'Association culturelle et touristique du Der-Chantecoq à Giffaumont, *Disparition et renouveau en bocage champenois, Réservoir Marne Lac du Der-Chantecoq*, Folklore de Champagne.

Pierre Audiat, *Paris pendant la guerre*, Hachette, 1946.

Marcel Aymé, *En attendant, Le passe-muraille*, Gallimard, 1943.

Baudry de Saunier, *Le Mécanisme sexuel. Education sexuelle*, Flammarion, 1930.

Georges Benoît-Guyod, *L'Invasion de Paris*, Les Editions du Scorpion, 1962.

Robert Brasillach, *Notre avant-guerre*, Godefroy de Bouillon, 1998.

James de Coquet, *Le Procès de Riom*, Librairie Arthème Fayard, 1945.

Auguste Debay, *Hygiène et physiologie du mariage. Histoire naturelle et médicale de l'homme et de la femme mariés. Hygiène spéciale de la femme enceinte et du nouveauné*, E. Dentu, 1885.

Cécile Desprairies, *Paris dans la Collaboration*, Seuil, 2008.

Cécile Desprairies, *Ville lumière, années noires*, Denoël, 2008.

Maja Destrem, *L'Été39*, Famot, 1976.

Alfred Fabre-Luce, *Journal de la France 1939-1944*, Fayard, 1969.

Jean Galtier-Boissière, *Mémoires d'un Parisien*, La Table Ronde, 1963.

Hervé Le Boterf, *La Vie parisienne sous l'Occupation*, France-Empire, 1997.

James Lord, *Giacometti*, Nil Editions, 1997.

Josette Louis-Seurat, *Les Églises champenoises à pans de bois*, Dominique Guéniot, 1997.

Marie-Florence Massias, *De Chantecoq à Gallotanca*, Dominique Guéniot, 2002.

Jacques Marseille, Régis Bénichi, *Les 100 dates de la France en guerre*, Perrin, 2004.

Pierre Miquel, *L'Exode 10 mai – 20 juin 1940*, Pion, 2005.

Edouard de Pomiane, *Cuisine et Restrictions*, Corrêa, 1940.

Georges Simenon, *Le Soidisant M. Prou ou Les Silences du manchot*, emitirano na radiju 1942.

Dominique Veillon, *La Mode sous l'Occupation*, Payot, 1990.

André Zucca, *Les Parisiens sous l'Occupation*, Gallimard, 2008.

IZLOŽBE

Guerre et Poste. L'extraordinaire quotidien des Français en temps de guerre. 1870-1945 (Poštanski muzej).

L'atelier d'Alberto Giacometti (Centar Pompidou).

Le Louvre sous l'Occupation (muzej Louvre).

Zahvale

Ova knjiga nikada ne bi postojala bez mogega ljubljenog ni bez mogega djeteta. Bez mogega ljubljenog koji me u tišini gledao kako radim prije nego što će, kad dođe vrijeme, postati izniman čitatelj. Bez mogega djeteta koje je stiglo u moj život kad sam ga trebala.

Ova knjiga nikada ne bi postojala bez mojih roditelja koji su me uvijek podržavali, to više što zanimanje pisca za njih možda i nije bilo zanimanje.

Bez mogega brata i jednoga posebnog razgovora na terasi.

Bez mojih prijatelja koji me godinu za godinom nisu prestajali pitati: "Onda, napreduje li tvoj roman?"

Bez Barnabéa koji je jedne večeri htio da mu ispričam tu priču.

Bez Vanille, uvijek dobronamjerne.

Bez Ludy, bez Elsie, koje mi omogućavaju raditi mirne duše.

Hvala Laurentu Theisu, Françoisu Georgeu i Brunu Gaudichonu što znaju tako dobro pripovijedati povijest.

Hvala također Olivieru Orbanu i Isabelle Laffont što su me primili u svoju izdavačku kuću. Hvala Muriel Beyer na savjetima.

No, prije svega, ova knjiga nikad ne bi postojala bez Charlotte Liebert-Hellman koja je prva imala povjerenja da me, tako razborita, prati na tom putu.

HÉLÈNE GRÉMILLON, mlada francuska spisateljica, nakon završenih studija književnosti i povijesti bavi se novinarstvom i režiranjem filmova. Autorica je niza kratkometražnih filmova. U trideset i drugoj godini života objavljuje svoj prvi roman „Konfident“. Po vlastitu svjedočenju pisala ga je pet godina. U tom romanu njezin pripovjedački talent dolazi do punog izražaja koliko stilom, točnim povijesnim određenjima, toliko napetošću koja traje sve do posljednjega poglavlja. Što se glavnih likova tiče, bračnog para M., Annie i Louisa te njegove mladenačke ljubavi, domarice gospođe Merleau, oni su, kako ističe francuska književna kritika, kompleksni, nepredvidljivi i nadasve karizmatični.

Ne čudi što je njezin prvenac prihvatila i čitalačka publika i književna kritika. Roman je preveden i na njemački jezik.

1 Lažni rat, fr. „la drôle de guerre“, engl. „phoney war“, nerijetko prevođen kao „smiješni rat“, razdoblje je između francuske i britanske objave rata Njemačkoj 3. rujna 1939. i njemačke invazije Francuske, Belgije, Luksemburga i Nizozemske 10. svibnja 1940. (op. prev.)

2 Jean Giraudoux napisao je roman **Lažljivica (La menteuse)**, op. prev.

3 Louise-Elisabeth Vigée udana Lebrun (1775.-1842.) vrlo talentirana francuska slikarica, smatrana velikom portretisticom svojega vremena. Nakon što je bila omiljena slikarica Marie-Antoinette pobjegla je pred Revolucijom i u izgnanstvu primala vijesti kako joj prijatelji jedan po jedan umiru na giljotini. Vrativši se u Pariz 1802. trpjela je kaprice novoga Napoleonova plemstva. Nadživjela je muža, brata i kćer jedinicu. God. 1835. objavila je *Uspomene*, i danas vrlo zanimljiv dokument o burnim vremenima u kojima je živjela. Pokopana je na svom imanju u mjestu Louveciennes, pod navedenim epitaforom, (op. prev.)

4 Alberto Giacometti (1901.-1966.) švicarski slikar i kipar. U prosincu 1926. uselio je u „atelje-spilju“ u Parizu, u ulici Hippolyte-Maindron 46 u 14. arondismanu i unatoč tome što je bio premalen i neudoban nikad ga više nije napustio, osim u razdoblju od prosinca 1941. do rujna 1945. koje je proveo u Švicarskoj, (op. prev.)

5 Biljka Aristolochia. (op. prev.)

6 Redom supruge engleskoga kralja Henrika VIII., francuskog cara Napoleona I. i posljednjeg iranskog šaha Reze Pahlavija prisiljene na rastavu jer mužu nisu mogle podariti nasljednika. (op. prev.)

7 Jules-Henri Desfoumeaux (877. – 1951) bio je pred-predzadnji francuski krvnik. Nakon smaknuća Eugenea Weidmanna 17. lipnja 1939. u Versaillesu, zbog ponašanja novinara i histerije gomile zabranjena su javna pogubljenja. Otada su osuđenici na smrt giljotinirani u zatvorskom dvorištu, (op. prev.)

8 Film Franka Capre iz 1938., izvornog naslova *You Can't Take It With You*, melodrama o američkom životu 1930., s Lionelom Barrymoreom i Jamesom Stewartom. (op. prev.)

[9](#) Sacha Guitry, glumac, dramaturg, redatelj, scenarist, rođen 1885. u Sankt Peterburgu, umro 1957. u Parizu. Autor 124 kazališna komada i 36 filmova. Godine 1939. sklopio je brak sa Geneviève de Séréville, njegov četvrti od pet brakova, (op. prev.)

[10](#) Marcel Carné (1906.-1996.) francuski redatelj. Film *Dan se rađa* (*Le jour se lève*) iz 1938. bio je vrlo zapažen angažirani film. (op. prev.)

[11](#) Francuski nacionalni praznik, dan pada Bastilje. (op. prev.)

[12](#) Serge Bogousslavsky, kipar i krivotvoritelj, proslavio se time što je u kolovozu 1939. iz Louvrea ukrao sliku Antoineta Watteaua *L'indifférent*.

[13](#) Edouard Daladier (1884.-1970.) francuski političar. Zastupnik i u dva navrata šef Radikalne socijalističke stranke. Lansirao tezu o "dvjesto obitelji" koje vladaju francuskom ekonomijom pa onda i politikom. Kao premijer objavio rat Njemačkoj nekoliko sati poslije Velike Britanije. Nakon sovjetsko-njemačkog pakta o nenapadanju, koji su potpisali Molotov i Ribbentrop, započeo antikomunističku politiku.

[14](#) Louis Aragon (1897.-1982.) francuski pjesnik, romansijer, novinar i esejist, poznat i po političkom angažmanu i nepokolebivoj podršci Francuskoj komunističkoj partiji sve do smrti.

[15](#) Paul Reynaud (1878.-1966.) francuski političar. U više navrata ministar, bio je premijer od 22. ožujka do 17. lipnja 1940. Nakon poraza francuske vojske u lipnju Reynaud je podnio ostavku zbog neslaganja s glavnim članovima vlade i vojnoga vrha u pogledu budućih poteza, a zamijenio ga je maršal Petain. (op. prev.)

[16](#) Misli se na maršala Pétaina koji je ponovno pozvan u vladu da zamijeni P. Reynauda. Usprotivivši se nastavku rata potpisao je primirje s hitlerovskom Njemačkom. (op. prev.)

[17](#) Misli se na mitski lik iz arturovskih legendi, (op. prev.)

Table of Contents

Hélène Grémillon – KONFIDENT

O knjizi

Pariz, 1975.

Camille

Louis

Camille

Louis

Camille

Louis

Camille

Louis

Camille

Annie

Louis

Camille

Louis

Annie

Camille

Annie

Camille

Annie

Camille

Louis

Camille

Louis

Camille

Louis

Camille

Loius

Loius

Gospođa M.

Louis

Camille

Résumé

Bibliografija

Zahvale

HÉLÈNE GRÉMILLON
